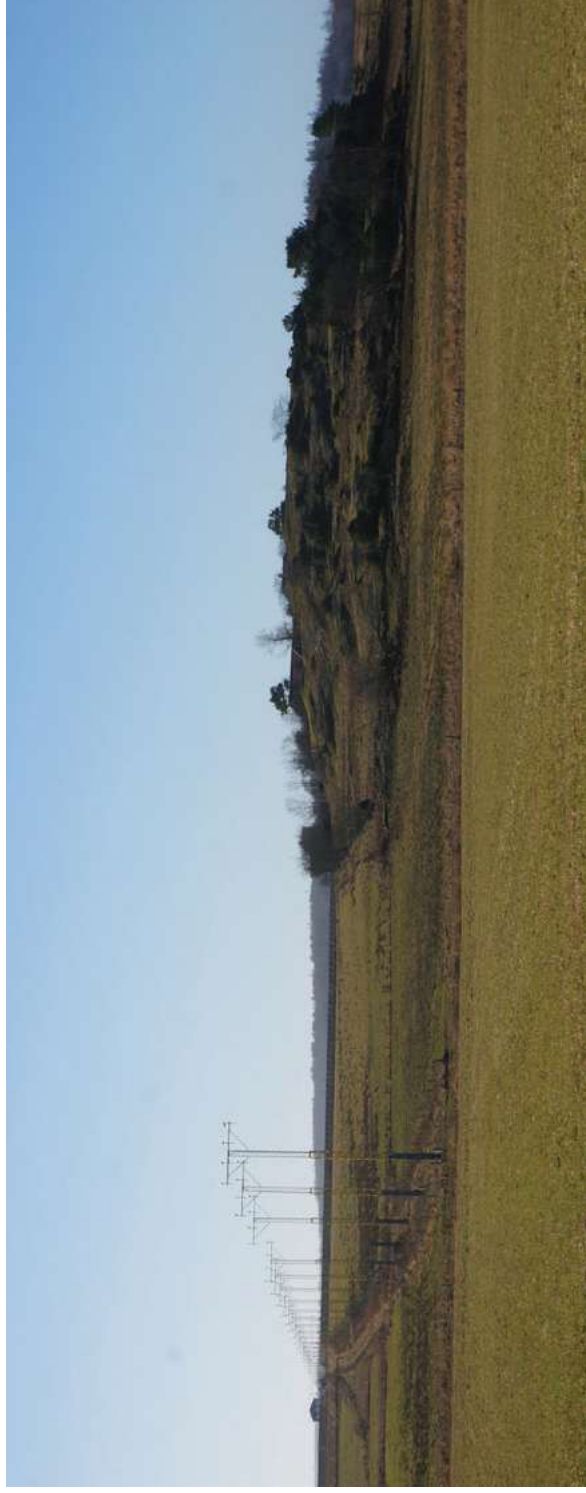

KULTURMILJÖINVENTERING FÖR PROGRAM FÖR SÄVE

2021-06-24

CASTELLUM

COWI

acanthus
ARKITEKTUR & KULTURVÅRD

Uppdragsorganisation

Projektleddning

Lars-Bertil Ekman, uppdragsledare COWI
Carolina Högvall, planeringsarkitekt Krook och Tjäder

Kulturmiljö

Maria Olovsson, bebyggelseantikvarie Acanthus
Ylva Nordström, bebyggelseantikvarie Acanthus

Landskap

Jenny Secund, landskapsarkitekt COWI
Constantin Milea, landskapsarkitekt COWI

Referensgrupp

Paula Franco de Castro, planarkitekt stadsbyggnadskontoret, Göteborgs stad
Madelene Seberbrink, bebyggelseantikvarie Stadsbyggnadskontoret Göteborgs stad
Eise-Britt Filipsson, arkeolog Göteborgs Stadsmuseum

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund	1
Syfte	1
Organisation	1
Avgränsning	1
Metod.....	2
Befintligt skydd	2
Historik	3
Förhistorisk tid	3
Fornlämningsmiljöer	3
Historisk tid	5
Kulturmiljöbeskrivning	9
Övergripande kulturmiljöbeskrivning	9
Fördjupad kulturmiljöbeskrivning av bebyggda miljöer.....	9
Göta flyg flygflottilj, Aeroseum och Säve flygplats	11
Alleby.....	19
Solberg	23
Åseby.....	25
Askesby	29
Kvillehed.....	33
Bärby	37
Norra Lexby	41
Trädet	43
Kalshed.....	45
Assmundtorp	47
Skändla by.....	49
Fornlämningsbilden	51
Fornlämningsmiljöer	51
Landskapsbeskrivning	53
Landskapet som helhet	53
Landskapskarakterer.....	57
Upplevelsen av landskapet.....	57
Synbilder	63
Slutresultat	67
Sammanfattning av kulturhistoriska uttryck.....	67
Kritiska aspekter för fortsatt arbetsprocess	69
Känslighet inom programområdet	71
Rekommendationer för fortsatt arbete.....	73
Källor	74

Inledning

Bakgrund

I nordvästra delen av Hisingen ligger Såve gamla flygplats. Castellum som äger stora delar av området ansökte 2019 om planbesked för området som omfattas av flygplatsen och dess omnejd. Byggnadsnämnden i Göteborgs stad beslutade i februari 2020 om positivt planbesked och meddelade också att planbeskedet ska föregås av ett programarbete. Inom programområdet ingår också mark som ägs av Göteborgs stad och Fortifikationsverket samt ett antal andra privatägda fastigheter. Programarbetet påbörjades under våren 2020 och omfattar ett 520 hektar stort område.

Programförslagets inriktning är att området ska utvecklas till ett sammanhängande verksamhetsområde och att den befintliga flygverksamheten ska bibehållas. Programförslaget innebär en tät exploatering av området vilket medför en omvandling av områdets markanvändning i grunden. Som en del av programarbetet har man identifierat behovet av att utreda områdets kulturhistoriska och landskapsmässiga värden, vilket föranleder upprättandet av denna inventering.

Syfte

Kulturmiljöinventeringen är upprättad för att stärka kunskapen om områdets

kulturhistoriska värden. Landskapet är öppet och vidsträckt vilket medför att de landskapsmässiga principerna är viktiga att utreda. Etablering av ny bebyggelse kan mot bakgrund av detta ge konsekvenser på stora avstånd. Inventeringen ska användas som ett kunskapsunderlag i arbetet för Castellum i framtagandet av skisser samt utgöra en grund till den konsekvensbedömning som kommer att upprättas av Göteborgs stad i ett senare skede. Inventeringen beskriver och pekar ut viktiga kulturmiljöer inom utredningsområdet och dess känslighet för eventuell exploatering. Kulturmiljöinventeringen ska också identifiera behovet av fördjupade utredningar inom programområdet.

Organisation

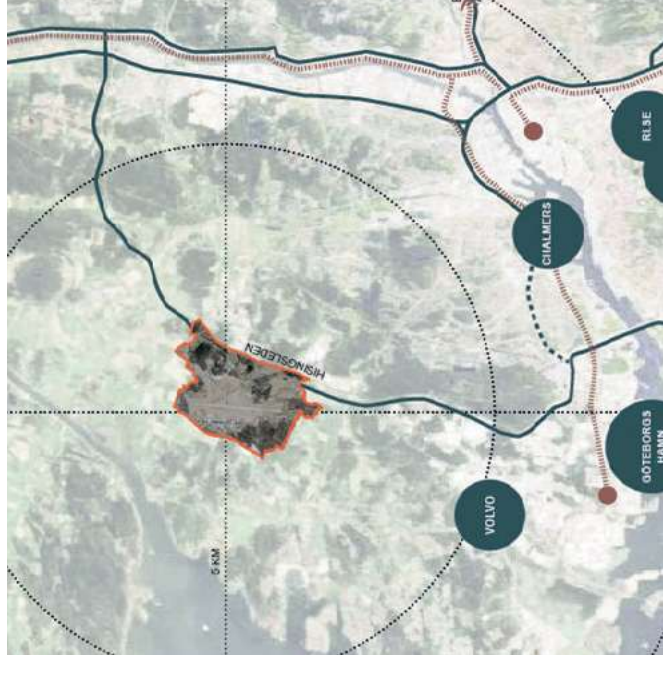
På uppdrag av Castellum har bebyggelseantikvarier från Acanthus i samarbete med landskapsarkitekter från COWI upprättat denna handling. Inventeringen ska utgöra kunskapsunderlag till programarbetet, därför har stadsbyggnadskontoret och kulturförvaltningen deltagit i processen genom löpande avstämnings i en referensgrupp.

Avgränsning

Landskapet i och omkring programområdet är öppet och vidsträckt vilket medför att eventuell exploatering kommer att påverka landskapsbilden utanför själva programområdet. Utredningsområdet utgör därför ett större område än själva

programområdet. Kulturmiljöinventeringen inbegriper också beskrivningar av kulturmiljöer som återfinns utanför utredningsområdet eftersom även de visuellt kan påverkas av att programmets genomförande.

Kulturmiljöinventeringens tonvikt ligger i beskrivningar av kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsestrukturer i dess omgivande landskap. Kända fornlämningar har nämnts i den mån de ingår kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer. I övrigt har områdets fornlämningar redovisats översiktligt och har inte vidare studerats eller analyserats. Parallellt med denna inventering utförs arkeologisk utredning steg 1 och 2 inom delar av programområdet.

Figur. 1: Programrådets läge på Hisingen.

Historik

Förhistorisk tid

Under stenåldern var kustnivån i området betydligt högre än den nuvarande och Hisingen var inte en ö utan en skärgård med flera öar. Öarna var redan under stenåldern bebodda, och på bondestenåldern kompletterade ett mycket enkelt jordbruk det kustnära fisket. Under bronsåldern utvecklades jordbrukskulturen och landskapet omformades. Bete och odlingar anlades ofta i de lättare sandblandade markerna ofta belägna i sluttingar. Under järnåldern hade kustnivån kommit att ändrats till ungefär densamma som idag och den tidigare havsbotten hade blivit bördig mark som kunde användas både som betes- och odlingsmark (Göteborgs Stad, 2012). Till den yngre järnåldern kan gårds- samt bynamn vars ändelse är -by eller -torp härledas, där ibland Askesby, Bärby, Åseby och Assmundtorp. Namn som Tuve, Säve och Skändla har sannolikt sitt ursprung ännu längre tillbaka i tiden. (Göteborgs Stad, 2014).

Fornlämningsmiljöer

1. Norra delen

Norra delen av utredningsområdet är rik på fornlämningar. Utbredningen av gravfält är särskilt tydlig. De flesta gravfälten kommer från järnåldern. Enstaka platser med fossila odlingsspår från järnåldern finns också

här, så även stenåldersboplatser. Ett flertal boplatzlämningar i Bärby och Säveområdet visar att området var attraktivt redan under stenåldern. Vid den tiden låg kustlinjen betydligt närmare bergshöjderna i området. När sundet grundades upp blev de sanka ångarna ett attraktivt område för bronsålderns agrara verksamhet.

De förhistoriska fornlämningarna i området runt Askesby, Åseby och Kvillehed utgörs huvudsakligen av gravar i form av

ensamliggande stensättningar eller gravar på gravfält. Inom området finns även flera stenåldersboplatser. Bland de historiska fornlämningarna kan nämnas flera byplatser såsom Askesby, Åseby, Kvillehed, Bärby tingsplats. Vid flygplatsens nordöstra del återfinns även en avrättningsplats (Förhistoriska lämningar, kunskapsunderlag Göteborgs Stad 2008).

Figur.3. Foto på de röse på Skändlaberget som markerade gränsen mellan Sverige och Danmark-Norge fram till 1658, då hela Hisingen blev Svenskt.

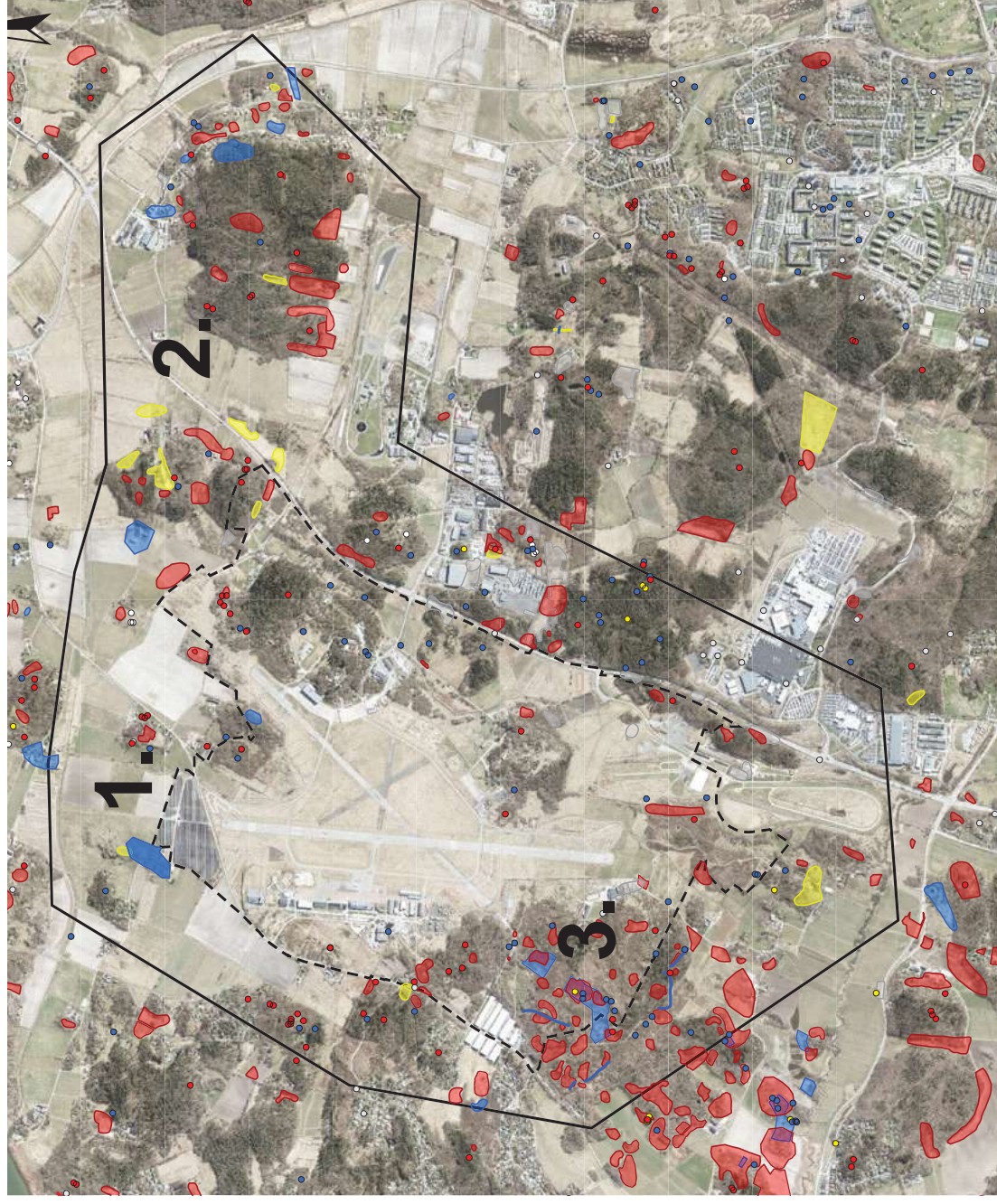
2. Skändlaberget

På Skändlaberget finns ett 40-tal fornlämningar. Högst upp i terrängen ligger rösen och stensättningar, som är gravanläggningar från brons- och järnålder. I åker- och ängsmarken på och runtom berget finns det flera stenåldersboplatser. Några av boplatserna kan även vara från brons- och järnålder. I de lägre belägna delarna av berget, särskilt i söder och öster finns gravfält från järnåldern.

3. Sydvästra delen

Vid arkeologisk utredning år 2003 genomförd på grund av en mästerskapsbana för golf i Björlanda, sydväst om utredningsområdet, framkom många nya, tidigare okända fornlämningar. På de plana ytorna såsom på dagens ängs- och åkermark återfanns ett flertal boplatser och gravfält. Med dessa tidigare resultat i närområdet finns det chans att kommande arkeologiska utredningarna kommer att medföra mycket ny kunskap.

Vid gården i Alleby har det tidigare undersökts en förhistorisk järnhanteringsplats. Framställning av järn kan ha förekommit. Järnhanteringsplatsen i Alleby stärker ytterligare området som särskilt intressant för att åskådliggöra ett äldre järnålderslandskap (Förhistoriska lämningar, kunskapsunderlag Göteborgs Stad 2008).

Figur 4: Kartillustration över utredningsområdets fornlämningar, Forsök 2021-04-03

Historisk tid

Gränstrakt

Under medeltiden bestod området av tre socknar; Säve, Tuve och Björlanda socken med var sin kyrka (samtliga kyrkor ligger utanför utredningsområdet). Största delen av området hörde till Säve socken, en mindre del i söder hörde till Björlanda socken och en mindre del i öster till Tuve socken.

Nästan hela området var fram till freden i Roskilde 1658 dansk-norskt. Björlanda socken och Säve socken tillhörde Danmark-Norge och Tuve socken tillhörde Sverige. Skändlaberget utgjorde då riksgränsen för Sverige mot norr. Riksgränsen gick då tvärs över berget och det största röset var en gränsmarkering. Efter

Figur 6: Fotot visar Skändla Sörgård som är ett byggnadsminne. Skändla by upplevs som en oskiftad by.

freden i Roskilde blev hela området svenskt. (Göteborgs stad, 2014)

Skiften

Mellan år 1750 och 1870 mer än tredubblades Sveriges befolkning. Skiftesreformer genomfördes för att förenkla landsbygdens ägostrukturer och förbättra möjligheterna att försörja en växande befolkning. Storskiftet som i Sverige påbörjades 1749 genomfördes i de flesta byar men utan den effekt som myndigheterna önskat.

Möjligheten till enskiftet följde därefter, där en gårds alla ägor samlas i ett stycke mark, vilket visade sig var svårt att genomföra. Enskifte genomfördes i Askesby Högen och för Skändla Nordgård.

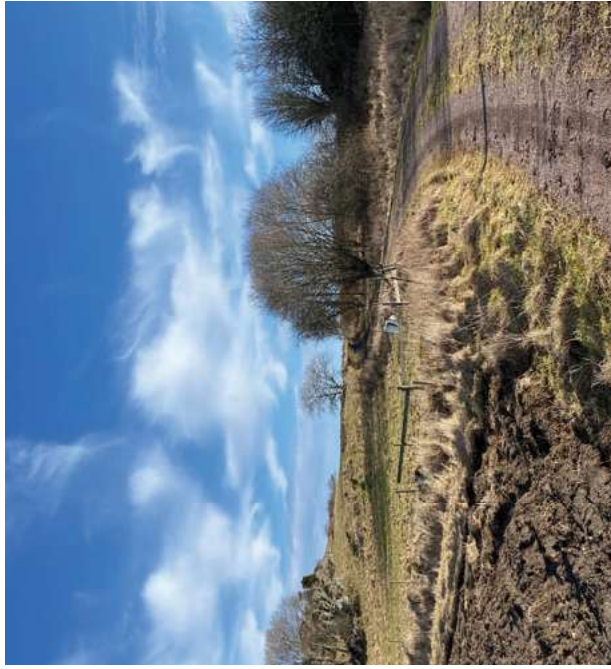
Figur 5: Fotot visar en av gårdarna i Askesby, en by som har kvar uttrycket av en oskiftad by.

Den för landsbygden mest betydelsefulla skiftesreformen blev det så kallade laga skiftet som inleddes 1827 och genomfördes i de allra flesta byar och innebar att varje brukningsenhet som mest kunde vara delad på fyra platser. Man flyttade som regel ut hus och trädgård till sina "nya" marker. Skiftet ledde oftast till att bytebyggelsen i byarna glesades ut. Vanligt vis flyttade en tredjedel av byns gårdar ut.

I utredningsområdet finns tydliga exempel på skiftenas olika konsekvenser. Byarna Åseby, Askesby, Skändla och Öxnäs brukar nämnas som byar där utflyttningen inte varit så påtaglig utan intrycket av "oskiftad by" finns kvar, medan Solbergs byplats helt övergivits. Kvillehed har glesats ut. Lexby i söder är ett

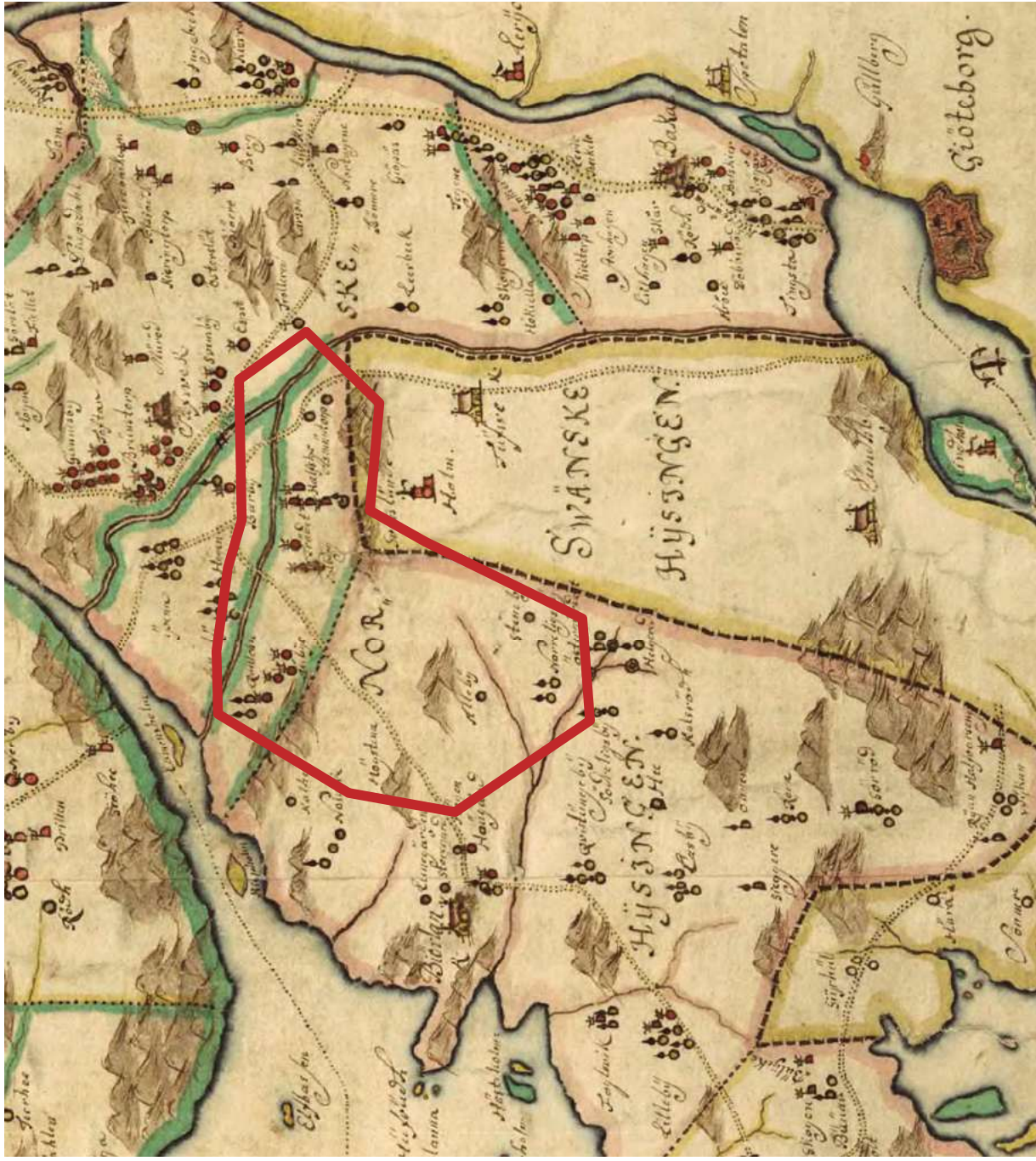
Figur 7: Foto på Åseby Mellangård.

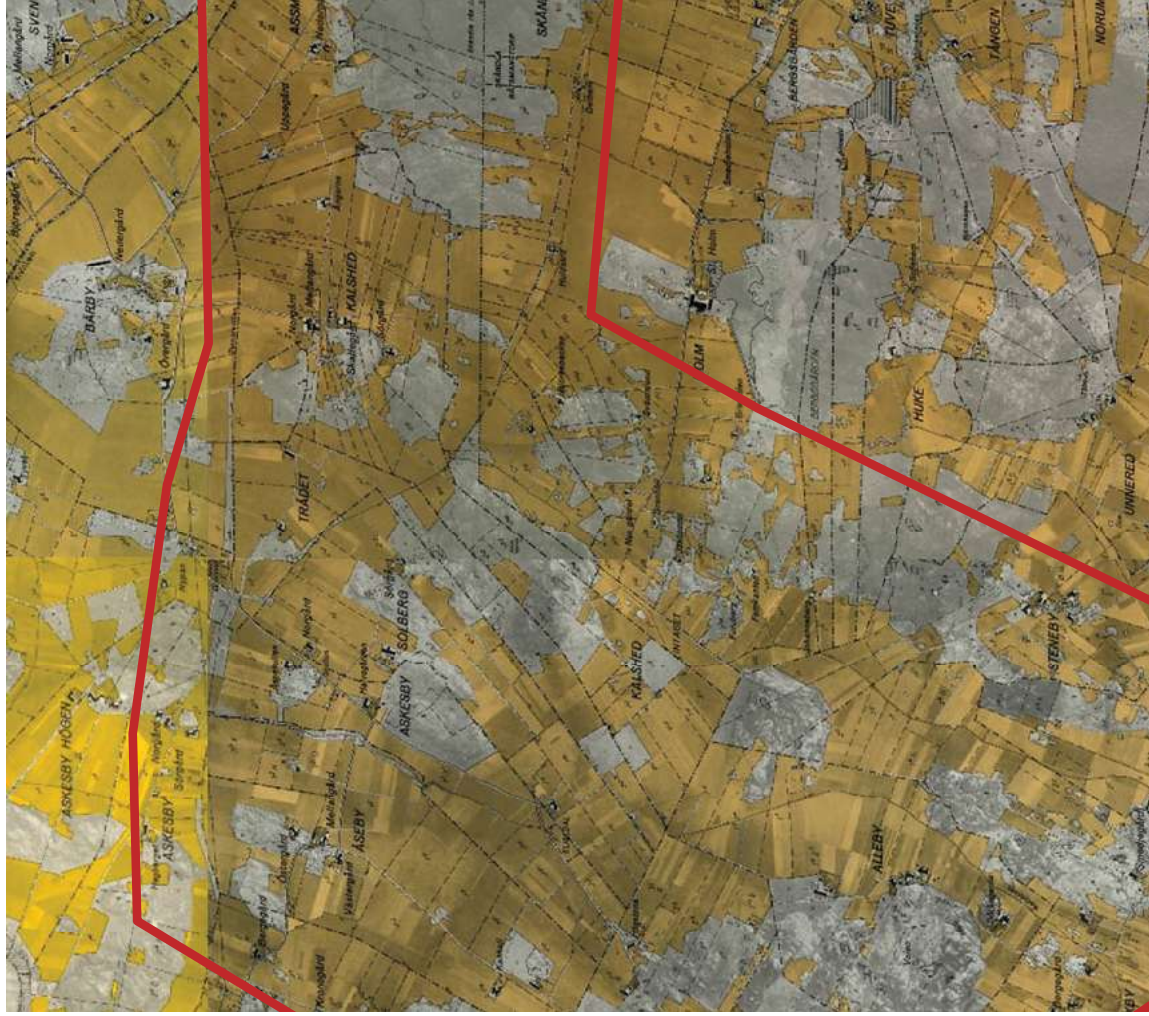
Figur.9: På den gamla byplatsen i Solberg finns ingen bebyggelse kvar efter laga skifte.

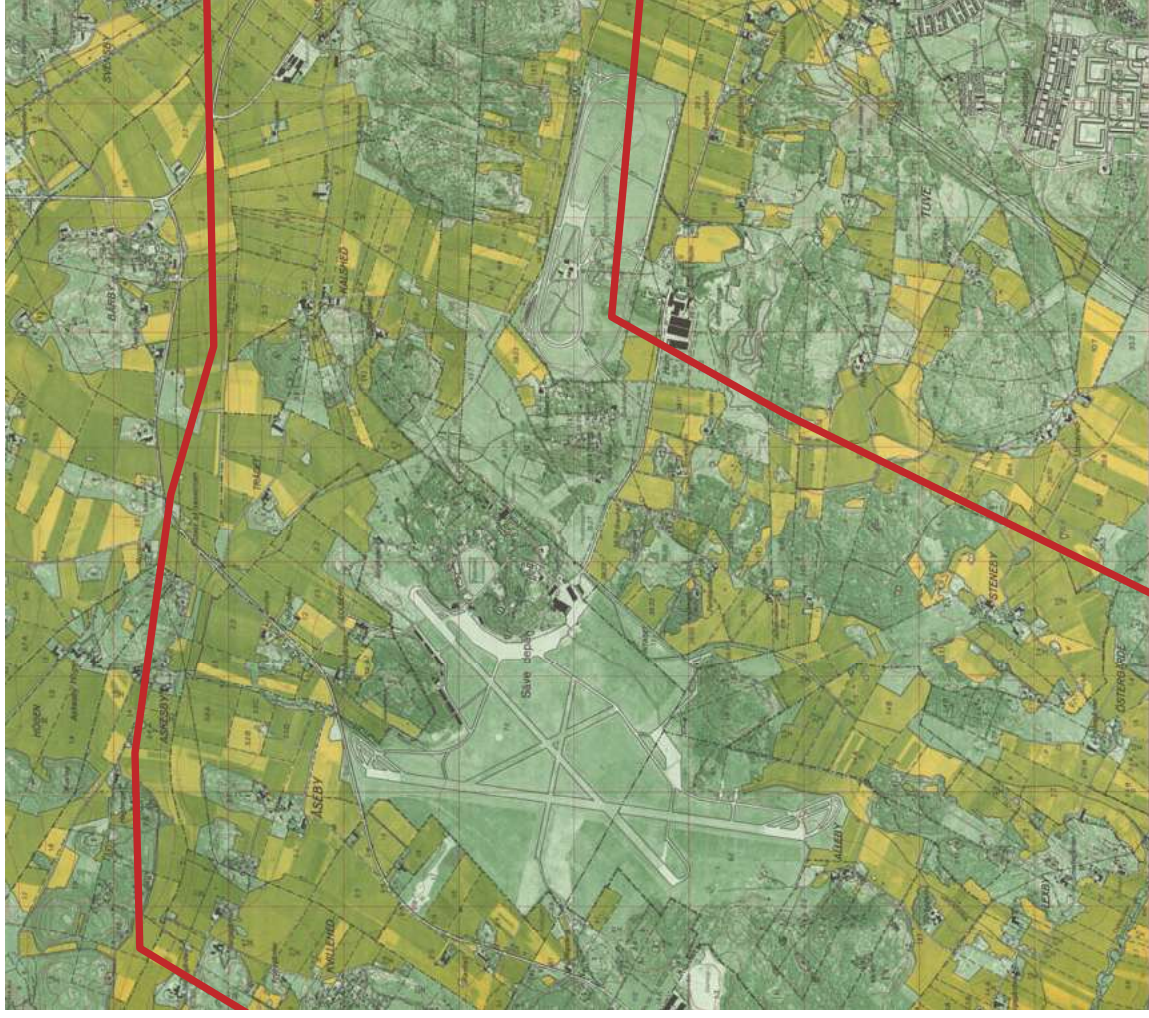
Figur.10: Kvillehed är en av byarna som har en tydligt gles bebyggelsestruktur efter lagaskiftesreformen.

Figur.8: 1600-talskarta som visar gränsen mellan Sverige och Danmark-Norge. Röd linje motsvarar utredningsområdet. Sveriges gräns markeras med en svart streckad linje och en gul kant, på kartans mitt ser man hur gränsen går rakt över Skåndlaberget. På kartan är även det aktuella utredningsområdet byar utmarkerade. Karta, Krigsarkivet.

Figur. 12: Ekonomisk karta över området från 1930-talet, tiden före flygplatsen anlades. Den röda linjen visar utredningsområdet. Marken användes för odling och som beteshagar för omkringliggande gårdar. Karta, Lantmäteriet.

Figur. 11: Ekonomisk karta över området från 1973, efter att flygplatsen anlagts. Den röda linjen motsvarar utredningsområdet. Flygfältet syns tydligt i kartans mitt och på kullen öster om flygfältet syns flygflottiljens byggnader. Det var huvudsakligen mark från Alleby, Norra Lexby, Steneby, Kallshed, Trädet, Askesby, Solberg och Åseby som ianspråktogs vid anläggandet av flygfältet. Karta, Lantmäteriet.

mycket tydligt exempel på bebyggelse efter laga skiftet, där gårdsanläggningarna ligger som ett pärlband utefter byvägen.

Redskapens utveckling

En stor betydelse för odlingslandskapets utformning och förändring har redskapens utveckling haft. Utvecklingen möjliggjorde att man kring sekelskiftet 1800 i större utsträckning kunde odla lerjordarna, en process som pågått sedan järnåldern. De gamla åkrarna på lättare sandjord och den steniga ängsmarken blev betesmark och ängsmarken på lerslätterna plöjdes upp till åker. Vallväxter i växelbruk på åkermarken

Figur. 14: En av de gamla byggnaderna från Göta Flygfloftilij som finns bevarad i området runt flygledartornet.

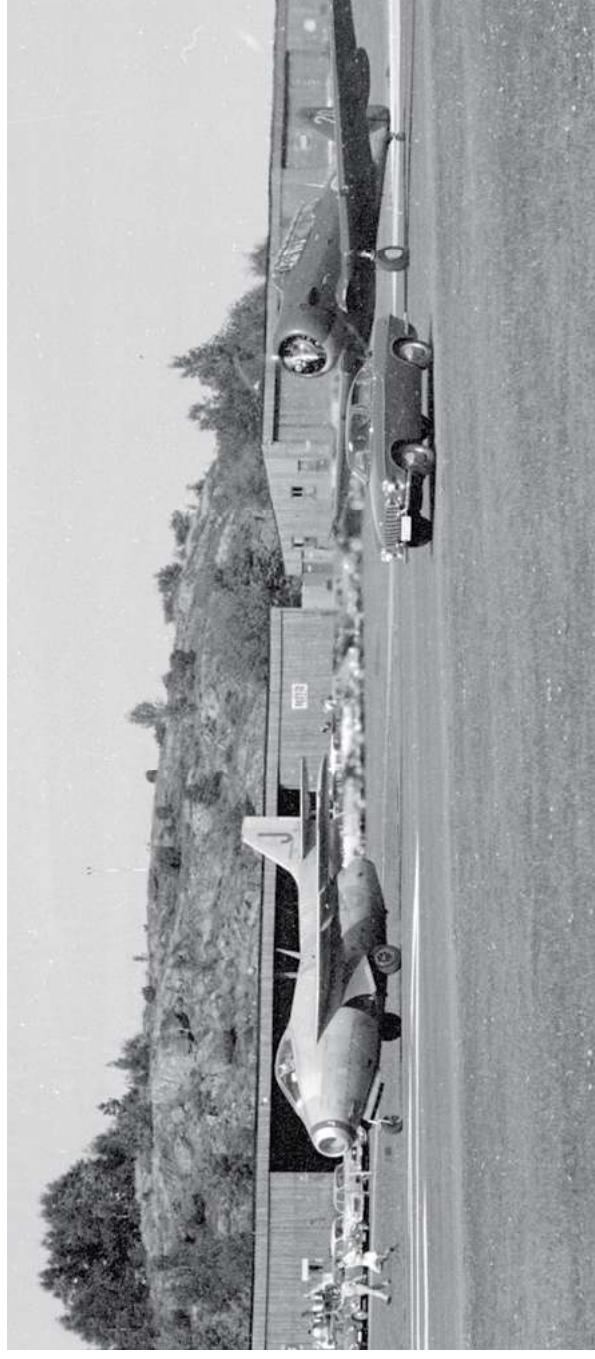
ersatte i allt större utsträckning slätterängarna. (Göteborg Stad, 2007)

Flygfloftiljen

På 1960-talet införlivades Säve med Göteborgs kommun. I och med detta började kommunen köpa upp mark i området, vilket resulterat i att Göteborg stad idag är en stor markägare.

En annan stor förändring av landskapets användningsområde, något som präglar landskapsbilden än idag, var anläggandet av Kungliga Göta Flygfloftilij 1940. Det innebar att ett 60-tal nya byggnader uppfördes samt att en landningsbana och berghangarer anlades.

Verksamheten avvecklades successivt efter 1968. 1976 började etableringen av allmänflyget på platsen. Stiftelsen Aerozeum driver sedan 1999 ett projekt med målsättningen att bevara de tidigare militära berghangarerna. 2015 stängdes flygplatsen för linjetrafik på grund av bärighetsproblem i taxibanor och uppställningsytor (Säve flygplats, 2021).

Figur. 13: Foto från flygplatsen taget 1961 i samband med en uppvisning, TT.

Kulturmiljöbeskrivning

Övergripande kulturmiljöbeskrivning

Norra delen av utredningsområdet präglas av ett vidsträckt jordbrukslandskap där äldre byar och gårdar återfinns på impedimenten i höjdlagen. Flera av bymiljöerna består av en till flera gårdar med bevarade mangårds- och ekonomibyggnader. Ofta omges bebyggelsen av stengärdesgårdar mot den hävdade åkermarken och det ålderdomliga vägnätet. Flera av byggnaderna är välbevarade och uppförda enligt lokala byggnadstraditioner på hög naturstenssockel och panelklädda fasader i trä. Mangårdarna är ofta sparsamt dekorerade med utsnidad takfot och fönsteromfattningar som enda utsmyckning. Landskapet är öppet med de för Hisingen karaktäristiska små bergknallarna som öar i åkerlandskapet och med en bebyggelsestruktur där byarna sinsemellan ligger tätt Figur. 16, exempelvis Askesby, Kvillehed, Åseby och Bärby).

Den nordöstra delen av utredningsområdet präglas av Skändlaberget. Vid enskiftet år 1826 fick bybebyggelsen i stor utsträckning ligga kvar. Bebyggelsen ligger än idag utefter byvägens gamla sträckning och flera gårdsbildningar har en tidstypisk karaktär.

I utredningsområdets södra del är landskapet mer präglat av kuperad terräng vilket medför att landskapet är mindre vidsträckt. Bergspartier och den lägre belägna odlingsmarken skapar en varierad topografi.

Här återfinns gårdsmiljöer i anslutning till de skogbeklädda höjdpartierna som genomskärs av dalgångar. Bebyggelsen avgränsas mot odlingsmarken med stengärdesgårdar, diken och åkerholmar (Figur. 16, Alleby och Norra Lexby).

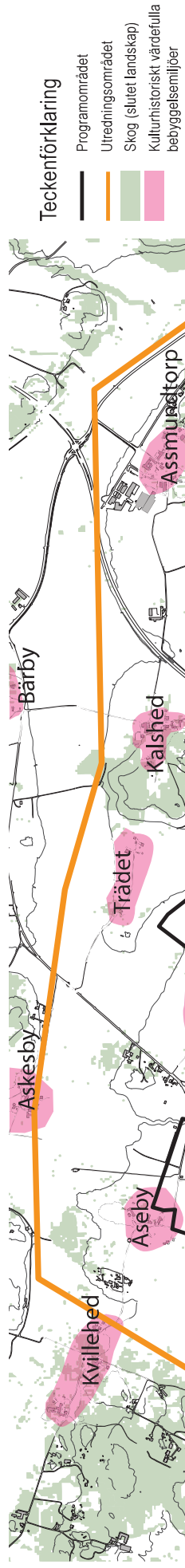
Området historiska kontinuitet är lång vad gäller den agrar markanvändningen. Denna kontinuitet bröts då flygfältet och sedermera flygplatsen anlades. Den öppna hårdgjorda landhingsbanan har samtidigt bidragit till att det öppna landskapet bevarats Figur. 16 Göta flygfältet, Aerozeum och Säve flygplats).

Fördjupad kulturmiljöbeskrivning av bebyggda miljöer

Detta kapitel fortsätter med beskrivningar av bebyggda miljöer som ligger inom eller angränsar till utredningsområdet. För flera av kulturmiljöerna redovisas även utblickar från platsen ut mot flygfältet (programområdet). Detta ska tydliggöra kulturmiljöernas läge i landskapet och dess förhållande till flygfältet idag.

Figur. 15: Flygfoto över flygplatsen och dess omnejd. Fotot tillhör Castellum.

Figur. 16: Illustration över utredningsområdets kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer.

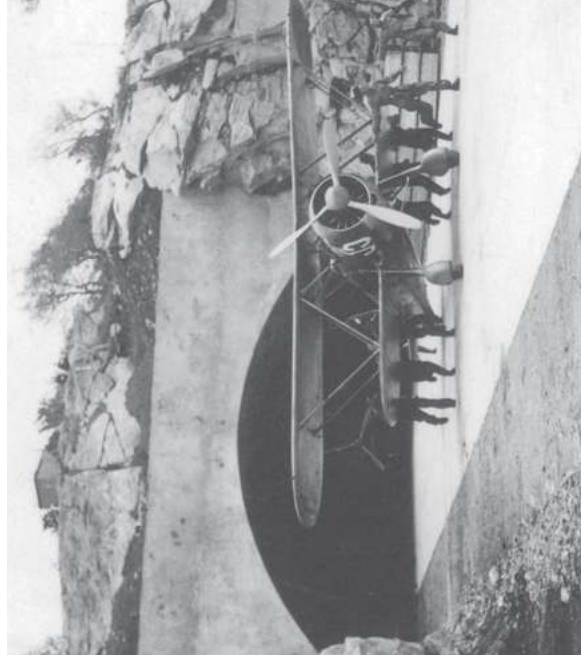
Göta flyg flygflottilj, Aeroseum och Säve flygplats

Historik

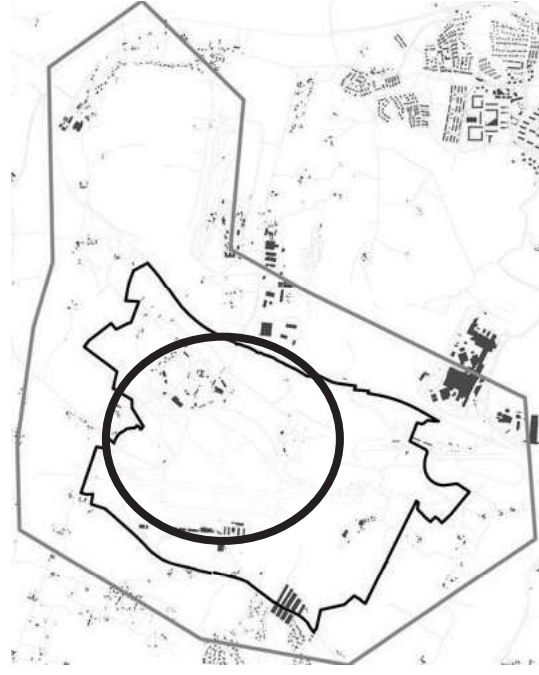
I områdets nordöstra delar finns en f.d. avrättningsplats där den sista avrättningen ska ha ägt rum 1868.

De stora flacka partierna inom området var fram till 1940 odlingsmark för de omkringliggande byarna se Figur. 12. Under andra världskriget beslutade Sveriges riksdag att uppföra en flottilj i anslutning till Göteborg och utbyggnaden av Kungliga Göta Flygflottilj startade 1940 i området. Mellan 1941–1943 anlades en bergshangar på 8 000kvm,

vilket var den första av sitt slag i Sverige och sannolikt även en av världens första berghangar. På 1950-talet anlades ytterligare en bergshangar i en kulle något söderut, den nya hangaren var hela 22 000kvm stor, mer avancerad och konstruerad för att stå emot kärnvapenfall. Totalt uppfördes ett 60-tal byggnader, två bergshangarer och två landningsbanor inom området under flygflottiljens tid. 1968 tog riksdagen beslut om att avveckla Göta flottilj och den kom därefter successivt att avvecklas. Flygvapnet behöll den stora bergshangaren från 1950-talet som krigsbas fram till 1999. År 1969 flyttade Värnpliktsverket in på flottiljområdet, kontoret blev kvar fram till slutet av 1980-talet.

Figur. 17: Ett flygplan leds ut från den nybyggda bergshangaren, tidigt 1940-tal. Foto, TT.

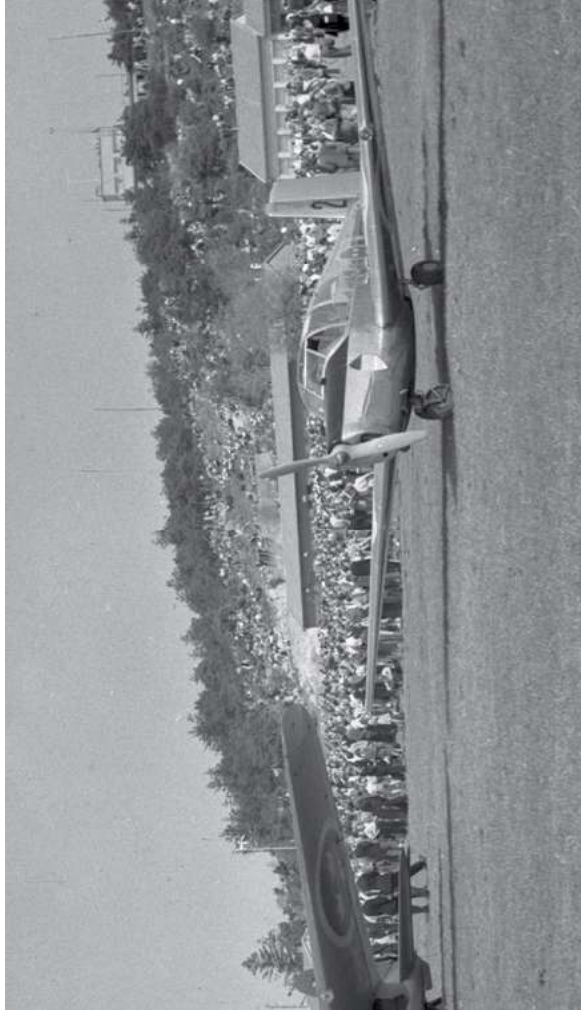
Figur. 20: Orienteringsfigur där Göta flygflottilj, Aeroseum och Säve flygplats markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå linje.

Figur. 18: Flygfoto över Säve flygfält och flygflottiljen från 1960-talet. Foto, Lantmäteriet.

Figur. 19: Flygfoto över Säve flygfält och f.d. flygflottiljen idag. Foto, Lantmäteriet.

Figur. 22: Flygflottiljen vid en oppvisning år 1947. Till höger i bild syns det gamla flygledartornet som ersattes med det nuvarande år 1966. Foto, TT.

Figur. 21: Flygflottiljen 1950, i bakgrunden till vänster syns verkstadsbyggnaden som står kvar på platsen idag. Foto, TT.

Figur. 23: År 1966 påbörjades bygget av ett nytt flygledartorn, till vänster ser man delar av det gamla flygledartornet. Fotot hämtat från www.gotaflygflottilj.se.

Figur. 24: Flygledartornet som det ser ut idag. Till vänster i bild skymtas kanslihuset.

År 1976 påbörjades arbetet med att ta över allmänflyget från Göteborgs tidigare flygplats Torslanda flygfält. 1984 började man även anpassa Säve för tyngre luftfart, bland annat förlängdes landningsbanan med cirka 400 meter. 2015 stängdes den allmänna flygplatsen för linjetrafik på grund av bärighetsproblem i taxibanor och uppställningsytor.

Stiftelsen Aerozeum driver sedan 1999 ett projekt med målsättningen att bevara de tidigare militära bergshangarerna. Den officiella invigningen av flygmuseet Aerozeum ägde rum år 2008. Frågan om byggandsminnesförklaring av

bergshangarerna har lyft vid ett flertal tillfällen under 2000-talet men aldrig genomförts.

Omgivande landskap

Området utgörs av mycket flack mark med vidsträckta vyer (se sida 58) som omges av högre bergspartier med undantag åt norr där istället ett böljande åkerlandskap breder ut sig. Den flacka marken fyller idag funktion som flygfält med landningsbanor. På de omgivande bergspartierna finns ett stort antal fornlämningar. Intill foten av en mindre bergsknalle, nordöst om landningsbanan, finns den tidigare avrättningsplatsen.

Figur.27: Mitt på flottijkullen finns en stensatt damm.

Figur.26:Fotot visar den f.d. avrättningskullen som är belägen intill flygfältet.

Figur.25:Marketeriet är av de äldre byggnaderna som finns bevarade från flygflottijens verksamhet. Efter flottijens verksamhet lagts ner användes byggnaden av hemvärnet.

Bebyggelse

På den flacka marken i områdets västra delar finns nyare bebyggelse kopplad till bland annat de f.d. allmänna flygets verksamhet, ambulanshelikopterns och polisflygets verksamheter samt flygklubbar, flyg och pilotutbildning. Det finns även ett en nybyggd vindtunnel med en flyghöjd på 24 meter och en betydligt högre total byggandshöjd.

På andra sidan flygfältet, i öster, på ett höjdparti låg den f.d. flygflottiljen och där finns fortfarande många av flottiljens byggnader kvar bland annat sjukhus, bostäder, skolbyggnad, garage, verkstad, kanslihus, marketeri, officersmäss och matsal. På berget finns även ett flygtorn från 1966, vilket ersatte ett tidigare torn. Insprängt i berget finns den första hangaren som byggdes mellan 1941–1943. Karaktäristiskt och genomgående för ett stort antal av bygganderna är fasader med stående träpanel, tegeltak och de spröjsindelade tvålufts fönstren

Söder om flottijkullen finns det som idag är Aeroseum vilket utgörs av stora bergshangaren från 1950-talet som ligger insprängd i berget.

Figur.28: Verkstadsbyggnaden från flygflottiljens verksamhet.

Figur.29: Fotot visar två skolbyggander som varit en del av flottiljens verksamhet.

Kulturhistorisk kommentar

Trots att funktionen som flygfält skiljer sig kraftigt från jordbruk har detta inte påverkat upplevelsen av det öppna jordbrukslandskapet i någon större utsträckning, då de vidsträckt obebbyggda ytorna fortfarande dominerar vilket knyter an till omkringliggande kulturmiljöer.

Den f.d. flygflottiljens byggnadsbestånd med byggnader med olika funktioner så som skola, samlingslokaler, affär, verkstad, bostäder och flygtorn m.m. finns bevarade. Byggnaderna, tillsammans med flygbanan och bergshangarerna, bildar en sammanhållen och välbevarad flottilmiljö som visar på hur de militära anläggningarna byggdes upp i Sverige kring 1900-talets mitt.

Inom området finns det även flera enskilt viktiga objekt som är extra viktiga ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Några av dem som kan nämnas är marketenteriet, officersmässen, verkstadsbygganden, flygtornet och de båda bergshangarna.

Inom området ligger den f.d. avrättningsplatsen. På den omgivande flacka maken (flygfältet) finns i dagsläget inga kända fornlämningar och inte heller vid foten av höjdpartierna. Sannolikt beror detta på att utredningar om fornlämningar i området har varit begränsade i sin omfattning.

Då flottiljen ligger inom programområdet bör en fördjupad kulturmiljöutredning med byggnadsinventering upprättas för att fastställa kulturmiljövärden på objektsnivå inom området.

Särskilt att tänka på:

- Området utgör välbevarad kulturmiljö.
- Upplevelsen av landskapsbilden med de vidsträckta obebbyggda ytorna dominerar.
- Byggnadsbeståndet på flottilkullen tillsammans med flygbanan och bergshangarerna bildar en välbevarad flottilmiljö.
- Ett stor antal enskilt viktiga objekt finns (bör vidare utredas)
- Kunskapen om ytterligare fornlämningar kan sannolikt öka i samband med vidare arkeologiska utredningar.
- Ligger inom programområdet

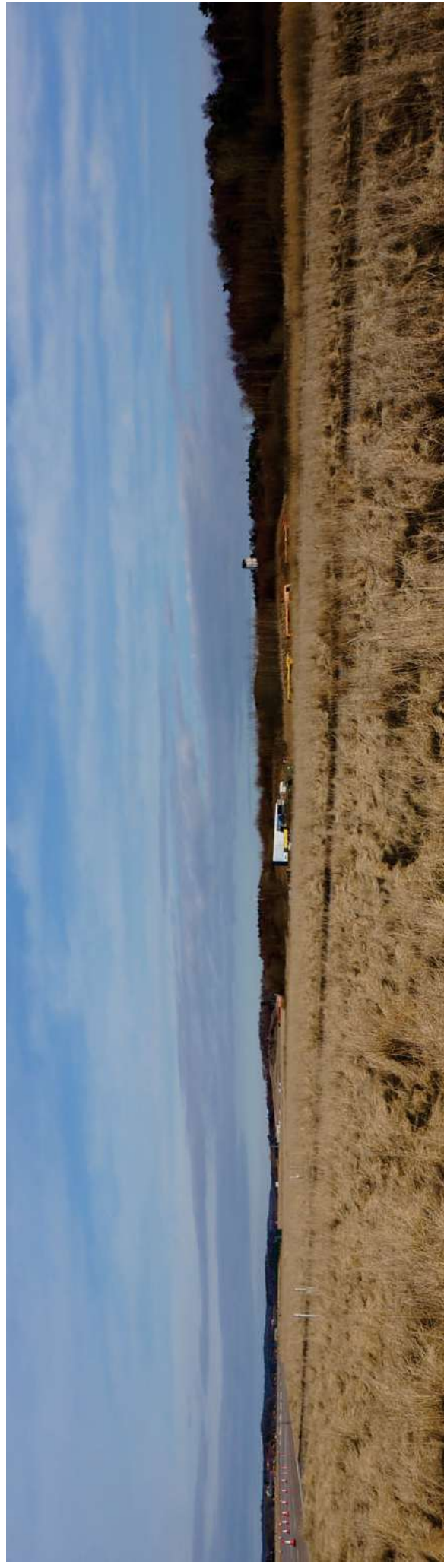
Figur.30:Foto på utgång från bergshangaren i flottilj-berget.

Figur.31: Övrig flottiljbebyggelse inom området

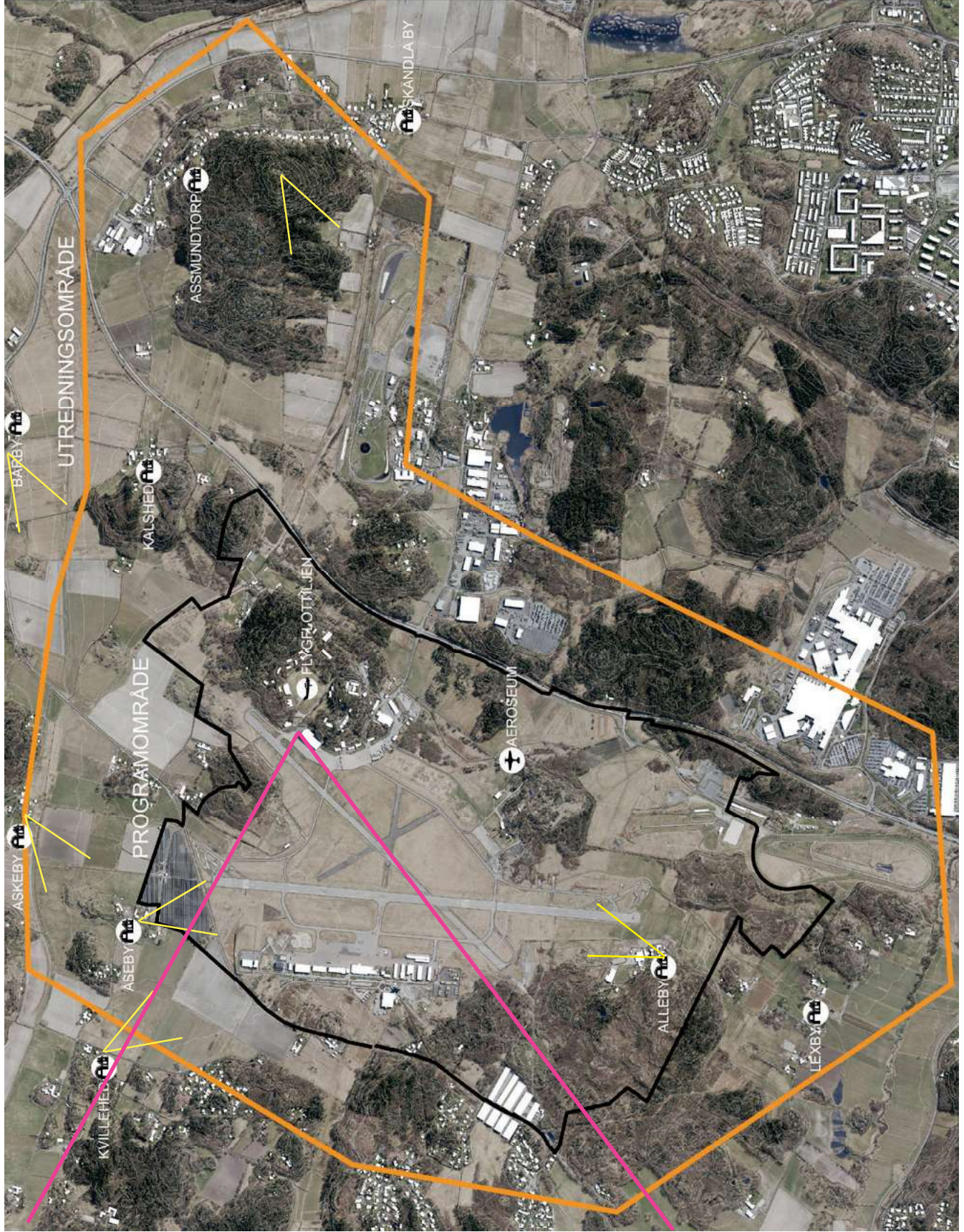
Figur. 32: Officersmässen, en av de äldre byggnaderna som finns bevarade från flygflottijens verksamhet.

Figur. 33: Foto över det vidsträckta flygfältet, till vänster syns flygbanan och till höger syns flottijökullen med flygtornet.

Teckenförklaring

- Utredningsområdet
- Programområdet
- Utfblick
- Aktuell utfblick
se Figur.35

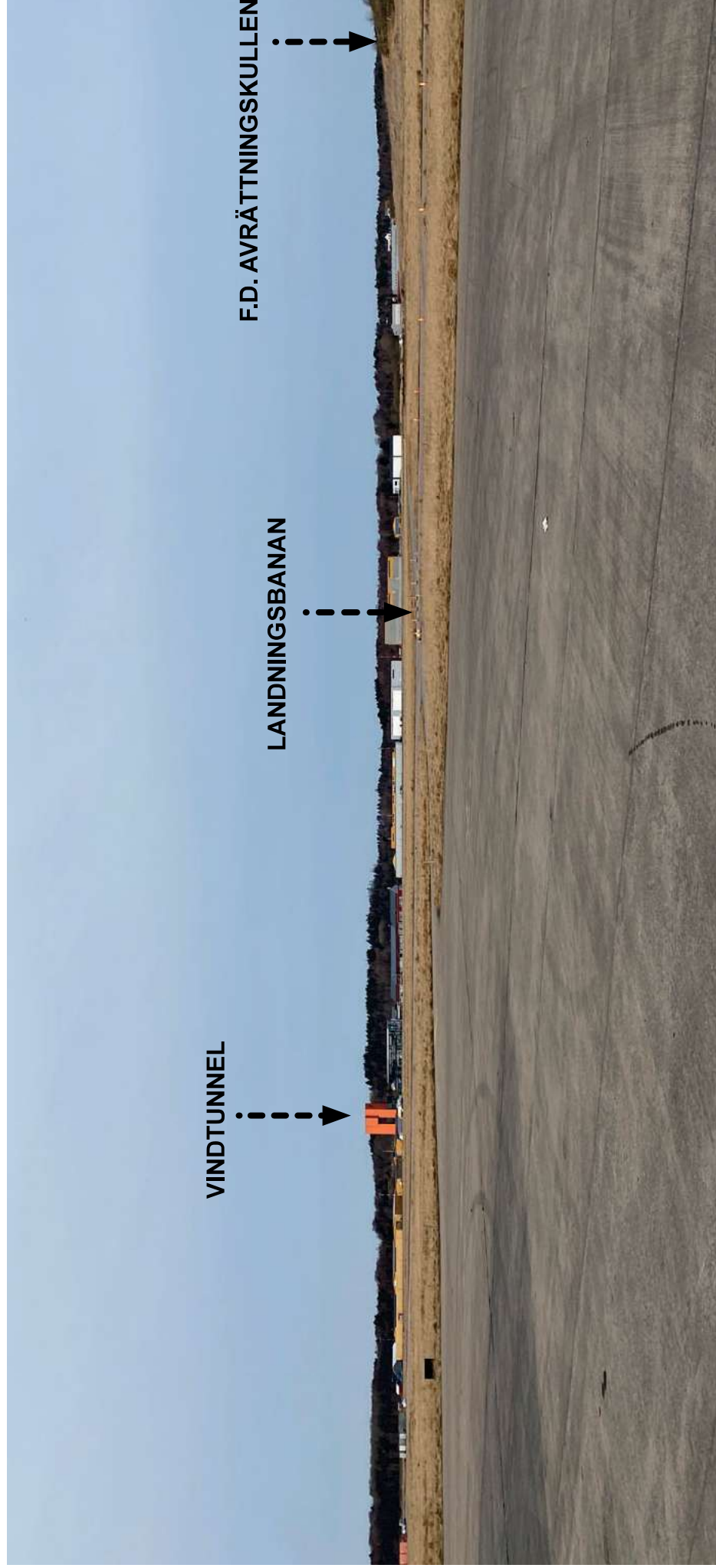

Figur.34: Kartillustrationen visar läget för viktig utfblick från Flottiljen.

Viktig utblick från Flottiljen åt väst

Fotot är taget från foten av flottiljkullen mot flygfältet åt väst. I ryggen finns bland annat verkstadsbygganden, marketenteriet, utgången från den äldsa bergshangaren och på berget finns flygledartonet.

Utblicken tydliggör den direkta kopplingen mellan flottiljen och flygfältet. Även det öppna landskapet med mycket långa siktlinjer framkommer av utblicken.

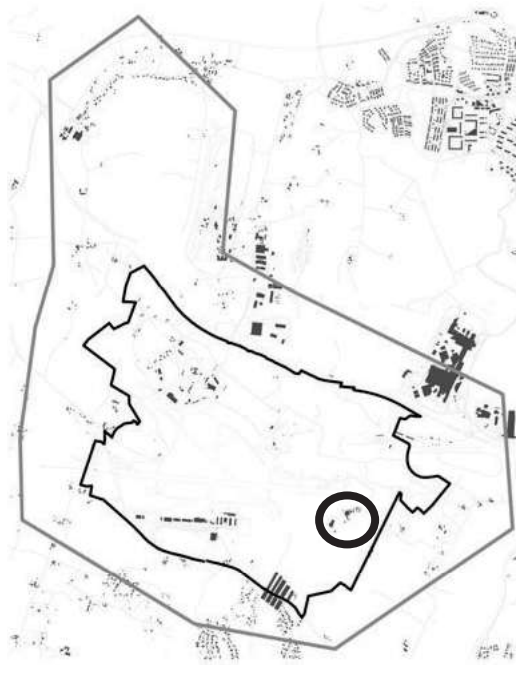

Figur. 35: Utblick från flottiljkullen

Alleby

Historik

Alleby finns omnämnt i skriftliga källor sedan 1381. På storskifteskartan från 1771 redovisas fyra brukningsenheter och sammanlagt åtta byggnader placerade öster om ett större höjdparti. Jordbruksmarken var belägen väster om byn. På laga skifteskartan från 1834 redovisas fem brukningsenheter, fyra på den gamla byplatsen och även en på motsatt sida om byvägen. Som en följd av laga skifte flyttades två gårdar från den gamla byplatsen, en norr ut och en söder ut. På 1960 talet fanns fortfarande samtliga fem gårdar kvar, under 1970-talet revs den utflyttade gården i norr och gården som låg på motsatt sida om byvägen.

Figur. 36: Orienteringsfigur, Alleby markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå linje.

I samband med att Göta Flyg Flottilj anlades togs Allebys norra marker i anspråk för landningsbanan. 1984 när Säve flygplats skulle anpassas för tyngre luftfart förlängdes landningsbanan med cirka 400 meter söderut på Allebys odlings- och betesmarker.

Senare har en ridskoleanläggning med ridhus, paddock och ett större stall byggts i anslutning till den gamla byplatsens norra del.

Omgivande landskap

Alleby ligger direkt söder om Säve flygplats landningsbana, delar av flygplatsen är etablerad på Allebys gamla ägor. Från Alleby mot flygplatsen är landskapet mycket öppet och flackt med kilometerlånga siktlinjer. Byn ligger vid foten av ett för området stort

Figur. 37: Urklipp från Storskifteskartan från 1771. Bebyggelsen är placerad öster om berget och mellan odlingsmarken och bygganderna löper byvägen.

höjdparti (se sida 61), från byn ringlar den smala byvägen vidare söder ut till Norra Lexby. Området är mycket rikt på fornlämningar och på höjdpartiet öster om byn ligger ett gravfält. På byplatsen har en förhistorisk järnframställningsplats upptäckts.

Bebyggelse

Bebyggelsen på den gamla byplatsen är placerad i sluttningen av bergssidan. Här finns två av de äldre gårdsbildningarna kvar med vinkelbyggda ladugårdar, en av gårdarna har ett bostadshus på enkelbredd som kan antas vara uppfört under 1700-talet. Ridskoleanläggningen med modernare byggnader dominerar på den norra delen av byplatsen.

Figur. 38: Ortofoto över Alleby idag. Bebyggelsen ligger fortfarande på den gamla byplatsen. Delar av odlingsmarken har upplåtits till flygfältet.

Kulturhistorisk kommentar

Alleby som by har lång kontinuitet på platsen med bevarad byväg, hägnader och en gård med ålderdomlig karaktär med bostadshus i enkel bredd. Byns södra delar samt tillhörande marker i söder utgör en mer välbevarad kulturmiljö än de i norr där byn är påverkad av både flygfältet och ridskoleanläggningen.

Byns läge i landskapet är mycket synligt och angränsar direkt till flygfältet. Från Alleby kan både Åseby och Askesby skymtas på andra sidan flygfältet, ca 2-3 km bort. Alleby ingår i den bystruktur av tätt liggande byar som vuxit fram på Hisingen sedan förhistorisk tid. Den visuella kopplingen med byarna på andra sidan flygfältet, som innan flygfältet anlades

har haft angränsande odlingsmarker, är betydelsefull.

Området är mycket fornlämningsstätt och har lång kontinuitet. Järnhanteringsplatsen i Alleby utmärker detta område som särskilt intressant för att åskådliggöra ett äldre järnålderslandskap.

Då Alleby ligger inom programområdet bör en fördjupad kulturmiljöutredning med byggnadsinventering upprättas för att fastställa kulturmiljövärden på objektsnivå inom området.

Särskilt att tänka på:

- Alleby är en delvis välbevarad kulturmiljö.
- Byns synliga läge i landskapet och direkt angränsande till flygfältet samt beläget inom programområdet
- Den visuella kopplingen med byarna på andra sidan flygfältet
- Delvis bevarad gårdsbildning i byns södra del
- Välbevarat kulturlandskap med äldre vägsystem, hägnader och byplats i områdets södra del.
- Fornlämningsstätt område

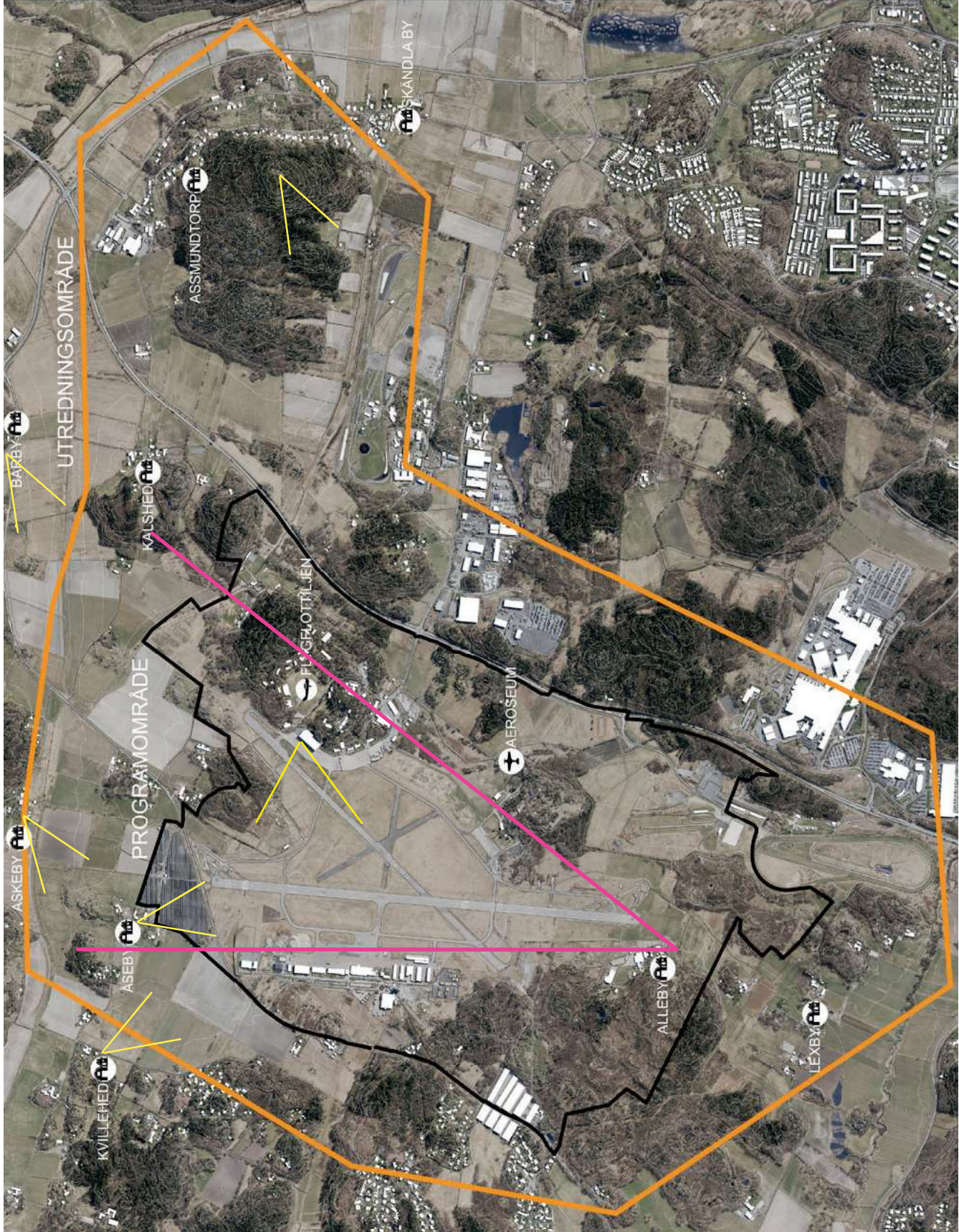
Figur. 40: Bostadshus på enkel bredd på Alleby gamla byplats södra del.

Figur. 39: Alleby sett från flygfältet.

Teckenförklaring

- Utredningsområdet
- Programområdet
- Utblick
- Aktuell utblick se Figur.42

Figur.41: Kartillustrationen visar läget för viktig utblick från Alleby.

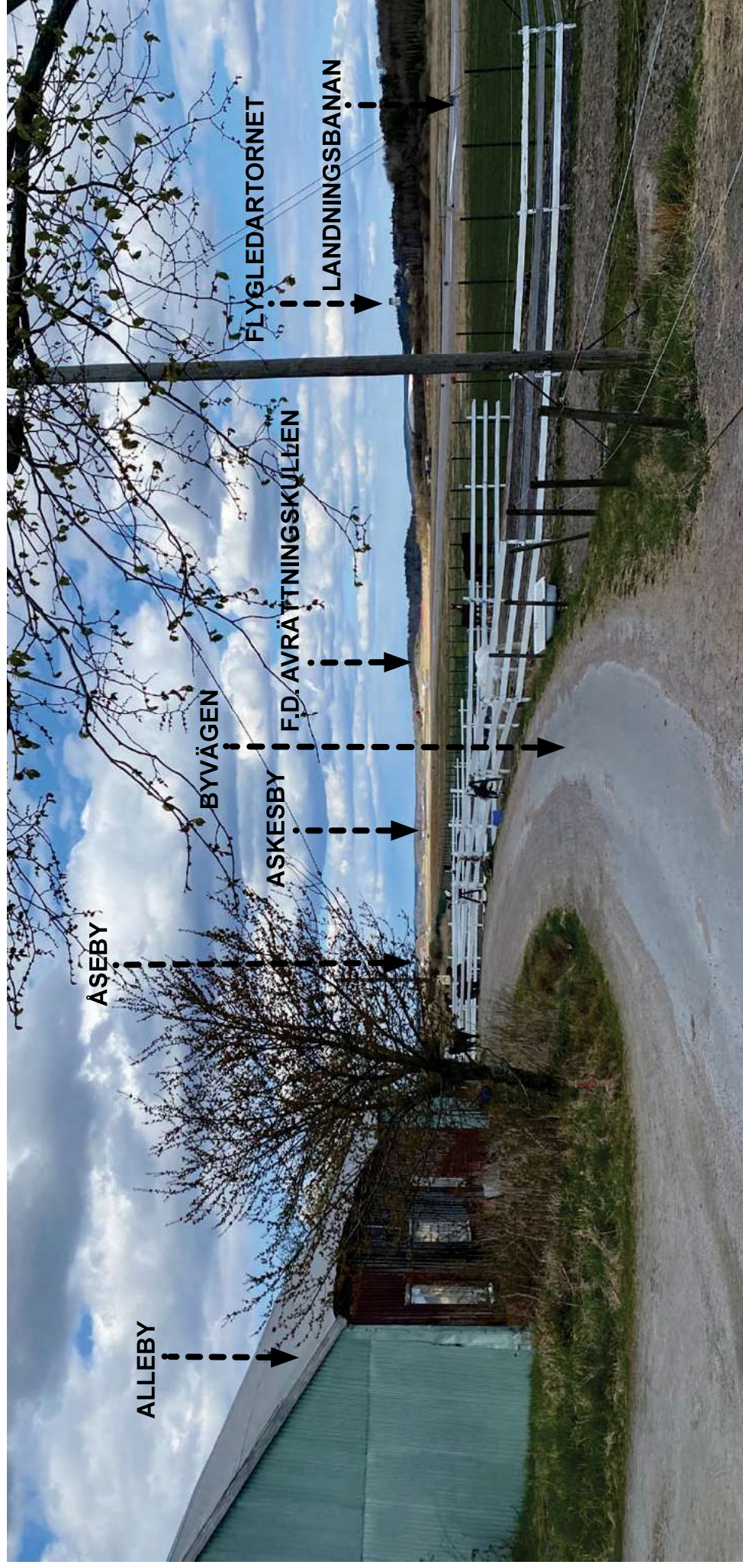
Viktig utblick från Alleby åt norr

Fotot är taget från byvägen i Alleby mot flygfältet åt norr. Till höger i bild syns en ekonomibyggnad. I byns direkta närhet finns mindre grusade hästhagar. Hagarna kantas av landningsbanan och på andra sidan landningsbanan till höger i bild syns flygtornet

på flottlikullen. Från platsen rakt norr ut är även Åseby, Askesby och avrättningskullen synliga.

Den visuella kopplingen med byarna på andra sidan flygfältet är viktig inom denna utblick.

Utblicken tydliggör områdets mycket långa siktlinjer och byns synliga läge i landskapet mot flygfältet.

Figur. 42: Utblick från Alleby.

Solberg

Historik

Solberg finns omnämnt i skriftliga källor sedan 1388. På storskifteskartan 1794 redovisas två hemman, Sörgården och Nordgården som sammanlagt var uppdelade i åtta brukningsenheter. Bebyggelsen var belägen i en klunga på en liten plåtå mellan två små bergsknallar, genom byklungan löper byvägen. På laga skifteskartan från 1830 har bebyggelsen som låg söder om byvägen flyttats till ett nytt läge strax sydväst om den gamla byplatsen. Som en följd av laga skifte flyttades även den sista bebyggelsen ut i omkring liggande landskap från den gamla

byplatsen som lämnades obebyggd. Av de utflyttade gårdarna är idag samtliga rivna med undantag för en, Solberg Sörgård.

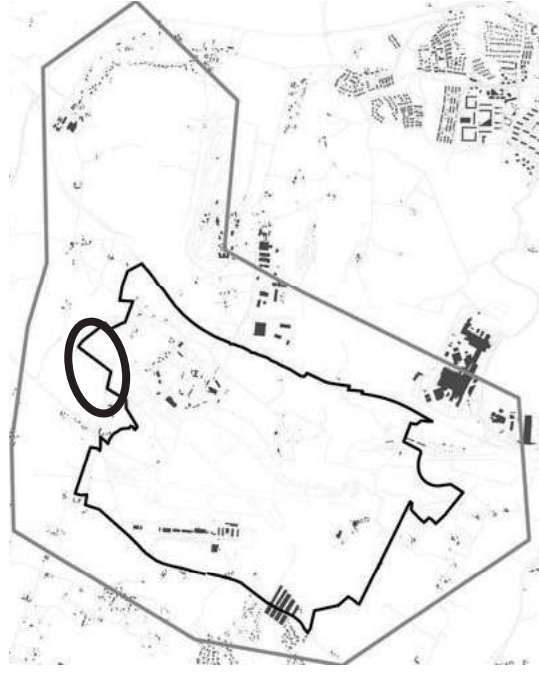
Omgivande landskap

Solbergs gamla byplats gränsar direkt till Säveflygplats och flottiljkullen i norr. I omgivande odlingslandskap syns de för Hisingen karaktäristiska små bergsknallarna sticka upp som öar (se sida 60). Den gamla byplatsen markeras av två mindre bergsknallar som sticker upp i omgivande vidsträckt jordbrukslandskap. Den gamla byvägen leder från Kongahällavägen igenom den gamla byplatsen och vidare mot sydväst för att sluta i en övergiven tomtplats vid foten

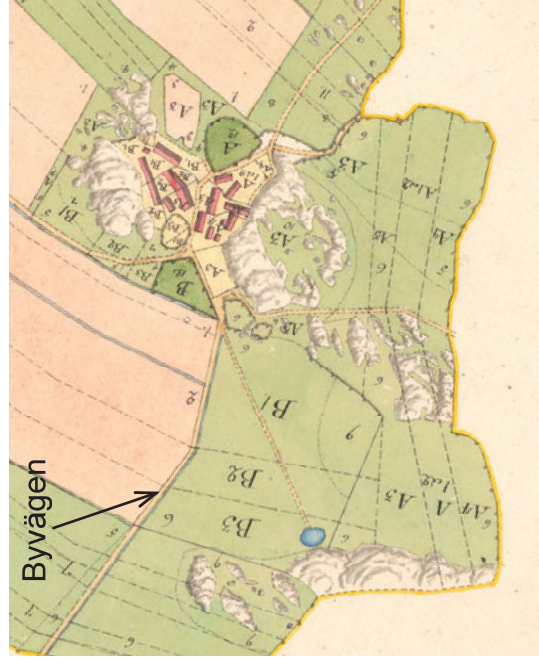
av flottiljkullen. I anslutning till den övergivna tomtplatsen och vid foten av flottiljkullen finns en samling med fornlämningar i form av en boplats och flertalet stensättning.

Bebyggelse

Solberg Sörgård är den enda gården som finns kvar på Solbergs marker, den ligger sydväst om den gamla byplatsen och flyttades dit som en följd av laga skifte. Bebyggelsen utgörs av en långsmal ladugårdsbyggnad, ett bostadshus på dubbelbredd samt flertalet mindre ekonomibyggnader.

Figur. 45: Orienteringsfigur, Solberg markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå linje.

Figur. 43: Urklipp från Storskifteskartan upprättad 1794, Solbergs by var belägen mellan två mindre bergsknallar. Karta, Lantmäteriet.

Figur. 44: Ortofoto över Solberg idag. Den gamla byplatsen är obebyggd och Solberg Sörgård ligger sydväst om den gamla byplatsen. Foto Lantmäteriet.

Kulturhistorisk kommentar

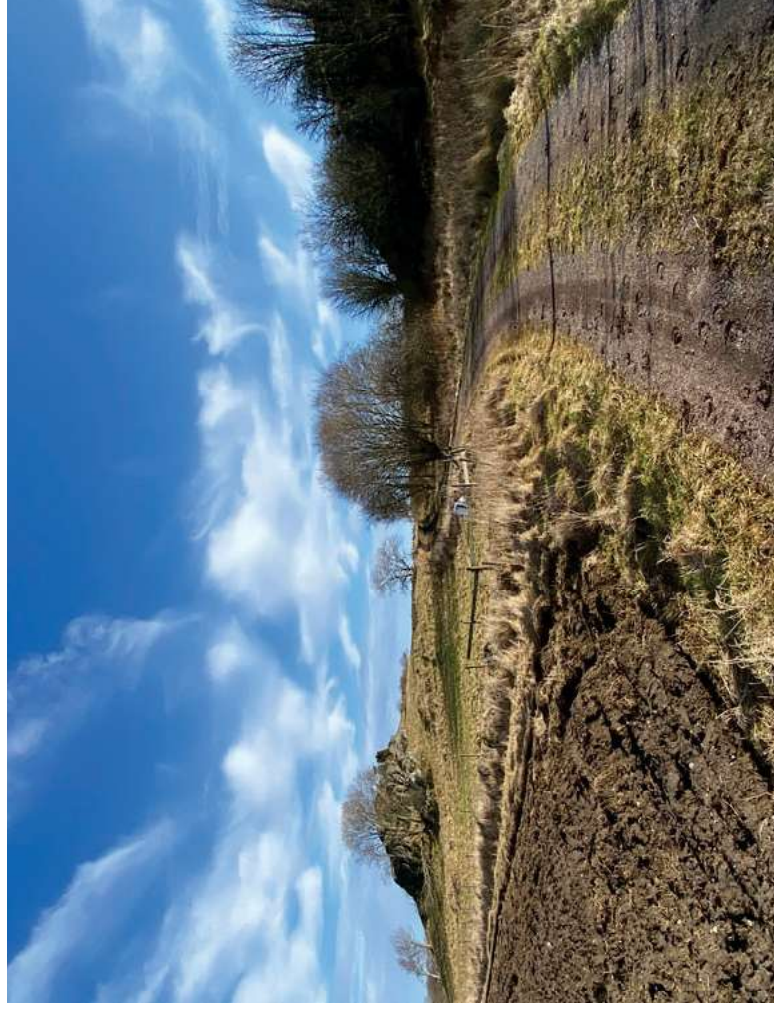
Den gamla byplatsen med två små bergspartier som sticker upp i omkringliggande odlingslandskap är ett mycket karaktéristiskt inslag i landskapsbilden. Byvägen finns inritad på kartor från 1700-talet men är troligtvis betydligt äldre. Byvägen tillsammans med den gamla övergivna byplatsen och Sörögården har ett berättarvärde. Solberg gamla byplats tillsammans med kända fornlämningar visar på platsens långa kontinuitet.

Särskilt att tänka på:

- Kulturlandskap med tydliga spår efter byväg och övergiven byplats
- Den gamla byplatsen har ett karaktéristiskt inslag i landskapsbilden
- Delvis beläget inom programområdet

Figur. 46: Foto föreställer byvägen mot Solbergs gamla byplats och är taget från väst.

Figur. 47: Foto över byvägen mot Solbergs gamla byplats är taget från öst.

Åseby

Historik

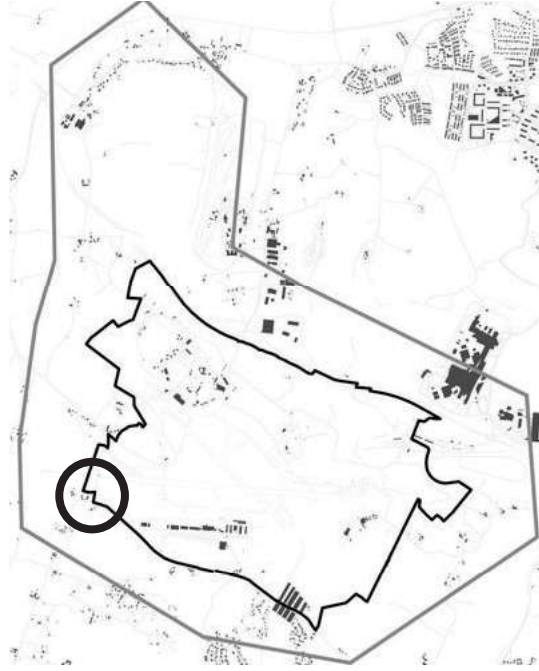
Åseby nämns i skriftliga källor första gången 1388. På en geometrisk avmätningsskarta från 1704 finns tre gårdshöjdheter sydöst om en mindre bergsknalle: Västergården, Mellängården och Östergården. På storskifteskartan från 1809 redovisas åtta bruksenheter i Åseby, byggnaderna är placerade tätt intill varandra i samma lägen som på 1700-talet. På kartan syns även en mindre damm öster om byvägen som ringlar genom byn. Bortsett från markindelningen så är laga skifteskartan från 1828 mycket lik storskifteskartan, de vill säga gällande

dammen, bebyggelse- och vägstruktur. Laga skifte genomfördes efter 1828, men ingen större utflyttning av gårdarna genomfördes. En av de få gårdar som flyttades ut från byplatsen är den som idag heter "Åsebygård" och ligger efter Kongahällavägen i söder. Sedan laga skifte har bebyggelsen glesats ut i byn men tre gårdar liggare fortfarande kvar i ungefär samma lägen som på 1700-talet.

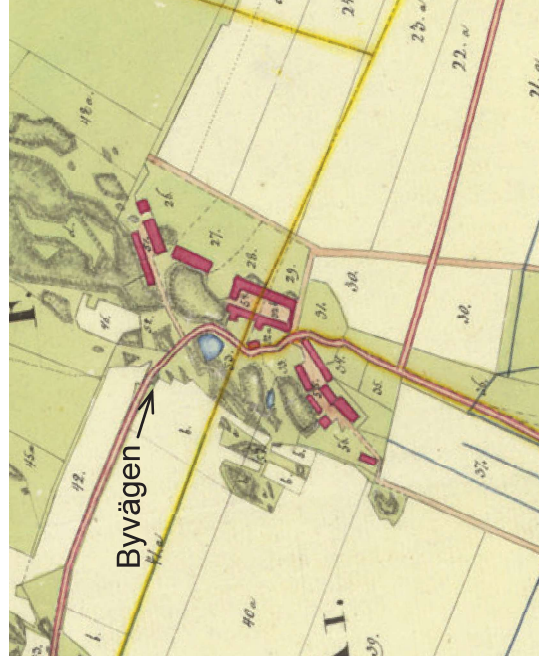
Omgivande landskap

Åseby ligger strax norr om Säve flygplats och Kongahällavägen. Byn ligger vid foten av ett mindre höjdparti i ett öppet odlingslandskap med vida vyer och långa siktlinjer (se sida 60). I det omgivande odlingslandskapet

syns de för Hisingen karaktäristiska små bergsknallarna sticka upp som öar. I byns norra utkant finns en möjlig fornlämning i form av gravfält med stensättningslikande lämningar. Genom byn ringlar den gamla byvägen vars sträckning är densamma som under tidigt 1800-tal och sannolikt långt dessförrinnan. Mitt i byn längs vägen löper en rad med väl uppväxta träd. I närheten av byn finns flera mindre dammar. En av dessa dammar syns på laga skifteskartan från 1828, den är belägen väster om byvägen. Omgivningarna präglas även av flertalet hägnader så som stengårdsgårdar. I direkt anslutning till byn, i söder, har en solcellspark nyligen anlagts.

Figur 50: Orienteringsfigur, Åseby markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå linje.

Figur 48: Urklipp från Lagaskifteskarta upprättad 1828, gårdarna är placerade tätt intill varandra på den ursprungliga byplatsen. Karta, Lantmäteriet.

Figur 49: Ortofoto över Åseby idag. Byvägens sträckning är oförändrad och bebyggelsen ligger i samma lägen (men har glesats ut) som vid laga skifte. Foto, Lantmäteriet.

Bebyggelse

Bebyggelsen är belägen på den sydöstra sidan av ett mindre höjdparti och utgörs av tre gårdsbildningar: Västergården, Mellangården och Östergården. Samtliga gårdar består av ett bostadshus på dubbel bredd med frontespis och minst en ekonomibyggnad. Bostadshusen är målade i vita kulörer medan ekonomibyggnaderna är faluröda. Mellangården är särskilt välbevarad med byggnader från 1800-talets mitt som utgörs av bostadshus och flera ekonomibyggnader så som ladugård, magasinbyggnad med körhuis och hönshus, jordkällare, källarvind samt smedja. Gårdsplanen är stenbelagd.

Kultuhistorisk kommentar

Åseby som by har lång kontinuitet på platsen och ingår i den bystruktur av tätt liggande byar som vuxit fram på Hisingen sedan förhistorisk tid. Det finns en tydligt visuell kopplingen med byarna som är betydelsefull.

Åseby med omkringliggande odlingsmarker är en sammanhållen välbevarad kulturmiljö med äldre vägsystem, dammar, hägnader och byplats. Byn har en ålderdomlig karaktär och upplevs om oskiftad då gårdarna är placerade i sina ursprungliga lägen och formar en klungby. Åseby räknas till några av kommunens bäst bevarade bybildningar.

Mellangården representerar en väl bevarad gårdsmiljö med ett stort antal äldre byggnader och viktiga trädgårdsэлемент som trädtrader, stensättning och stenmurar.

Åseby ligger mycket synligt i landskapet och i direkt siktlinje till flygfältet.

Särskilt att tänka på:

- Åseby är en mycket välbevarad kulturmiljö.
- Den visuella kopplingen med den bystruktur av tätt liggande byar
- Byns synliga läge i landskapet från flygfältet
- Kulturlandskap med äldre vägsystem, dammar, hägnader och byplats.
- Mycket välbevarad bybildning
- Välbevarade gårdsmiljöer och enskilda objekt
- Direkt angränsande till programområdet

Figur.53: Fotot visar Åseby Västergård.

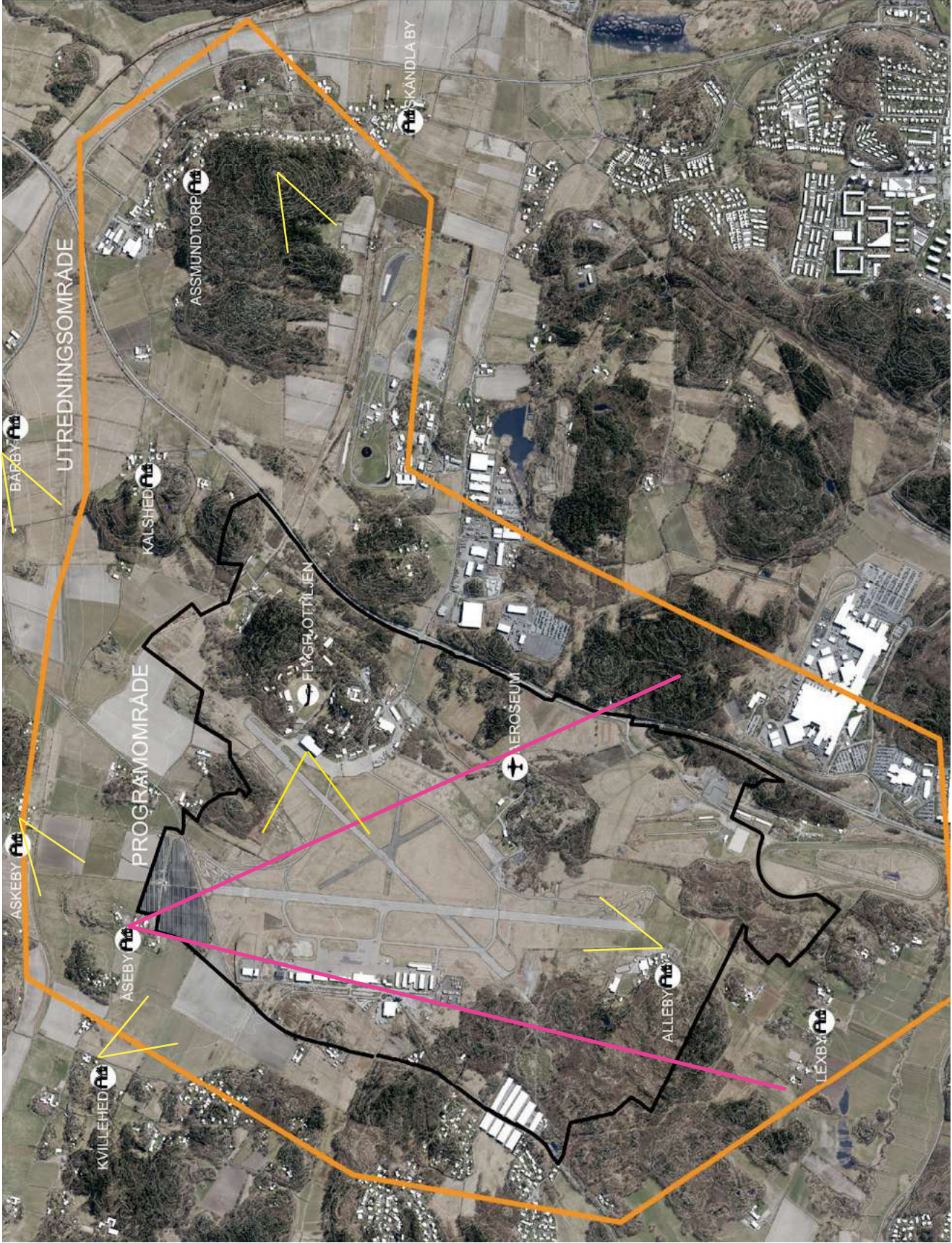

Figur.52: Fotot är taget från söder. I förgrunden syns en av dammarna, på andra sidan byvägen ligger Östergården.

Figur.51: Fotot är taget åt söder. På andra sidan byvägen ligger Mellangården och i bakgrunden skymtar de vidsträckta vyerna över flygfältet.

- Teckenförklaring
- Utredningsområdet
  - Programområdet
  - Utblick
  - Aktuell utblick se Figur.55

Figur.54: Kartillustrationen visar läget för viktig utblick från Aseby.

Viktig utblick från Åseby åt syd

Fotot taget från byvägen i Åseby mot flygfältet i söder. Till vänster i bild syns Åseby Mellängård med bostadshus på dubbelbredd målat i en vit kulör och flertalet ekonomibyggander målade i faluröd slamfärg. Längs byvägen löper en stengårdsgård och och trädtrader.

I bakgrunden syns solcellsparken som ligger mellan Åseby och flygfältet. Efter solcellsparken breder flygfältet ut sig. Till höger i bild på flygfältet syns en nybyggd vindtunnel.

Utblicken ger en tydligt bild av kulturlandskapet i anknnytning till Åseby

med äldre vägsystem, trädgårdselement, betesmark, hägnader och byplats med välbevarad gårdsmiljö. Samtidigt visualiserar den områdets mycket långa siktlinjer och byns synliga läge i landskapet mot flygfältet.

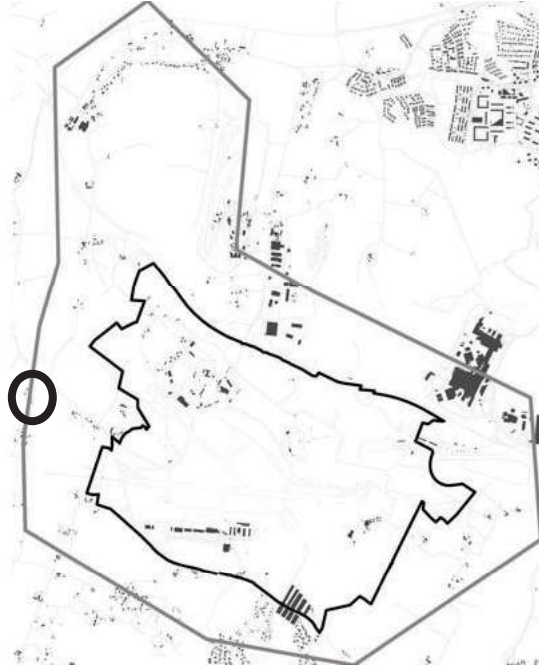

Figur. 55: Utblick från Åseby.

Askesby

Historik

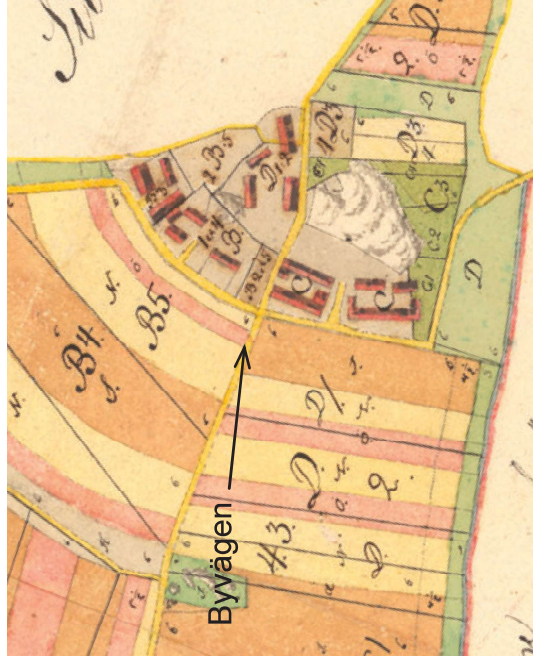
Askesby nämns i skriftliga källor första gången 1388. På en storskifteskarta från 1760 redovisas fyra gårdar var av en är Högen som senare redovisas som egen by placerad strax norr ut. På en annan storskifteskarta från 1792 nämns gårdarna, Norrgården, Sörgården och Östergården. Gårdarna ligger tätt intill varandra och byvägen går rakt genom byn. 1828 genomfördes laga skifte för Askesbys gårdar som då var delade i 10 brukningsenheter. I skifteshandlingarna kan man följa hur Halvegården flyttas ut trots ägarens protester då hans tomt hamnar intill avrättningsplatsen i Säve.

Figur.58: Orienteringsfigur, Askesby markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå linje.

Omgivande landskap

Askesbys byplats ligger norr om Säve flygplats, Kongahällavägen och ån Pansarkvillen. Byn ligger typiskt placerad vid foten av ett höjdparti med den odlingsbara marken framför sig (se sida 60). På höjdpartiet intill byn samt på omkringliggande höjdparter finns gravfält och förhistoriska boplatser. Lämningsarna är främst från bronsålder och järnålder, men här finns också en hällkista från bondestenåldern. Landskapet är präglat av jordbruksverksamhet med lång kontinuitet där stengärdesgårdarna, trädgårdarna och impedimenten som är kala alternativt bevuxna med buskar och träd. Den gamla byvägen som återfinns på 1700-tals kartorna finns fortfarande kvar och leder igenom byn.

Figur.56: Urklipp från Storskifteskartan upprättad 1792. Bebyggelsen ligger i en klunga väster om ett bergsparti. Karta, Lantmäteriet.

Bebyggelse

Bykärnan ligger vid foten av ett höjdparti och utgörs främst av tre gårdsbildningar: Nordgården, Sörgården och Östergården, dock har några gårdar flyttats ut och återfinns vid mindre impediment runt om i landskapet. Gårdsanläggningarna består av ett bostadshus på enkel eller dubbel bredd och en vinkelbyggd ladugård, ofta finns fler ekonomibyggnader som formar gårdsbildningen. Bostadshusen är målade i ljusa kulörer medan ekonomibyggnaderna är faluröda. Sörgården och Östergården är av särskilt intresse då deras bostadshus är av den äldre typen på enkel bredd så kallade framkammars stugor. De är utformade

Figur.57: Ortofoto över Askesby idag. Bebyggelsen ligger i samma läge (men har glesats ut) och byvägen har samma sträckning som på 1700-talet.

som kringbyggda gårdar och har stenlagd gårdsplan, vilket är typiskt och starkt miljöskapande.

Kulturhistorisk kommentar

Askesby som by har lång kontinuitet på platsen och ingår i den bystruktur av tätt liggande byar som vuxit fram på Hisingen sedan förhistorisk tid. Det finns en tydligt visuell kopplingen med byarna som är betydelsefull.

Askesby med omkringliggande odlingsmarker är en sammanhållen välbevarad kulturmiljö med äldre vägsystem, hägnader och byplats. Flera av byggnaderna ligger kvar i en byklunga som kartan från 1700-talet även om byn har glesats ut. Byn räknas till några av kommunens bäst bevarade bybildningar.

Sörgården och Östergården är bra exempel på de för Bohuslän så typiska kringbyggda gårdarna med stenlagda gårdsplaner. Askesby visar också ett pedagogiskt exempel för bebyggelseutvecklingen från bostadshus på från enkel till dubbel bredd.

Askesby ligger mycket synligt i landskapet i direkt siktlinje till flygfältet.

Figur.59: Askesby Norrgård med bostadshus på dubbel bredd. Till vänster syns byvägen i bild.

Figur.60: Östergården med bostadshus på enkel bredd.

Särskilt att tänka på:

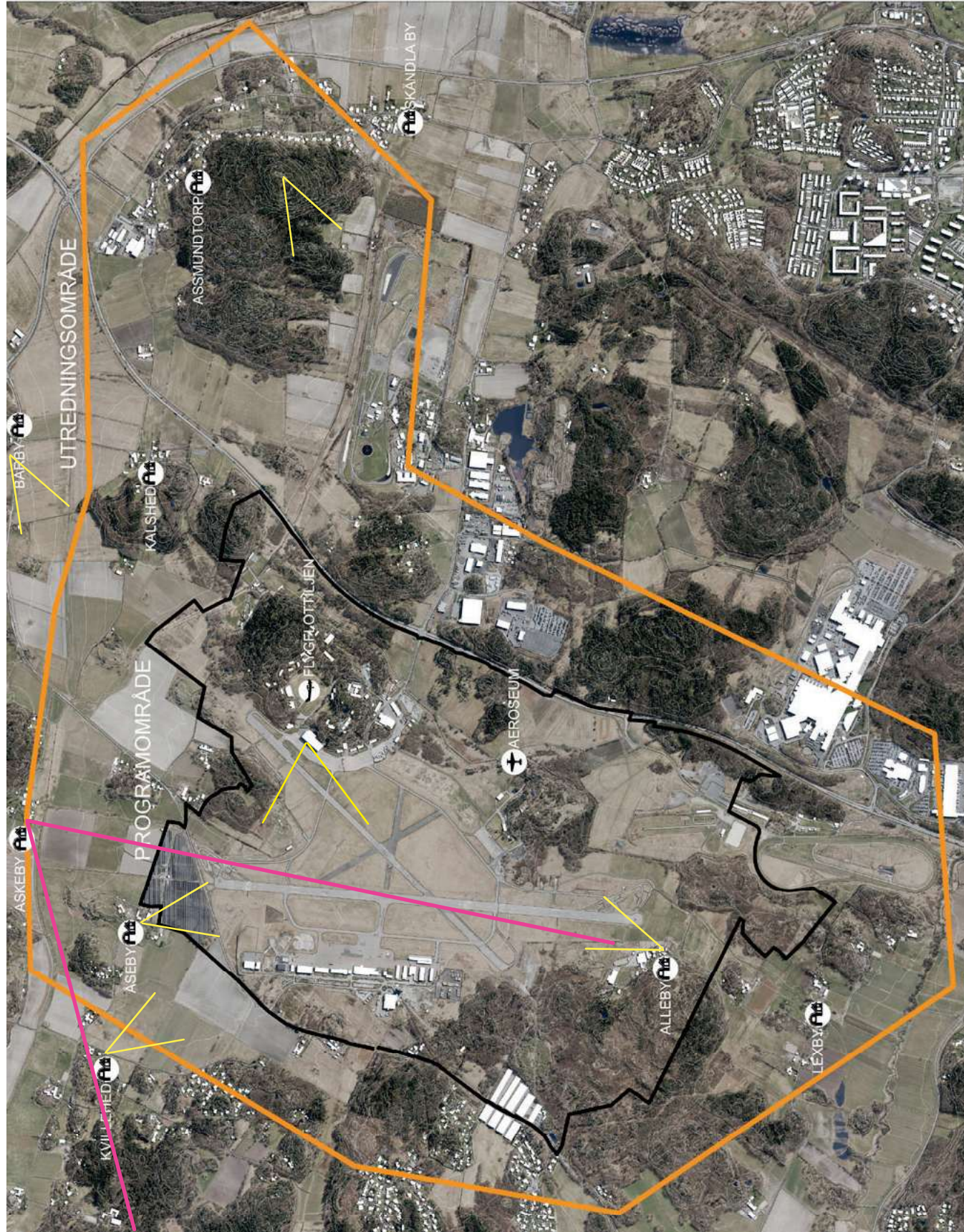
- Askesby är en mycket välbevarad kulturmiljö.
- Den visuella kopplingen med den bystruktur av tätt liggande byar
- Byn synliga läge i landskapet från flygfältet
- Kulturlandskap med äldre vägsystem, hägnader och byplats.
- Mycket välbevarad bybildning
- Välbevarade gårdsmiljöer och enskilda objekt

Figur.61: Sörgården med bostadshus på enkelbredd och kringbyggd stenlagd gårdsplan.

Teckenförklaring

- Utredningsområdet
- Programområdet
- Utblick
- Aktuell utblick se Figur.63

Figur. 62: Kartillustrationen visar läget för viktig utblick från Askesby.

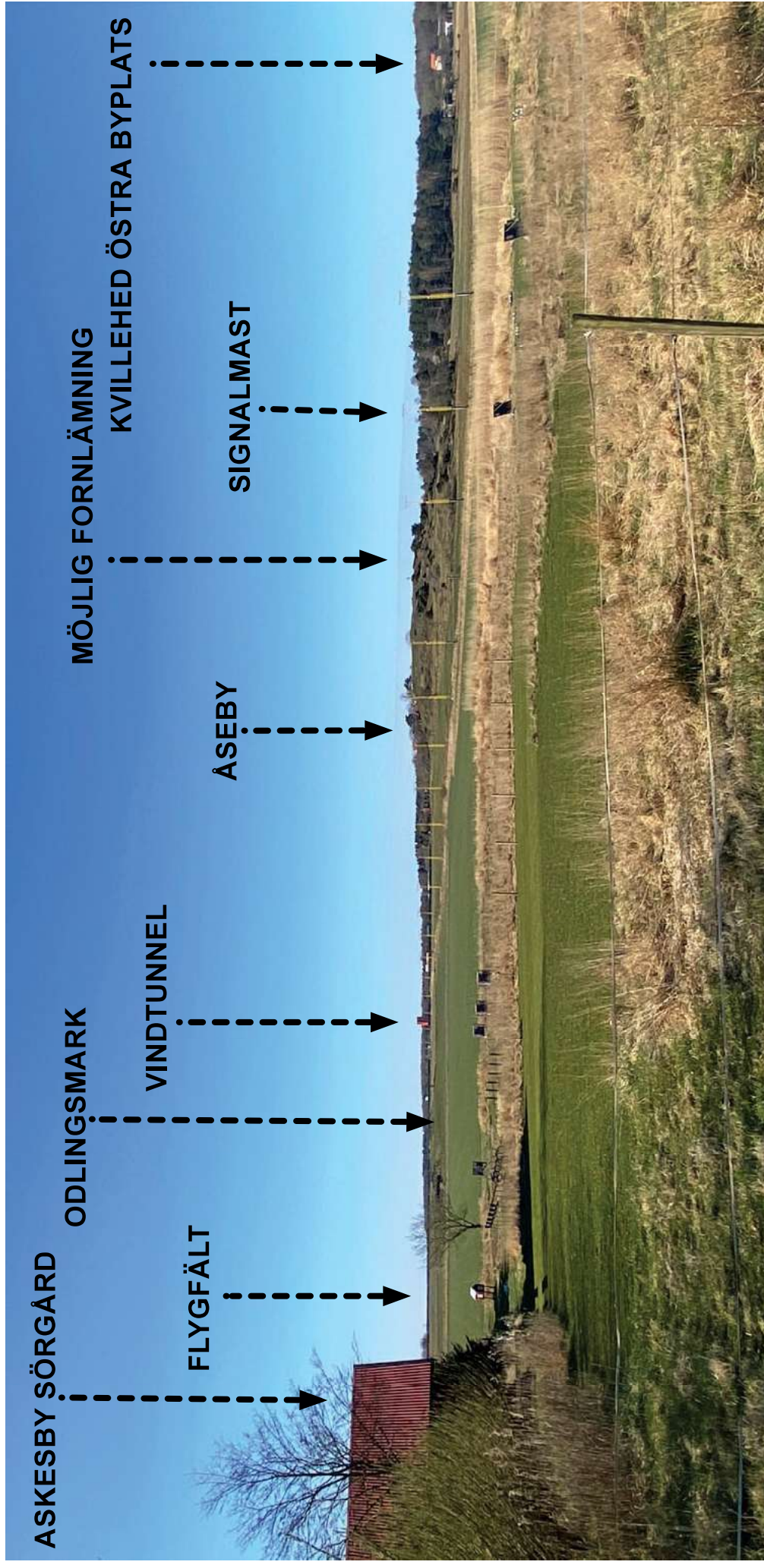
Viktig utblick från Askesby åt sydöst

Fotot är taget från byvägen som går genom Askesby mot flygfältet i söder. Till vänster i bild syns Askeby Sörgård. Runt byn breder odlings- och betesmarkerna ut sig, över markerna löper en rad med signalmaster

som hör till flygfältet. Från platsen är både Kvilleheds östra byplats, Åseby samt flygfältet väl synligt.

Utblicken är viktig för den visuella kopplingen mellan intilliggande byar och dess lägen i

kulturlandskapet. Den tydliggör områdets mycket långa siktlinjer och byns synliga läge i landskapet mot flygfältet.

Figur. 63: Utblick från Askesby.

Kvillehed

Historik

Kvillehed finns omnämnt i skriftliga källor sedan 1500-talet. Av storskifteskartan 1784 kan man utläsa att byn redan var skiftat i två byenheter som tillsammans hade sju brukare fördelade på gårdarna Bergegården, Kronogården och Skattegården. I byn fanns också ett båtsmanstorp som låg på utmarken i sydöst. På kartan syns även en större damm och byvägen. Laga skifte genomfördes 1830 och gårdarna spreds då ut, huvudsakligen längs Kvillehedsvägen och Kronogårdsvägen. På lagaskifteskartan redovisas ett större antal torp samt dammar än på tidigare kartor, byvägen har samma sträckning som tidigare.

Figur 66: Orienteringsfigur, Kvillehed markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå linje.

Omgivande landskap

Kvillehed ligger nordväst om Säve flygplats och Kongahällavägen i bäcken Pansarkvillens dalgång. Åt norr sträcker sig byns marker till ån Pansarkvillen där det på 1950-talet påträffades en stockbåt. Båten ger en antydning om den viktiga transportled som Pansarkvillen var genom Hisingen under den tidigaste järnåldern. Från sydväst skyddas Kvillehed av ett större delvis skogbeväxt bergsområde (se sida 61). Vid bergets södra del finns ett flertal kända fornlämningar, bland annat har fynd som tillhör den äldsta västsvenska stenålderskulturen och den sista perioden av stenåldern påträffats i området. Landskapet sydöst om Kvillehed är ett öppet odlingslandskap med vida vyer och långa siktlinjer (se sida 60).

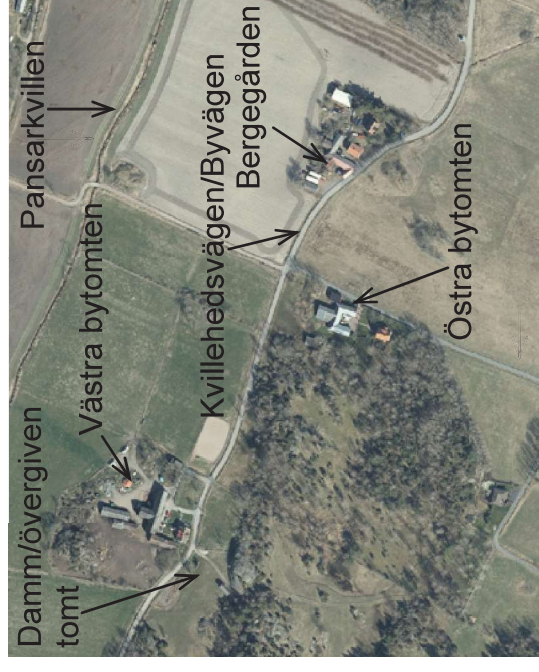

Figur 64: Urklipp från Storskifteskartan upprättad 1784. Den västra byplatsens hus är röda medan den östra byplatsens hus är gula. Karta, Lantmäteriet.

Genom området går den gamla byvägen vars sträckning är densamma som under 1700-talet, i närheten av bebyggelsen finns flera mindre dammar som syns på skifteskartorna. Omgivningarna präglas även av flertalet hägnader så som stengårdsgårdar. I dag finns övergivna tomter och torp platser i området som ett spår efter laga skifte, platserna markeras av kvarlämnade stensatta dammar, vårdträd, vägar och hägnader.

Bebyggelse

Gårdsanläggningarna som tillhör Kvillehed ligger glest utefter Kvillehedsvägen och Kronogårdsvägen. De två gamla bytomterna som redovisas på storskifteskartan från 1784 hävdas fortfarande genom en

Figur 65: Ortofoto över Kvillehed idag. Bebyggelsen som låg söder om byvägen på den västra byplatsen är borta. I öster syns den utflyttade Bergegården.

gårdsanläggning på vartdera läge. På den västra byplatsen ligger Kronogården som utgörs av bostadshus på dubbelbredd uppfört på 1900-talets början, en vinkelbyggd ladugården och fler andra ekonomibyggnader. På den östra byplatsen ligger en gård med bostadshus från 1900-talet och en ladugård som bildar en kringbyggd gårdsplan. Både Skattegården och Bergegården är flyttade från sina ursprungliga platser. Bergegårdens har en vinkelbyggd ekonomibyggnad och bostadshus uppfört på dubbel bredd med en glasveranda, huset är sannolikt från sent 1800-tal.

Kulturhistorisk kommentar

I Kvillehed illustreras laga skiftet pedagogiskt då byvägen delar den del av byn (östra byplatsen) som fick ligga kvar från den del som fick flytta ut. På platsen för de utflyttade gårdarna söder om Kvillehedsvägen finns lämningar i form av träd och hägnader.

Kvillehed som by har lång kontinuitet på platsen och ingår i den bystruktur av tätt liggande byar som vuxit fram på Hisingen under långtid. Kvilleheds gårdar med omkringliggande odlingsmarker utgör en kulturmiljö med äldre vägsystem, dammar, hägnader. Skattegården och Bergegården ligger mycket synligt i landskapet och i direkt siktlinje till flygfältet.

Särskilt att tänka på:

- Kvillehed är en delvis välbevarad kulturmiljö.
- Den visuella kopplingen med den bystruktur av tätt liggande byar
- Skattegården och Bergegården ligger synliga lägen i landskapet mot flygfältet
- Kulturlandskap med äldre vägsystem, dammar, övergivna tomtplatser, hägnader och utflyttade gårdar.
- Fornlämningstått område

Figur. 68: Foto på Bergegården som flyttades ut som en följd av laga skifte.

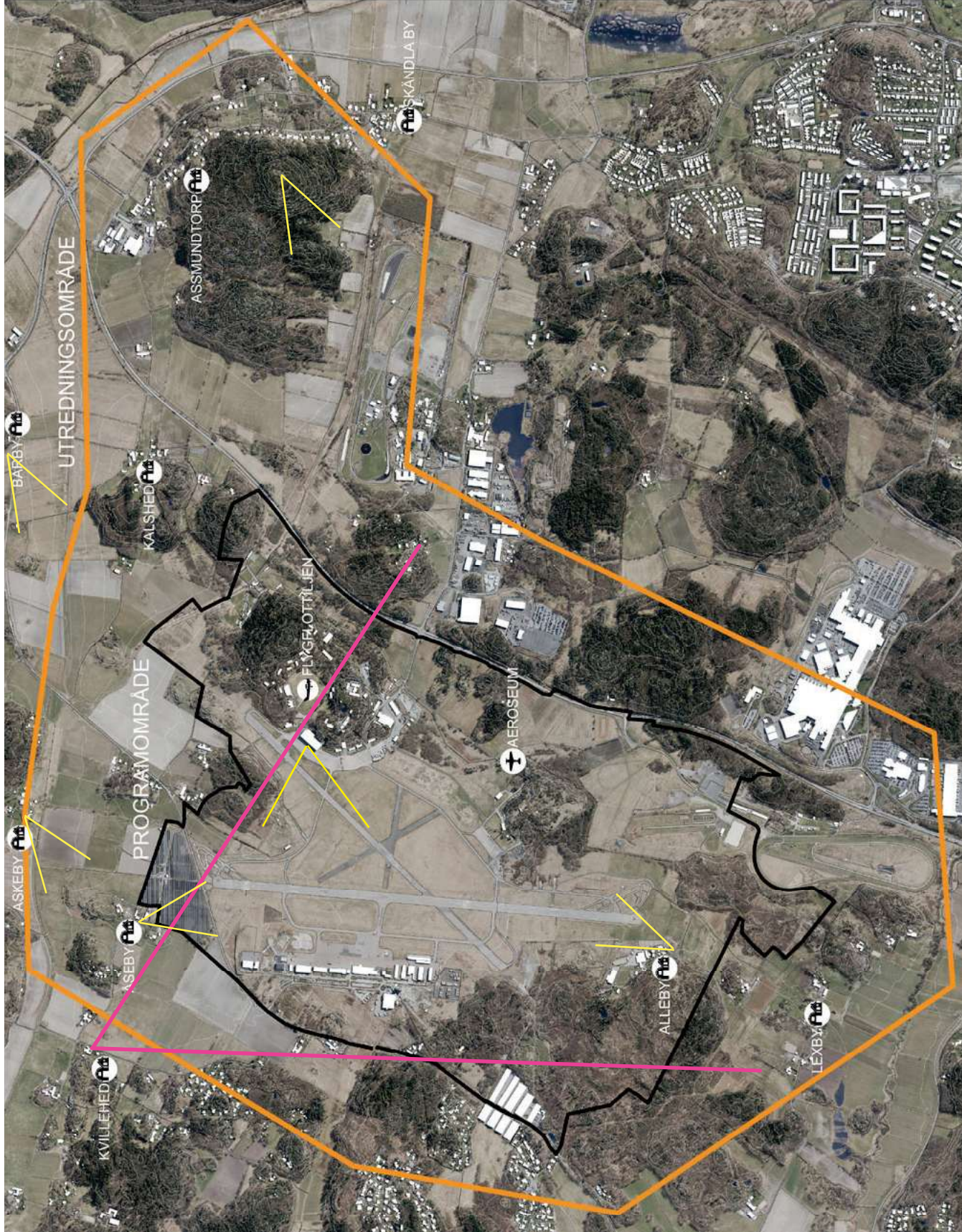
Figur. 69: Den övergivna tomten söder om byvägen på den västra byplatsen.

Figur. 67: Fotot visar den gård som ligger på Kvilleheds östra byplats. I bakgrunden syns den västra byplatsen med Kronogården.

Teckenförklaring

- Utredningsområdet
- Programområdet
- Utblick
- Aktuell utblick se Figur.71

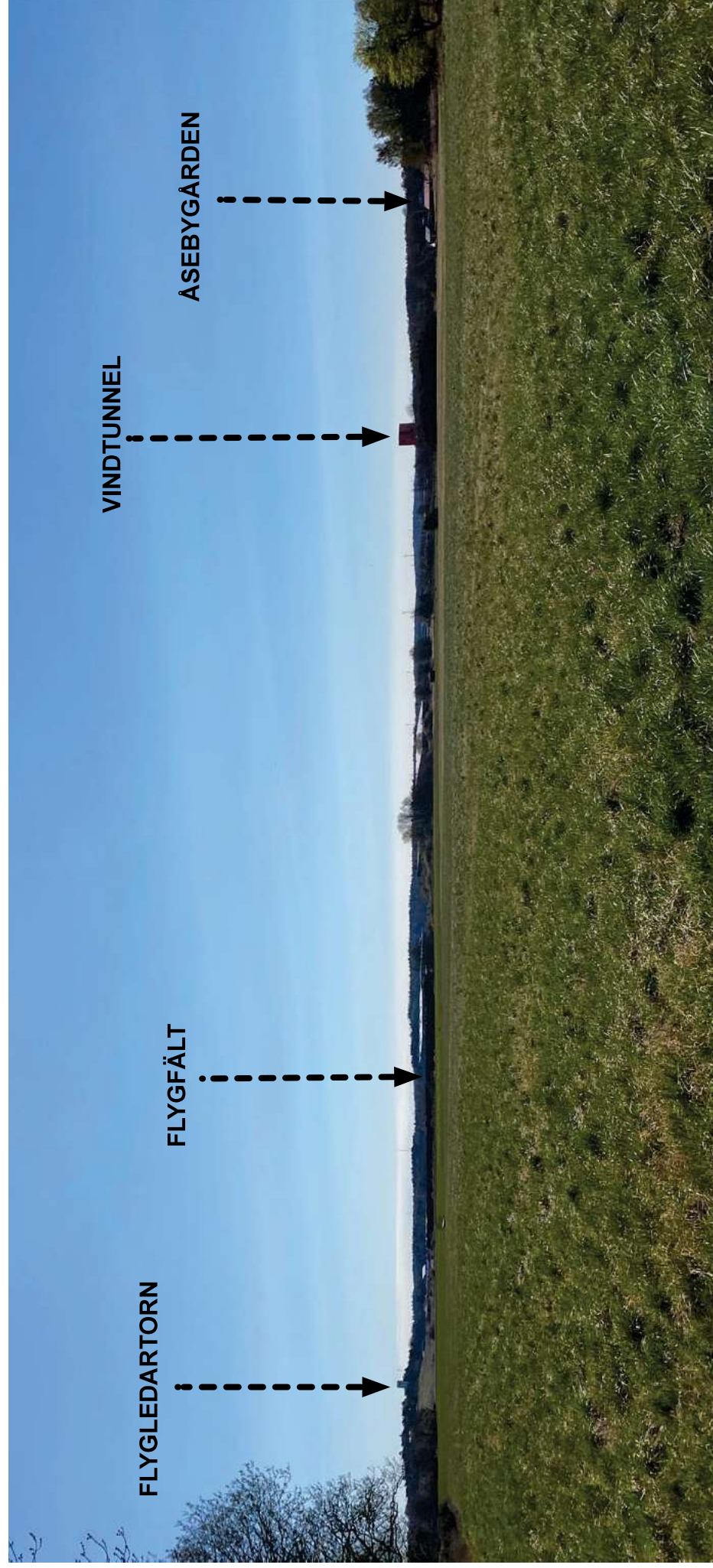
Figur.70: Kartillustrationen visar läget för viktig utblick från Kvillehed.

Viktig utblick från Kvillehed åt syddöst

Fotot är taget från Kvilleheds östra byplats mot flygfältet i söder. Mellan byplatsen och flygfältet breder jordbrukslandskapet ut sig. Till vänster i bild i syns Åsebygården som flyttades från Åseby gamla byplats som en följs av laga skifte. Till vänster i bild syns

flygledartornet på flottlikullen och till höger i bild på flygfältet syns en nybyggd vindtunnel.

Utblicken tydliggör områdets mycket långa siktninjer och byns synliga läge i landskapet mot flygfältet.

Figur. 71: Utblick från Kvillehed.

Bärby

Historik

Bärby finns omnämnt i skriftliga källor redan på 1300-talet. På 1500-talet redovisas två hemman i Bärby, Övregården och Nedregården, vid 1680 överläts Nedregården som lönebostadställe till häradshövdingen. Vid 1700-talets slut uppfördes ett nytt bostadshus till den dåvarande häradshövdingen på platsen och vid 1827 byggdes även ett tingshus ritat av stadsarkitekt Jonas Hagberg intill häradshövdingensbostället. Ting hade tidigare hållits på olika platser runt om i Bärby. 1819 öppnades Sävës första skola i Bärby och var avsedd som en fattigskola. Skolbyggnaden uppfördes strax söder om tingshuset och

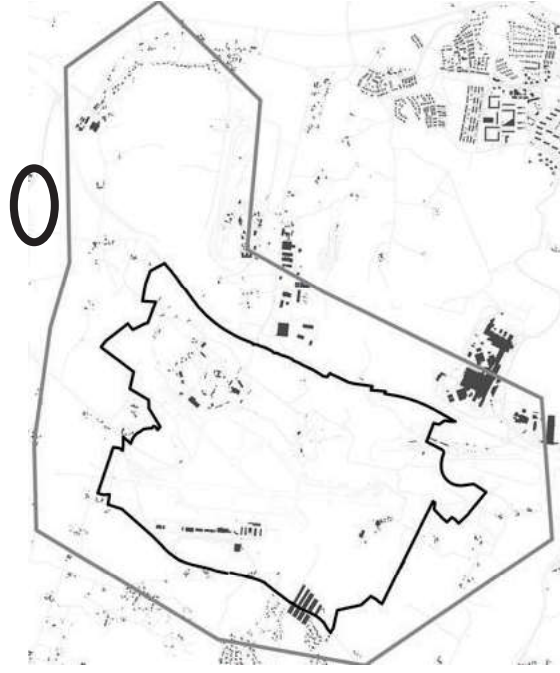
byvägen. På Bärbykullen uppfördes senare flera hus som tillhörde skolverksamheten.

På storskifteskartan från 1797 bestod Övregården av tre hemman samtliga placerade norr om byvägen. Lagaskifte ägde rum 1828 och endast en av gårdarna fick ligga kvar på sin ursprungliga tomplats. På lagaskifteskartan är även skolhuset, tingshuset, landshövdingebostället samt byvägen och en damm utmärkt.

Den gamla landsvägen från Göteborg gick via Bärby, den syns bland annat på en generalkarta över Bohuslän upprättat under 1600-talet se Figur.8.

Omgivande landskap

Bärby ligger norr om Kongahällavägen och ca 1,5 km nordöst om Säve flygplats. Gårdarna som tillhört Bärby Övregården ligger vid foten av ett höjdparti i ett öppet odlingslandskap med vida vyer och långa siktlinjer (se sida 60). På själva höjdpartiet, Bärbykullen, ligger häradshövdingensbostället, tingshuset, skolan och flera bostadshus tillkomna under 1900-talets senare del. Över höjdpartiet och igenom Bärby ringlar den gamla byvägen vars sträckning är densamma som under 1700-talet och sannolikt långt dessförinnan. Längs vägen utanför tingshuset löper rader av väl uppvuxna lövträd.

Figur. 74: Orienteringsfigur, Bärby markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå linje.

Figur. 72: Urklipp från Lagaskifteskarta över Bärby år 1828. Kartan visar Bärby Övregård, tingshuset och skolan. Karta, Lantmäteriet.

Figur. 73: Ortofoto över Bärby idag. Foto, Lantmäteriet.

Bebyggelse

Gårdsanläggningarna som tillhör Bärby Övregården ligger utefter Bärbyvägen vid foten av höjdpatriet. Den östra av gårdarna ligger på den gamla bytomten och utgörs av ett bostadshus på dubbel bredd och en vinkelbyggd ladugård samt ett antal mindre ekonomibyggnader. Den västra gården är utflyttad och utgörs av en kringbyggd gårdsplan och ett bostadshus på dubbel bredd.

Häradshövdingbostället från 1700-talets slut finns bevarat och utgörs av en träbyggnad i två våningar med brant tak. Även tingshuset från 1827 finns bevarat och används idag som bostadshus. Det är byggt i en våning av trä och har en murad källare som innehåller f.d. arrestlokaler. Det äldsta skolhuset är rivet,

Figur. 75: Karta från 1903 som visar Bärby Nedergård, häradshövdingboställe. Karta, Lantmäteriet.

men det finns byggnader som tillhör skolan som sannolikt är uppförda kring sekelskiftet 1900.

Kulturhistorisk kommentar

Bärby har lång kontinuitet på platsen och ingår i den bystruktur av tätt liggande byar som vuxit fram på Hisingen sedan förhistorisk tid. Bärbykullen är dessutom ett intressant exempel på bygdcentrum med den gamla landsvägen, häradshövdingboställe, tingsställe och skola.

De enskilda byggnaderna utgör tillsammans med vägsystemet, murar, äldre träd en välbevarad kulturmiljö.

Övregården ligger synligt i landskapet och i direkt siktlinje till programområdet.

Figur. 76: Foto på Bärby tingshus med häradshövdingbostället skymtande i bakgrunden.

Särskilt att tänka på:

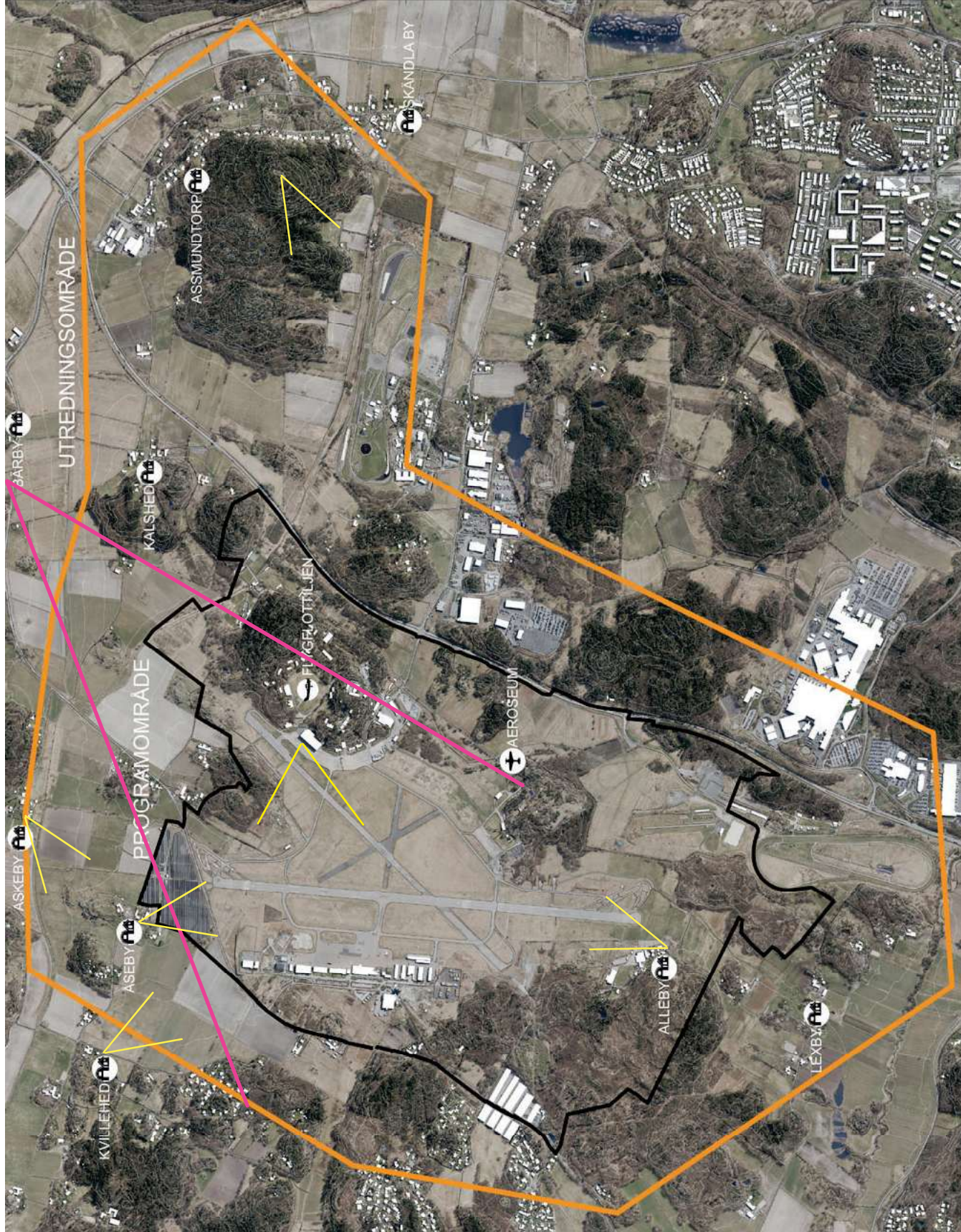
- Kulturlandskap med äldre vägsystem, dammar, övergivna tomtplatser, hägnader, utflyttade gårdar och en gård som markerar den gamla byplatsen.
- Intressant exempel på bygdcentrum med den gamla landsvägen, häradshövdingboställe, tingsställe och skola.
- Byns synliga läge i landskapet och som ligger i siktlinje till programområdet.
- Välbevarade enskilda objekt

Figur. 77: Foto på den östra gårdsanläggning som är belägen på den gamla bytomten.

Teckenförklaring

- Utredningsområdet
- Programområdet
- Utblick
- Aktuell utblick se Figur.79

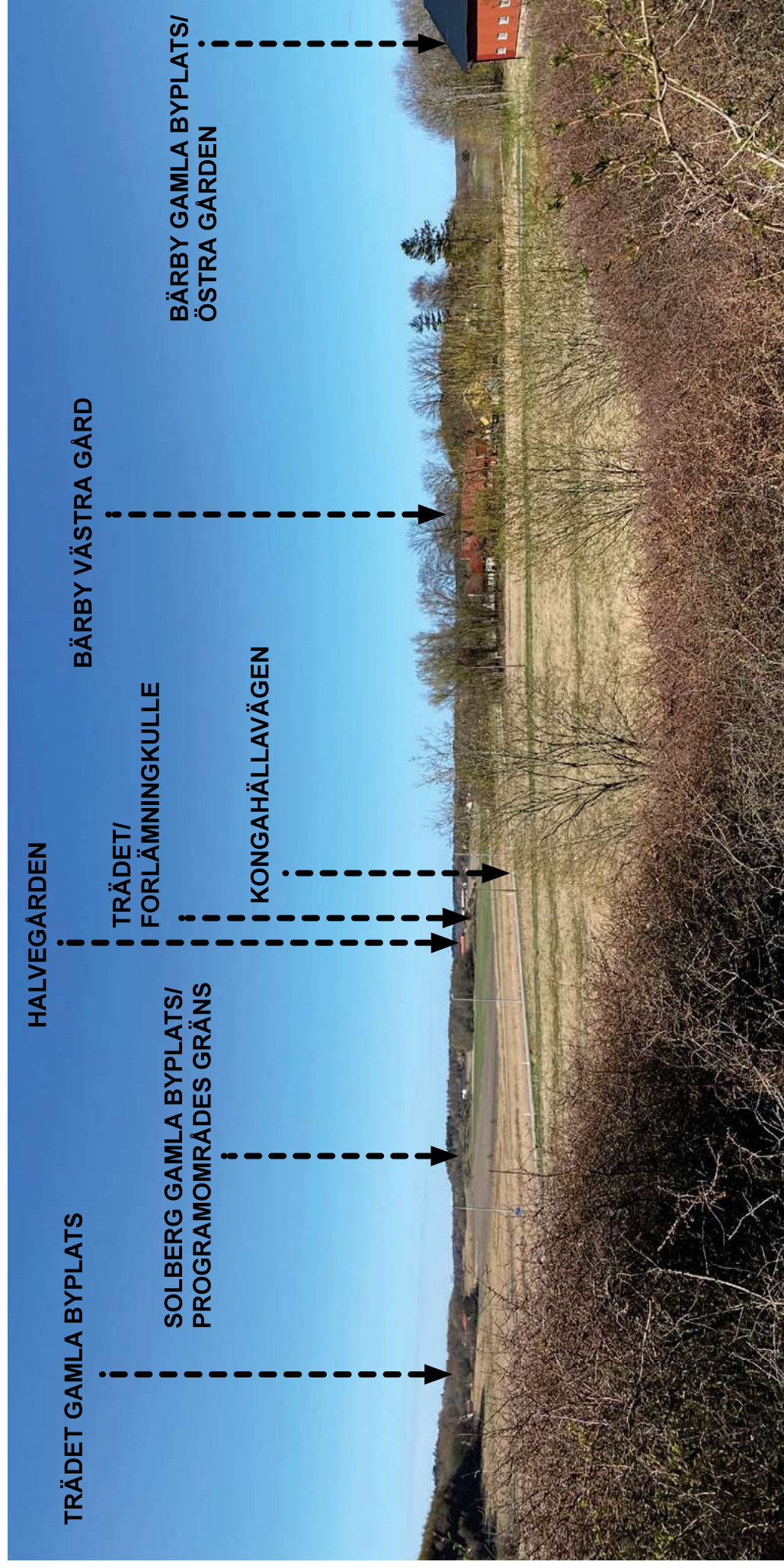
Figur.78: Kartillustrationen visar läget för viktig utblick från Bärby.

Viktig utblick från Bärby åt sydväst

Fotot är taget från Bärby byväg, en bit upp på Bärbykullen. Till höger i bild syns den östra gården som ligger på den gamla byplatsen. Framför den ligger den västra gården. Runt Bärby breder odlings och betesmarker ut sig.

På andra sidan Kongahällavägen syns Trädet, Solberga gamla byplats och Halvegården.

Utblicken tydliggör områdets mycket långa siktlinjer och byns synliga läge i landskapet mot programområdet.

Figur. 79: Utblick från Bärby.

Norra Lexby

Historik

Lexby nämns i historiska källor första gången 1388. Byn delades tidigt upp i två delar, norr och söder om Osbäckens. Bergsgården och Smedjegården var de gårdar som utgjorde Norra Lexby, byplatsen var belägen norr om byvägen i ett skyddat läge mellan två mindre höjder. Vid storskiftet 1773 var de två gårdarna uppdelade på sex brukningsenheter och inför laga skifte 1834 redovisas ca tio brukningsenheter. På lagaskifteskartan syns ett kluster av ett trettiotal byggnader på den gamla byplatsen. Flerparten dammar, byvägen och odlingsmarken var huvudsakligen belägen söder och väster om byn. Som en följd av laga

skifte flyttades gårdarna ut och placerades glest längs med byvägen, Smedjegården fick ligga kvar på den gamla byplatsen.

Omgivande landskap

Norra Lexby ligger i Osbäckens dalgång strax söder om Säve flygplats (se sida 62). I omgivande odlingslandskap syns de för Hisingen karaktäristiska små bergsknallarna sticka upp som öar. Landskapet är ett småbrutet odlings- och beteslandskap vilket är relativt oförändrat sedan tiden efter laga skifte gällande bebyggelsen placering, ägogränser och markanvändning. I landskapet finns kulturbärande landskapselement som den gamla byvägen, stengårdsgårdar och odlingsrösen. Området har lång kontinuitet och

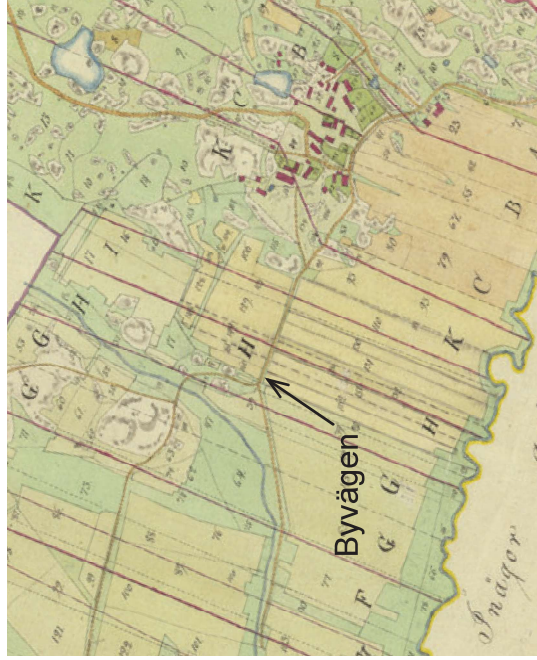
rikligt med fornlämningar från sten-, brons- och järnålder.

Bebyggelse

Bebyggelsen är placerad glest utefter byvägen. På den gamla byplatsen ligger Östra Smedjegården som utgörs av ett bostadshus på enkel bredd samt en ladugård och några mindre ekonomibyggnader. Längs med byvägen ligger resterande gårdar vilka utgörs av både hus på enkel bredd och på dubbel bredd. Här finns också ladugårdar och övriga ekonomibyggnader så som källare, smedjor och uthus. Mitt i siktlinje från flygfältet ligger Västra Smedjegården som är en utflyttad gård bestående av ett bostadshus på dubbel bredd och två större ladugårdar.

Figur 82: Orienteringsfigur, Norra Lexby markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå.

Figur 80: Urklipp från Lagaskifteskartan upprättad 1834. Bebyggelsen ligger tätt. Karta, Lantmäteriet.

Figur 81: Ortofoto över Norra Lexby idag. Gårdarna ligger utspridda längs byvägen. Foto, Lantmäteriet.

Kulturhistorisk kommentar

Karaktäristiskt för landskapet är den slingrande byvägen, de efter laga skiftet glest utplacerade gårdsbildningarna med bostadshus och ladugårdar samt det lapptäcke som bildas av markens indelning som avgränsas med stengärdesgårdar, diken och åkerholmar. Byvägen finns inritad på kartor från 1700-talet men det är troligt att vägen är betydligt äldre. Den rumsliga strukturen är till stor del oförändrad sedan laga skifte. Norra Lexby är en del av ett större område med lång kontinuitet där en mer än tusenårig markanvändning kan upplevas, från äldsta stenåldern till tiden efter laga skiftet.

Särskilt att tänka på:

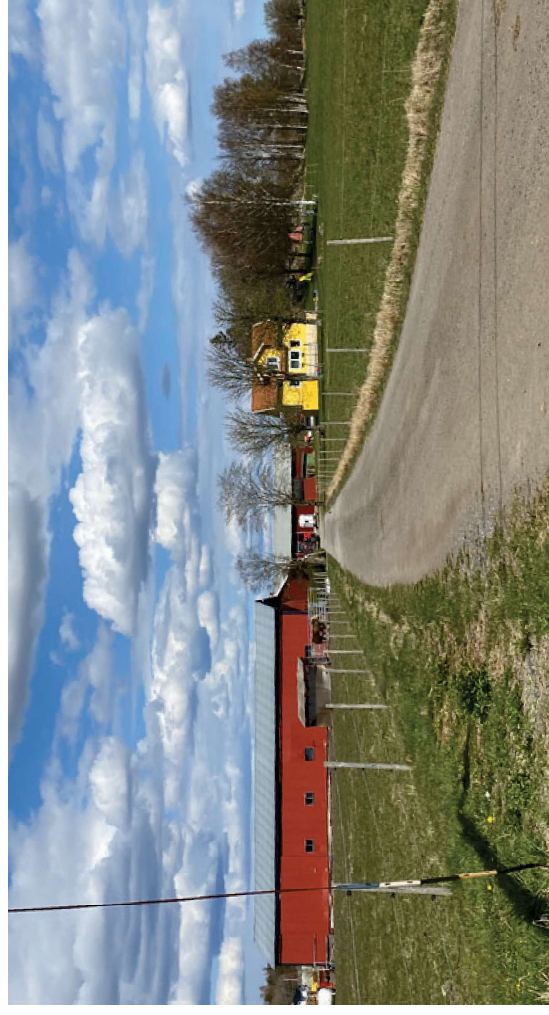
- Välbevarat kulturlandskap med äldre vägsystem, dammar, övergivna tomplatser, hägnader och utflyttade gårdar.
- Fornlämningstått område
- Välbevarade enskilda objekt
- Västra Smedjegården ligger i siktlinjeflygfältet

Figur. 85: Västra Smedjegården sedd från Allebyflygfältet.

Figur. 83: Fotot visar Östra Smedjegården som ligger kvar på den gamla byplatzen.

Figur. 84: Fotot visar Västra Smedjegården som ligger mitt i siktlinjeflygfältet.

Trädet

Historik

På storskifteskartan från 1795 redovisas en kringbyggd gårdsplan uppdelad på två hemman. Bebyggelsen är belägen på den västra sidan av ett höjdparti. Framför bebyggelsen breddar odlings- och betesmarker ut sig. Byvägen slingrar sig från väster och runt en mindre bergsknalle som ligger mitt på odlingsmarkerna. Som en följd av laga skifte flyttades det ena hemmanet till en mindre bergsknalle som låg mitt på odlingsmarkerna och även byvägen drogs om. Samtidigt bebyggelse har idag rivits och på den gamla byplatsen har två nya bostadshus uppförts.

Omgivande landskap

Trädet är beläget nordöst om Säve flygplats och söder om Kongahällavägen. Omgivande odlingslandskap är öppet och de för Hisingen karaktäristiska små bergsknallarna sticker upp som öar ur odlingslandskapet (se sida 60). På den bergsknalle som ligger mitt på Trädets odlingsmarker finns ett gravfält.

Bebyggelse

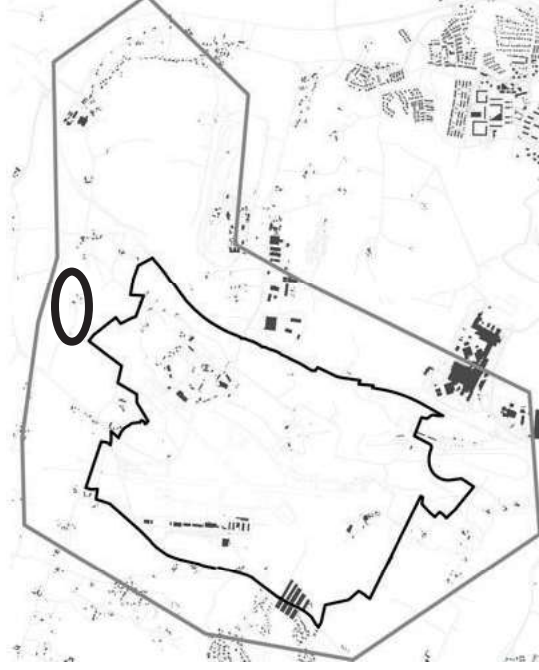
På den gamla byplatsen ligger idag modern bebyggelse. På den utflyttade byplatsen finns idag ingen bebyggelse.

Kulturrehistorisk kommentar

Den lilla bergsknalle med gravfält som sticker upp i odlingslandskap har ett mycket karaktäristiskt inslag i landskapsbilden.

Särskilt att tänka på:

- Kulturlandskap med spår efter byväg och övergiven tomt
- Den bergsknalle med gravfält har ett karaktäristiskt inslag i landskapsbilden

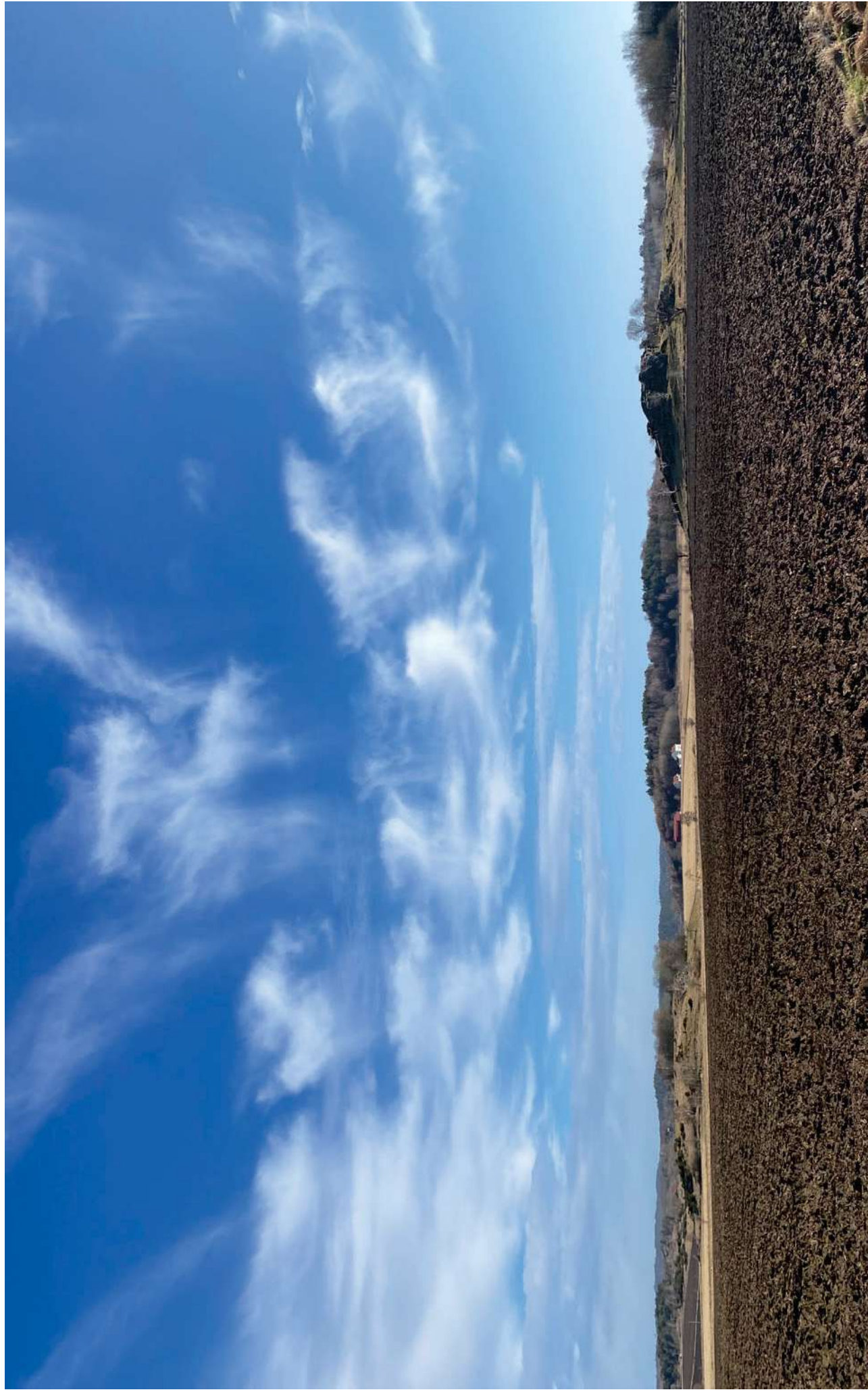
Figur 88: Orienteringsfigur, Trädet markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå.

Figur 86: Urklipp från Storskifteskartan upprättad 1795. Gården som utgörs av två hemman är kringbyggd.

Figur 87: Ortofoto över Trädet idag. Bebyggelsen som ligger på den gamla byplatsen är helt nybyggd. Byvägens sträckning är förändrad och går nu norr om bergsknallen i åkern.

Figur. 89: Trädets nya bebyggelse skymtas mellan två bergspartier. Bergspartiet till höger är Solbergs gamla byplats och den till vänster hör till byn Trädet.

Kalshed

Historik

Kalshed omnämns i skriftliga källor första gången 1388. På storskifteskartan 1795 redovisas Nordgården, Mellangården, Skattegården, Sörgården och Berggården. Gårdarna ligger placerade i en klunga på östra sidan om ett höjdparti, byvägen skiljer byn från odlingsmarken som breder ut sig i öst. Laga skifte genomfördes vid 1834 och som en följd av det flyttades Sörgården ytterligare något söder ut och Berggården flyttades ut på odlingsmarkerna i öst, resterande gårdar låg kvar på den gamla byplatsen.

Omgivande landskap

Kalshed ligger nordöst om Säve flygplats och byn ligger i ett skyddat läge på den östra sidan av ett höjdparti. Framför byplatsen i öst delas odlingsmarkerna av Hisingnsleden (se sida 60). På och i anslutning till höjdpartiet finns ett stort antal fornlämningar i form av stenåldersboplatser, hällristningar från bronsåldern och gravfält från järnåldern.

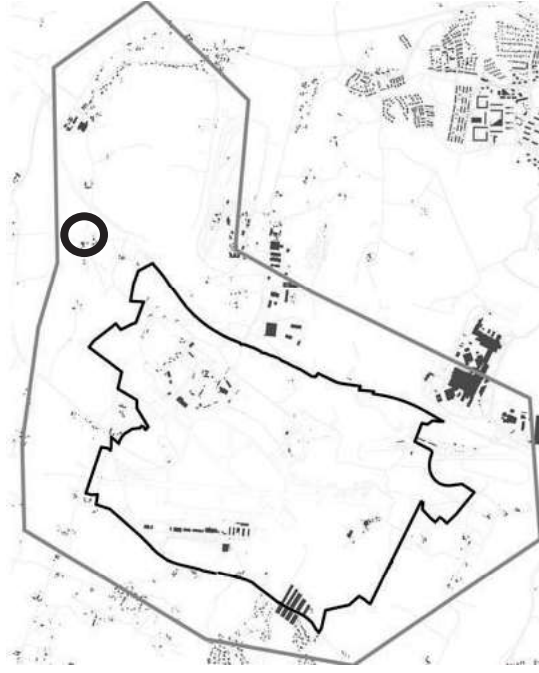
Bebyggelse

Bebyggelsen som ligger på den gamla byplatsen utgörs av Skattegården, Mellangården och Nordgården samt ett par senare tillkomna hus.

Skattegården utgörs av ett äldre bostadshus på enkel bredd och två ekonomibyggnader. Både Nordgården och Mellangården har bostadshus på dubbel bredd, till Nordgården hör även en mycket väl tilltagen ekonomibyggnad. Bostadshusen är målade i ljusa kulörer medan ekonomibyggnaderna är faluröda.

Kultuhistorisk kommentar

Kalshed som by har lång kontinuitet på platsen och ingår i den bystruktur av tätt liggande byar som vuxit fram på Hisingen sedan förhistorisk tid. Den långa kontinuiteten förstärks av den stora mängd fornlämningar som finns i anslutning till byplatsen.

Figur.92: Orienteringsfigur, Kalshed markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en orange.

Figur.90: Urklipp från Storskifteskartan 1795, Bebyggelsen är belägen i en klunga öster om ett bergsparti. Karta, Lantmäteriet.

Figur.91: Ortofoto över Kalshed idag. Söder om berg ligger Sörgården, öster om Hisingnsleden ligger Berggården. Resterande gårdar ligger kvar på den gamla byplatsen.

Den gamla byplatsen har en delvis ålderdomlig karaktär med bevarad bebyggelse som utgörs av tre gårdsmiljöer, varpå ett bostadshus på enkel bredd.

Särskilt att tänka på:

- Fornlämningstätt område
- Välbevarade enskilda objekt
- Byn ligger inte visuellt synlig från programområdet
- Delvis välbevarad by och gårdsbildningar på den gamla byplatsen.

Figur.93: Skattegården med bostadshus på enkel bredd ligger på den gamla byplatsen.

Figur.94: Mellangården har ett bostadshus på dubbelbredd och ligger på den gamla byplatsen.

Figur.95: Norrgården har ett bostadshus uppfört i dubbel bredd samt en väl tilltagen ekonomibygnad. Norrgården ligger på den gamla byplatsen.

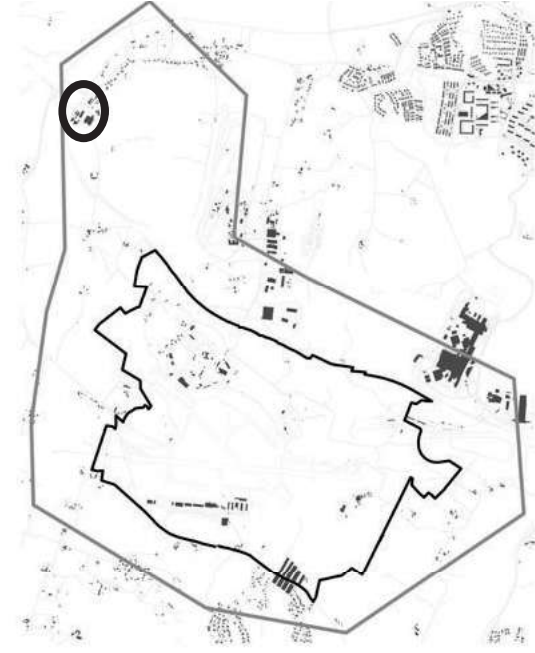
Assmundtorp

Historik

Den gamla byplatsen var belägen norr om Skändlaberget och fram till 1658 var Assmundtorp dansk-norskt. Genom Assmundtorp gick den gamla landsvägen från Göteborg. Laga skifte genomfördes vid 1844 vilket ledde till att bebyggelsen i byn glesades ut. Vid mitten av 1900-talet anlades industriverksamhet i direkt anslutning till den gamla byplatsen.

Omgivande landskap

Assmundtorp ligger dryga 2 km nordöst om Säve flygplats i ett skyddat läge. Byplatsen

Figur.98: Orienteringsfigur, Assmundtorp markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en grå.

är belägen norr om Skändlaberget och söder om Hisingaleden (se sida 61). På Skändlaberget finns ett stort antal fornlämningar från äldre och yngre stenålder, bronsålder och järnålder. Omgivningarna präglas av åkermark och industriverksamhet.

Bebyggelse

På den gamla byplatsen finns idag två gårdsanläggningar, båda med bostadshus å dubbel bredd och tillhörande ekonomibyggnader. Assmundtorp domineras idag av senare tillkomna byggnader i form av industribyggnader i norr och villabebyggelse i söder.

Figur.96: Urklipp från laga skifteskartan upprättad 1844. Bebyggelsen var belägen i en klunga och omgivande marker var obebyggda.

Kulturhistorisk kommentar

Få områden i Göteborg har denna sammansättning av fornlämningar från flera tidsperioder inom ett så begränsat område som Skändla berget.

Vägsträckningen längs bergssidan och de delvis bevarade gårdsdelarna i Assmundtorp är viktiga delar i den bystruktur av tätt liggande byar som vuxit fram på Hisingen sedan förhistorisk tid.

Särskilt att tänka på:

- Fornlämningstått område
- Byn ligger inte visuellt synlig från programområdet

Figur.97: Ortofoto över Assmundtorp idag. Mycket ny bebyggelse har tillkommit i form av villabebyggelse och industribyggnader.

Figur.100: Äldre bevarad ekonomibyggnad tillhörande Assmundtorp Nedre gård. Framför bygganden löper byvägen.

Figur.99: Foto på en av de två delvis bevarade gårdsanläggningarna, Assmundtorp Nedre gård.

Skändla by

Historik

Skändla omnämns i skriftliga källor för första gången på 1300-talet. På Skändlaberget gick fram till 1658 riksgränsen mellan Sverige och Danmark-Norge, det största röset på berget utgjorde gränsmarkeringen. Skändla by låg på den svenska sidan om gränsen se Figur.8.

Vid storskiftet 1757 bestod byn av tio brukningsenheter uppdelade på tre hemman: Nordgården, Mellangården och Sörgården. 1819 drabbades byn av en stor brand och när den återuppbyggdes så gjordes den något glesare. Enskiftet genomfördes strax därefter, 1826, men skiftena placerades då så att de nybyggda gårdarna inte behövde flyttas. Laga

skifte genomfördes vid 1864 och då bestod byn av 16 brukningsenheter, skiftet resulterade i att några av gårdarna flyttades ut, men stora delar av bebyggelsen låg kvar. Under 1900-talet har några av gårdarna rivits och ny villabebyggelse tillkommit i närheten av byn.

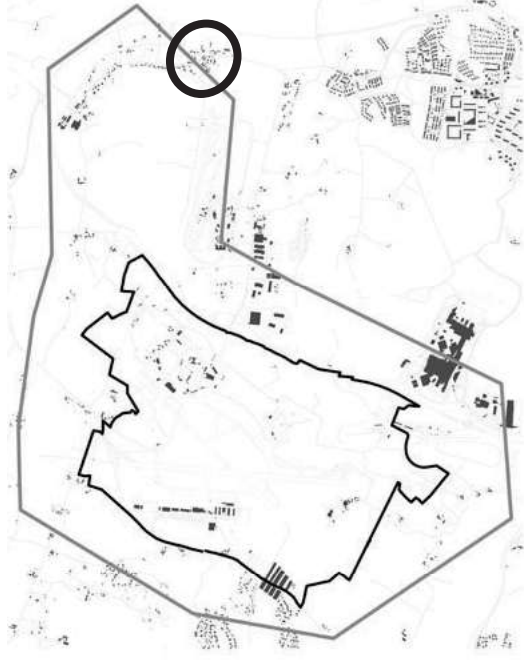
Omgivande landskap

Skändla ligger ca 3 km öster om Säve flygplats och strax väster om Tuvevägen. Byn är belägen vid foten av ett större skogbevuxet bergsparti, Skändlaberget (se sida 61). Runt byn breder odlings- och betesmarkerna ut sig. I landskapet finns kulturbärande landskapselement som den gamla byvägen, stengårdsgårdar och fornlämningar.

På och i anslutning till Skändlaberget finns en stor mängd fornlämningar från olika tidsperioder. Högt uppe i terrängen ligger rösen ochstensättningar, som är gravanläggningar från brons- och järnålder. I de lägre delarna på odlings- och betesmarkerna på berget och i anslutning till berget finns det flera stenåldersboplatser. I de lägre belägna delarna av berget, särskilt i söder och öster finns gravfält från järnåldern.

Bebyggelse

Byn ligger utefter byvägens gamla sträckning. På Sörgårdens gamla byplats finns idag ligger i ett tätt kluster av byggnader, där ibland ett byggnadsminne. Byggnadsminnet, Skändla Sörgård, utgörs av en framkammarsstuga

Figur.101: Orienteringsfigur, Skändla by markeras med en svart cirkel. Programområdet markeras med en svart linje och utredningsområdet med en orange.

Figur.102: Urklipp från Enskifteskartan 1826. Sörgårdens bebyggelsen skiljer från Mellangårdens genom att byvägen som delar sig i två norr om Sörgården.

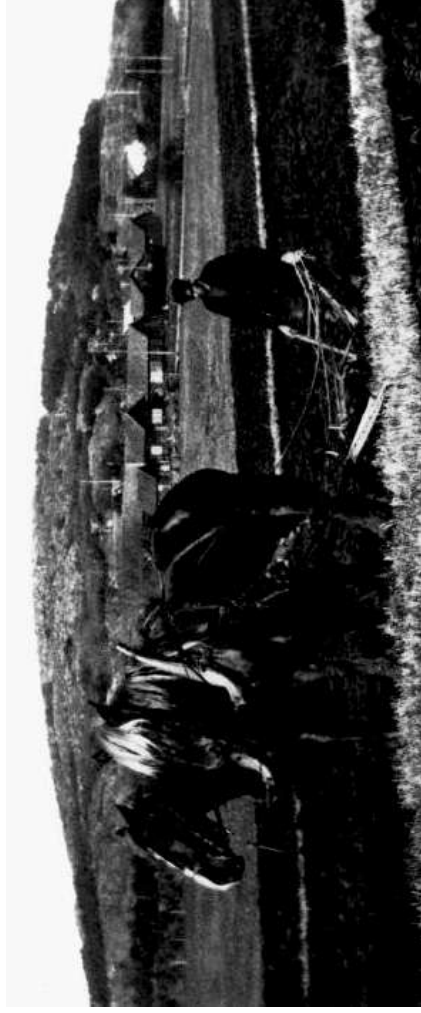

Figur.103: Ortfoto över Skändla idag. Byvägens sträckning är den samma och Sörgårdens byggande är ett kluster. Många nya villor har byggts i närheten.

och en ladugård uppförda 1821, tillsammans bildar de en nästan kringbyggd långsmal gårdsplan som är stenlagd. Resterande bebyggelse på platsen utgörs huvudsakligen av dubbelhus och ekonomibyggnader. Strax norr om Sörgårdens gamla byplats ligger Mellängårdens gamla byplats, där finns enbart delar av en gårdsbildning bevarad. Ytterligare norrut ligger Norrgårdens gamla byplats men ett bostadshus på dubbel bredd och ett flertal ekonomibyggnader.

Kulturhistorisk kommentar

Skändla by tillsammans med Skändlaberget innehåller ett stort antal intressanta objekt från såväl förhistorisk som historisk tid och är som helhet en mycket värdefull miljö. Området har lång kontinuitet och rikligt med fornlämningar. Få områden i Göteborg har denna sammansättning av fornlämningar från flera tidsperioder inom ett så begränsat

Figur. 105: Foto taget ca 1920, i bakgrunden syns Skändla by och Skändlaberget. Anmärkningsvärt är Skändlabergets begränsade växtlighet vid tiden. Foto Göteborgs stadsmuseum.

område. Dessutom utgjorde berget en del av riksgränsen vilket är av ett allmänhistoriskt intresse.

Skändla by ingår i den bystruktur av tätt liggande byar som vuxit fram på Hisingen sedan förhistorisk tid. Skändla med omkringliggande odlingsmarker är en sammanhållen välbevarad kulturmiljö med äldre vägsystem, hägnader och byplatser. Bebyggelsen på Sörgårdens gamla byplats har ålderomlig karaktär och upplevs om oskiftad. Byggnadsminnet är ett av de bäst bevarade exemplen på ett kringbyggt gårdscomplex i Göteborgstrakten.

Särskilt att tänka på:

- Välbevarat kulturlandskap med äldre vägsystem, hägnader och byplats.
- Mycket välbevarad utbildning

- Mycket välbevarade gårdsmiljöer och enskilda objekt
- Fornlämningstätt område
- Byn ligger inte visuellt synlig från programområdet

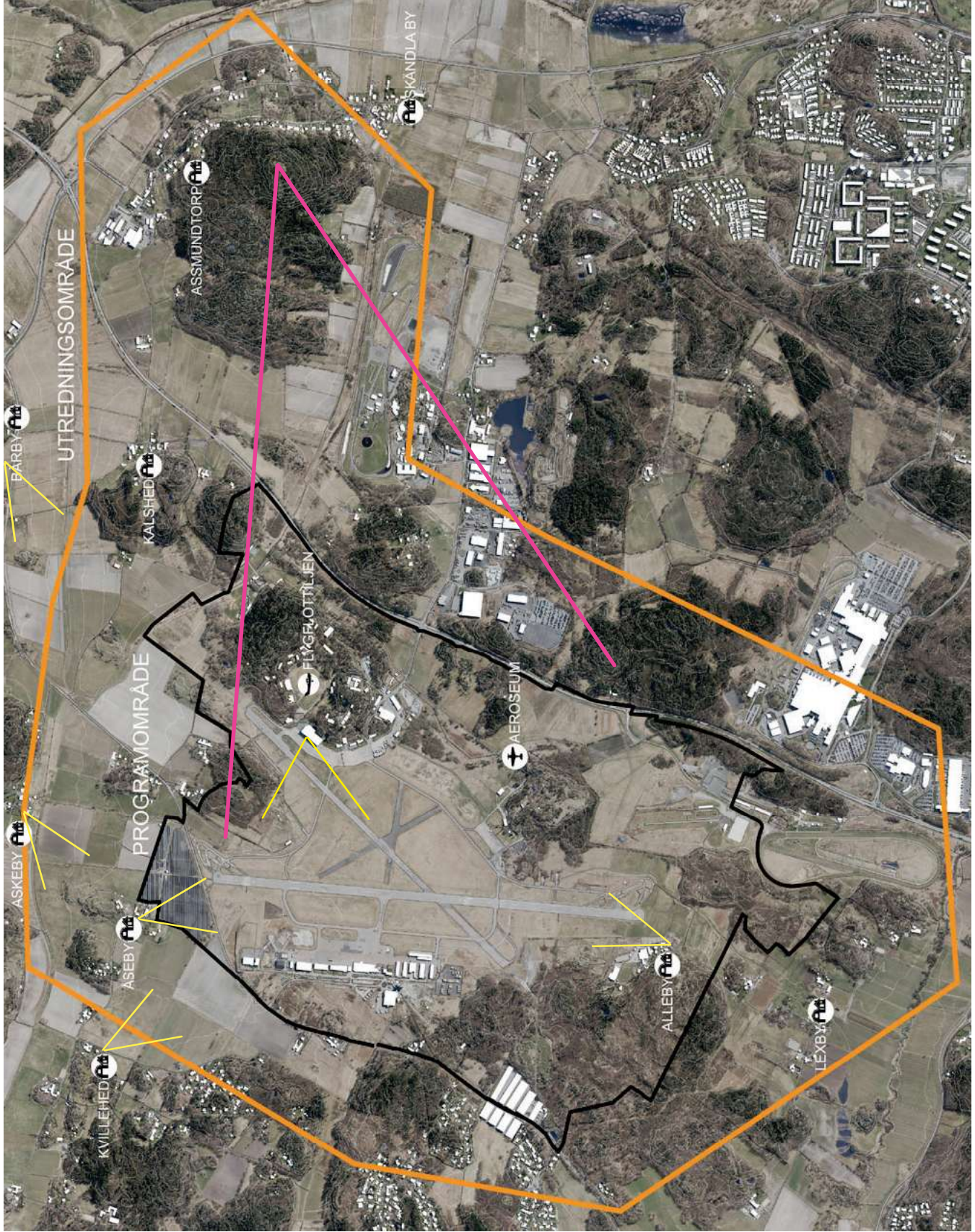
Figur. 106: Byggnadsminnets ladugård

Figur. 104: Foto taget från söder på Skändla Sörgårds byplats och Skändla berget i bakgrunden.

Teckenförklaring

- Utredningsområdet
- Programområdet
- Utblick
- Aktuell utblick se Figur.108

Figur.107: Kartillustrationen visar läget för viktig utblick från Skövde.

Viktig utblick från Skändlaberget åt väst

Fotot är taget på Skändlaberget vid Skändla rös mot flygfältet. Från platsens syns en orange högsjal byggnad, det är en nybyggd vindtunnel som ligger intill flygfältet.

Från platsen kan programområdet skymtas bakom vegetationen. Utblicken visualiserar avståndet till flygfältet.

Figur. 108: Utblick från Skändla.

Landskapsbeskrivning

Landskapet som helhet

Metod

För att beskriva landskapet som helhet utifrån olika aspekter i ett samlat resonemang har landskapet studerats utifrån:

- Landskapstyp

Ett område som har en viss generell uppbyggnad och därför kan förekomma på flera olika ställen.

- Tematiska studier avseende

Kulturmiljön -
baserade på denna kulturmiljöinventering.

Naturmiljön -
baserade på den Naturvärdesinventering som genomfördes på platsen, för planprogramområdet, under hösten 2020 (COWI, 2021).

Upplevelsen av landskapet -
en samlad bedömning utifrån ovan teman och redovisad i Figur.110, vilken främst fokuserar på programområdet.

- Landskapskaraktärsområden

Karaktärsområden beskriver geografiskt avgränsade områden vilka är unika och bara finns på ett ställe, till skillnad från landskapstyper.

Landskapstyp

Området är beläget på nordvästra delen av Hisingen i Göta älvs dalgång. Beträktat som landskapstyp är det ett älvdalslandskap vilket utgörs av breda dalgångar längs större älvar och åar. Landskapstypen har därmed en tydlig riktning med skarpa avgränsningar i form av skogsklädda sidor och bergsbranter. Generellt är terrängen i dalbottnarna flack till böljande för att resa sig till en brutenhet på mellan 50–150 m. I den flacka öppna terrängen har människan historiskt brukat och odlat marken. Karaktäriserande för den äldre jordbruksrelaterade bebyggelsen inom landskapstypen är dess placering i sluttningar på mindre höjder i odlingsmarken eller längs bergskanter i gränslandet mellan odlings- och betesmarker.

Markslag

Inom utredningsområdet följer bebyggelsen denna struktur emedan den öppna marken inom programområdet utgörs av Säve flygplats. Denna plana yta med öppna gräsytor, asfalterade banor och inslag av verksamheter och hangarer dominerar programområdet. Byggnader kopplade till flygverksamheten finns främst i områdets nordvästra del, exempelvis ligger här en flygutbildning, flygklubbar, polis- och ambulansflyg.

Själva flygfältet omges till stor del av naturmark i form av jordbruksmark och mindre skogsområden. I syd ligger en ridskola

och ett skogsområde och i sydöst ett annat skogsområde samt underjordiska hangarer som inhyser Aerozeum. I nordost finns ett skogsområde med en del byggnader, bland annat för logistik, men även hangarer, flygtorn och andra byggnader med anor från tiden som militär flygflotilj. Utanför programområdet finns mestadels jordbruksmark. Området avgränsas av Hisingaleden i öster och Kongahällavägen i väster. Ungefärlig utbredning av olika markslag redovisas i Figur.109.

I dagsläget är ca 14 % av programområdet bebyggt och nästan hälften av det utgörs av öppen mark med vegetation och ca 26 % utgörs av skogsmark.

Naturmiljö

Naturmiljön inom planprogramområdet utgörs av en mosaik av öppen mark och mindre skogsområden. Som helhet är naturvärdena måttliga och de högsta naturvärdena återfinns i betesmarker, medelålders skog och vattensamlingar.

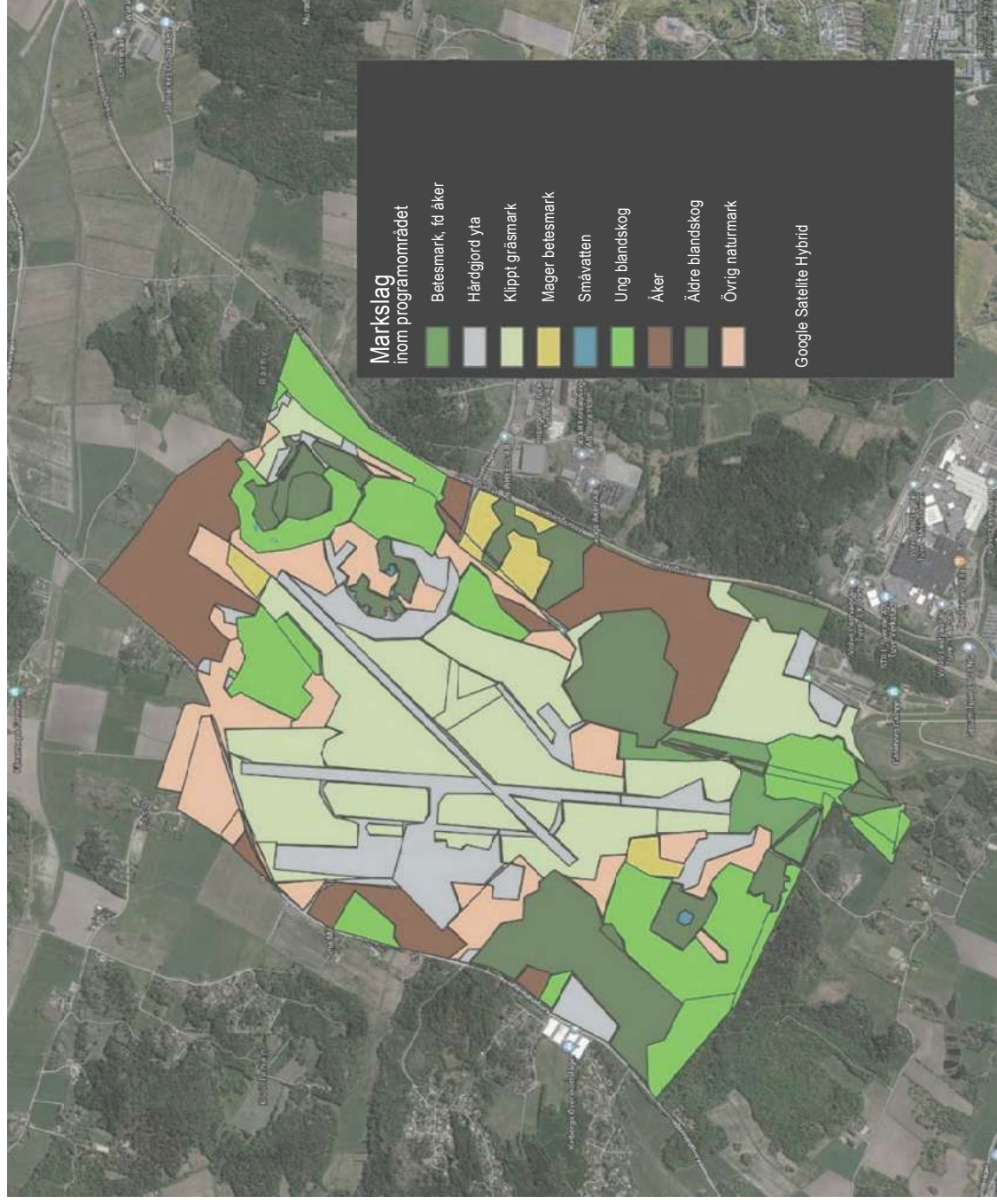
All naturmark inom området är mer eller mindre påverkad av mänskliga aktiviteter. Stora ytor utgörs av flygplatsområdet, åkrar och byggnader vilket alla är markslag med låga naturvärden, utan större betydelse för den biologiska mångfalden. Det finns mindre ytor med naturbetesmarker men de flesta beteshagar utgörs av före detta åkermark som inte har de markegenskaper som gör att de kan hysa betesgynnade växtarter. Skogsområdena är till största delen spontant

uppkommen blandskog på före detta betesmark. Det finns gott om synliga spår av tidigare markanvändning i form av bland annat stenmurar och döda enbuskar inne i skogsområdena. De döda enbuskarna utgör tydliga tecken på att dessa tidigare haft en mer öppen karaktär. Detta betyder också att den skogliga kontinuiteten i området inte är särskilt lång. Eftersom det tar lång tid för höga naturvärden i skogsmiljö att utvecklas är områden med kort skoglig kontinuitet ofta mindre intressanta ur naturvärdessynpunkt.

Vattendragen som finns inom området har en liten grad av naturlighet då de till största delen är kraftigt påverkade av dikesgrävning och uträtning.

Naturmiljön inom såväl programområdet som inom utredningsområdet består av en mosaik av öppen mark och mindre skogsområden. Utanför programområdet dominerar odlad mark, med inslag av skogsmark, husbebyggelse och vägar.

Precis norr om utredningsområdets norra avgränsning ligger Öxnäs Natura 2000-område. Området har höga värden knutna till odlingslandskap, skogsmarker och förekomst av större vattensalamander. Det finns även ett beslut om bildande av naturreservat vid Öxnäs, men beslutet är överklagat. 1,5 km väster om planområdet ligger naturreservatet och Natura 2000-området Nordre älvs estuarium.

Figur. 109: Ungefärlig utbredning av markslag/biotoper inom programområdet enligt Naturvärdesinventering.

Upplevelsen av landskapet

Vidsträckt vy, småskaliga rumsligheter, landmärken och landskapets olika karaktärsdrag är exempel på kvaliteter i landskapet som är betydelsefulla ur ett upplevelseperspektiv. De olika elementen och strukturerna i landskapet medför en förståelse av landskapets historiska utveckling och kan underlätta orienteringen i området. Upplevelsevärden skapas av såväl visuella som audiella kvaliteter och påverkas av tillgänglighet och funktionalitet.

Fokus för själva analysen av upplevelsen av landskapet är området innanför programområdesgränsen där specifika områden har identifierats. Landskapet utanför, men inom utredningsområdet, har studerats mer översiktligt. Där finns, som tidigare har beskrivits, ett antal värdefulla kulturmiljöer och generellt medger det ofta böjlande, öppna kulturlandskapet många fina vyer och naturupplevelser i skogsområdena.

Liksom de visuella kvaliteterna har de audiella stor betydelse för hur landskapet upplevs. Buller från trafik upplevs oftast som negativt och räknas därför som oönskade ljud. Upplevelsen av ljud och buller påverkas av flera faktorer, exempelvis på hur pass exponerad ljudkällan är visuellt samt vilka förväntningar som finns på området. Buller riskerar att utgöra en högre nivå av störning på platser som förväntas vara tysta eller utgöras av andra typer av ljud.

Begreppsförklaringar, Figur.110:

Skog (slutet landskap) - Skogsdominerat landskap med korta utblickar.

Landmärken - "Platser eller objekt som man orienterar sig efter och som ofta har fått betydelse för den lokala identiteten."

Siktlinjer (visuella kopplingar) - Historiskt och visuellt sammankopplade landskapsrum.

De öppna delarna av utredningsområdet karaktäriseras till stor del av dessa siktlinjer/visuella kopplingar, vilka en visuell barriär skulle bryta.

Synbilder (värdefulla utblickar) - Utvalda vyer vilka bedöms vara av strategisk betydelse för upplevelsen av området och för möjligheten att avläsa kulturmiljön.

Område med naturmiljövården - I den tidigare nämnda naturvärdesinventeringen identifierade områden med naturvärden (en samlad bedömning av biotop dvs biotopkvalitet och dess sällsynthet samt art dvs förekomst av naturvärdsarter, rödlistade arter, hotade arter och artrikedom) vilka delas in i fyra naturvärdesklasser:

1. Högsta naturvärde
2. Högt naturvärde
3. Påtagligt naturvärde
4. Visst naturvärde

I denna rapport görs dock ingen åtskillnad klasserna emellan.

Kulturmiljöer i viktiga siktlinjer - Identifierade och beskrivna i denna rapport

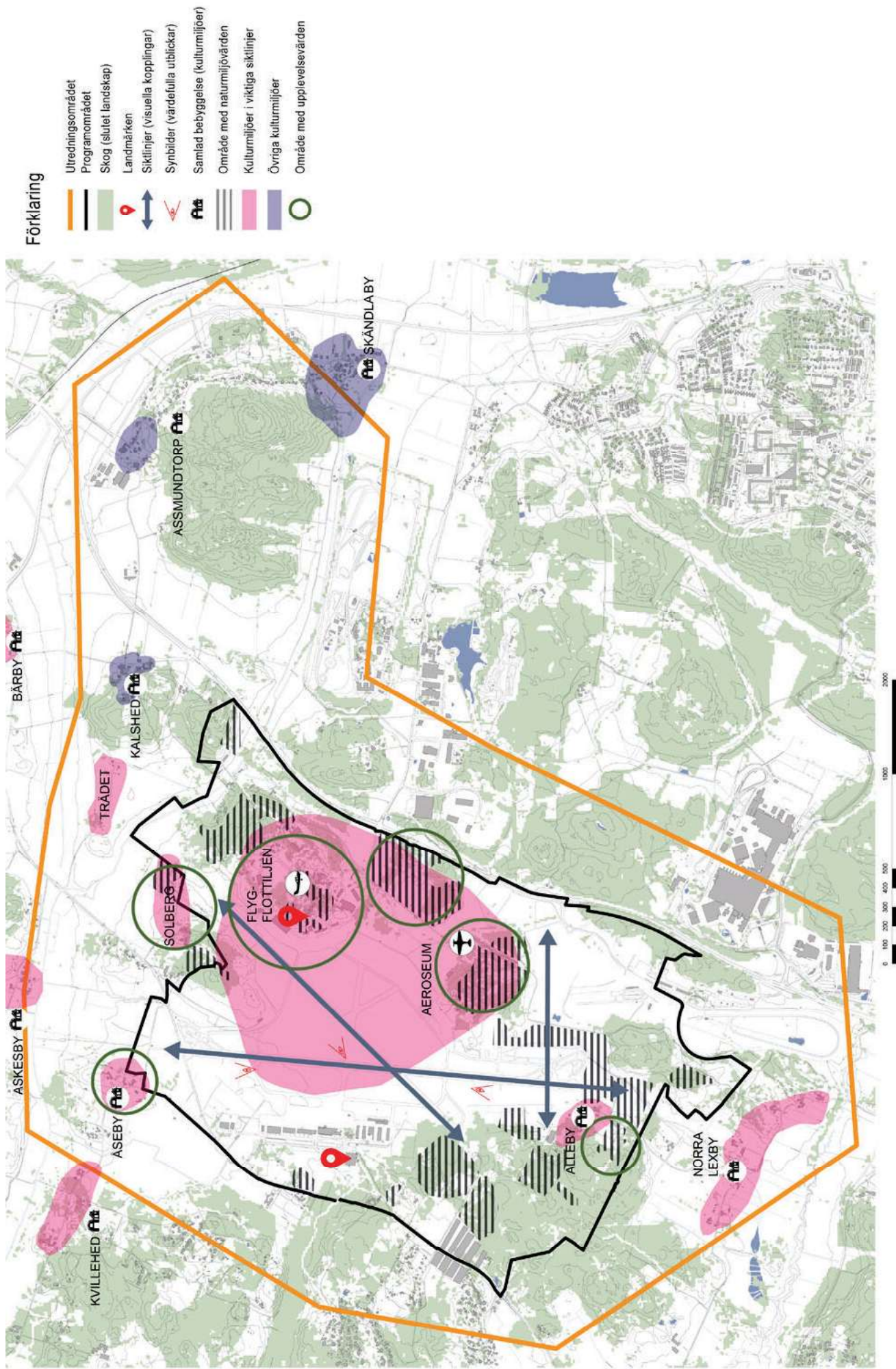
Övriga kulturmiljöer - Identifierade och beskrivna i denna rapport

Område med upplevelsevärden - De (inom programområdet) utpekade områdena bedöms hysa särskilt höga värden utifrån bland annat dess variationsrikedom, synliga natur- och kulturvården, skönhetsupplevelse och rofylldhet.

Bedömningen är subjektiv men baseras på nedan angivna upplevelsevärden presenterade i Boverkets "Landskapets upplevelsevården - vilka är de och var finns de?", 2007:

- Möjlighet till ostördhet i en variationsrik miljö
- Naturpräglad miljö
- Möjlighet till återhämtning
- Trygghet i en välkött miljö

Värdefulla utblickar med koppling till kulturmiljön - vyer och landskapsutsnitt viktiga för förståelsen av landskapet och kulturmiljön.

Figur.110: Analys av upplevelsen av landskapet.

Landskapskaraktärer

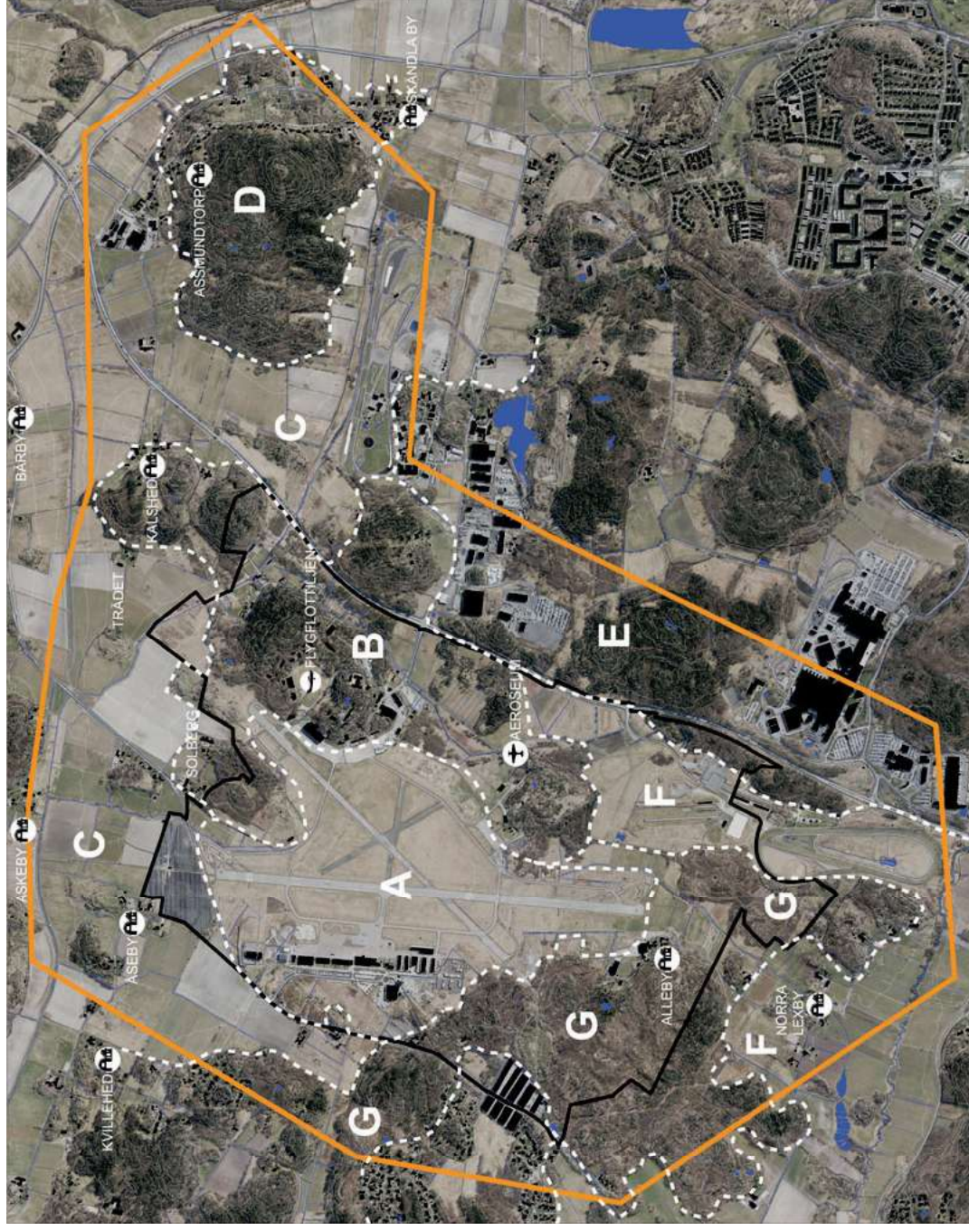
Hela utredningsområdet har delats in i olika karaktärsområden utifrån områdenas samlade egenskaper. Aspekter såsom landskapets form, ekologiska funktioner, sociala värden och kulturhistoriska samband ligger till grunden för identifieringen och indelningen av landskapskaraktärer. Gränserna mellan karaktärsområdena är inte definitiva utan ska snarare betraktas som övergångszoner.

För att identifiera landskapskaraktärer är förståelse för landskapets processer en förutsättning. Karaktäriseringen bygger även på subjektiva bedömningar och gränserna påverkas av analysens skala och syfte.

De karaktärsområden som till största del befinner sig utanför programområdet beskrivs mer översiktligt än de som främst ligger inom dess gräns.

Karaktärsområdena:

- A. Säve flygplats
- B. Småkuperat landskap kring flygflottillen
- C. Småskaligt odlingslandskap vid Åseby, Askesby och Bärby

Figur. 111: Karaktärsområdesindelning

- D. Skändlaberget
- E. Industri- och verksamhetsområde med skogsinslag längs Hisingsleden
- F. Uppodlat slättlandskap längs Osbäcken
- G. Kuperat landskap vid Alleby och Kvillehed

A. Säve flygplats

Karaktärsområdet präglas helt av sin funktion som flygplats, med landningsbanor och tillhörande byggnader i den nordvästra delen.

Skogsklädda höjdparterier omger och avgränsar området, förutom i norr där ett böljande kulturlandskap tar vid.

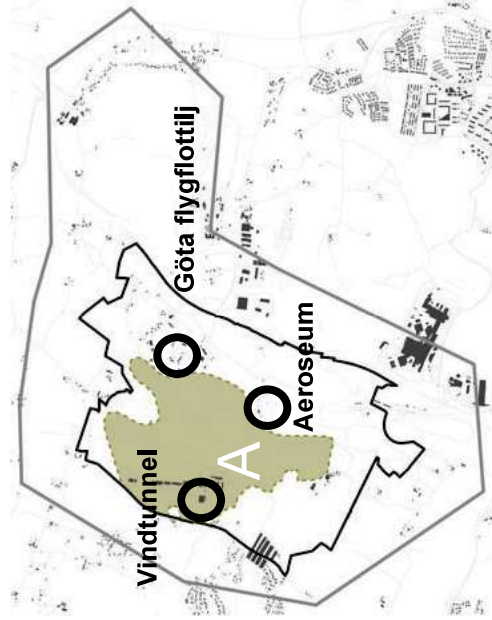
Flygplatsens vidsträckta gräsmarker har inga större värden för den biologiska mångfalden och är för de flesta arter inte en lämplig livsmiljö. Likväl har det visat sig att de har ett visst värde för fågellivet med bland annat ett mycket stort antal sånglärkor och fotosöksområde för flera arter av rovfåglar.

Det öppna, flacka landskapsrummet genomkorsas av siktlinjer vilka utgör

betydelsefulla visuella kopplingar för förståelsen av det omgivande landskapet. Utifrån dessa erhålls också ett antal, för kulturmiljön, viktiga vyer, synbilder, se Figur.110.

En stor del av karaktärsområdet bedöms ha betydelse för att det ger de utpekade upplevelse- och kulturmiljövärdena knutna till flygverksamheten i området, dvs spåren från den före detta flottillen, Göta flygflottilj, samt flygmuseet Areoseum, sitt sammanhang.

Idag står världens högsta vindtunnel med en flyghöjd på 24 meter. Själva byggnaden är än högre och dess fasad är orangefärgad och utgör därmed ett slags landmärke för orientering i området.

Orienteringsfigur

Figur. 112: Flygfältet

Figur. 113: Flygfältet med vindtunnel och anslutande skogsområden i fonden.

B. Småkuperat landskap kring flygflottiljen

Inom detta småkuperade och delvis skogsklädda och kuperade karaktärsområde finns utpekade områden med såväl kulturmiljö-, naturmiljö- som upplevelsevärden.

Längst i norr, på östra sidan av ett höjdparti ligger byn Kalshed (se sida 45), med anor från förhistorisk tid. Nedan och väster därom ligger den före detta avrättningsplatsen. På denna kulle finns idag äldre triviallövskog dominerad av björk med rikligt med död ved och förekomst av hålträd. Där finns också före detta åkermark, som nu betas av hästar, samt förekomst av stenmurar och odlingsrösen.

I den centrala delen kring den före detta flottiljen, Göta flygflottilj (se sida 32) finns fortfarande kvar många av flottiljens byggnader, samt ett flygtorn från 1966 vilket utgör ett betydelsefullt landmärke. Sannolikt har området haft samma karaktär som karaktärsområde G och D, vilka är fornlämningsstäta och med bebyggelse vid bergsfoten. Karaktären i området har dock förändrats i samband med anläggandet av Göta flygflottilj då byggnader och vägar anlagts uppe på höjder.

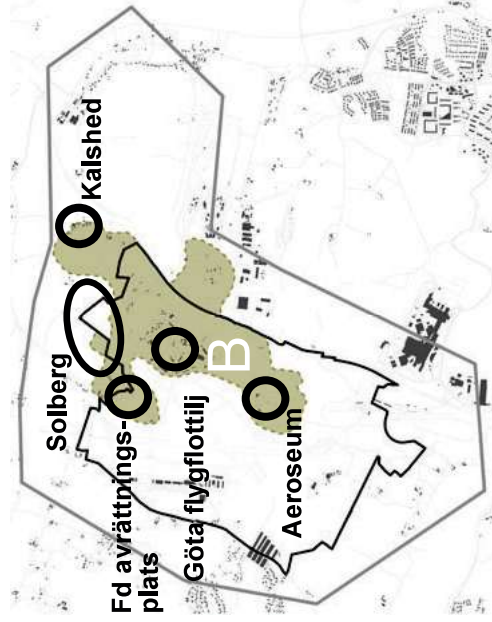
Där finns också fortfarande spår av tidigare bebyggelse i form av stenmurar, en gammal park/trädgård vilken har fått stå under fri utveckling under ett antal år.

I området finns vidare mindre och större vattensamlingar och en del tidigare öppnare

områden som har växt igen. Där förekommer också hävdad mark, både en betad åkermark och en trädklädd beteshage.

Söder om flottijkullen och norr om bergspartiet med flygmuseet Aeroseum är landskapet öppnare och flackare. Mellan vägen till Aeroseum och Hisingaleden förekommer både helt öppen mark och mer busk- och trädklädd som betas. I den öppnaste delen som betas återfinns flera olika arter i fältskiktet. I området finns också en trädklädd beteshage där sälj dominerar trädskiktet och i buskskiktet finns en och björnbär. Vidare finns ett småkulligt område med några enstaka tallar och med en och hagtorn i buskskiktet. Där är marken välhävdad av betande kor.

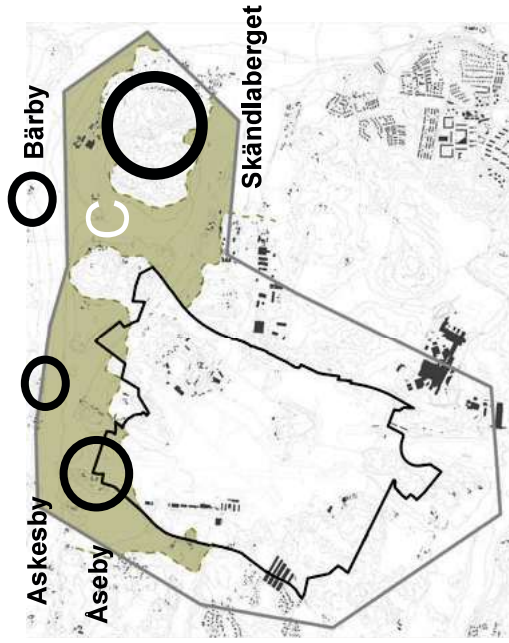
Karaktärsområdets allra sydligaste spets utgörs av ett höjdområde som identifierats ha både natur-, kulturmiljö- och upplevelsevärden. Inne i ett bergtrum ligger den flyghistoriska kulturanläggningen Aeroseum, ovanpå vilket det växer en gles tall- och triviallövskog i ett fältskikt med bitvis karaktär av torräng, till följd av de torra markförhållandena.

Orienteringsfigur

Figur. 114: Utsikt från flottijkullen mot flygfältet.

Orienteringsfigur

C. Småskaligt odlingslandskap vid Åseby, Askesby och Bärby

Området karaktäriseras av lätt böjande småbruten jordbruksmark som genomkorsas av ett äldre vägnät och med mindre byar och utflyttade ensamgårdar. Där finns flera kulturmiljöer i viktiga siktlinjer, såsom Åseby (se sida 25), Askesby (se sida 40) och Bärby (se sida 52). Byarna ligger i randen av de beväxna höjdområdena. Även de utflyttade gårdarna är förlagda vid mindre kullar med vegetation.

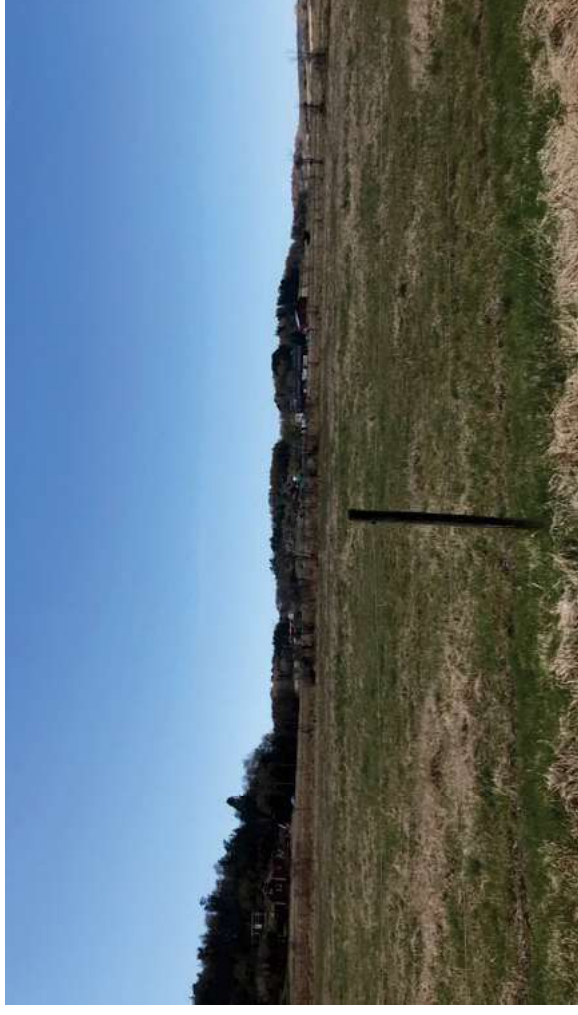
Mellan de relativt små åkrarna förekommer trädrader och buskvegetation samt diken. Inom området finns också för naturmiljön värdefulla stenmurar och kullar med betesmark.

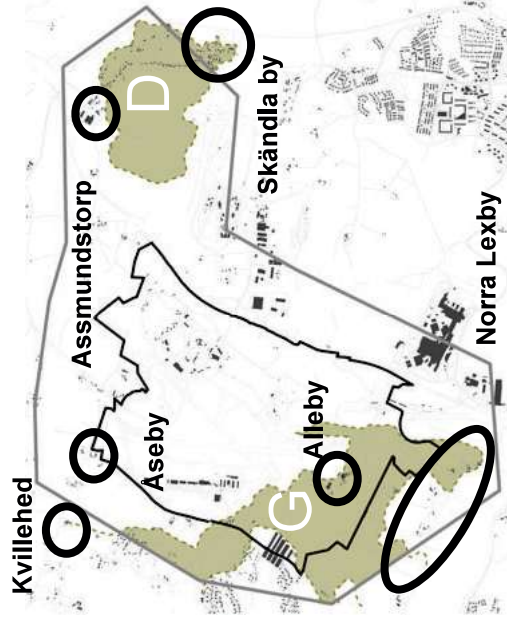
Figur. 115: Vy från Askesby söder ut mot flygplatsen.

Figur. 116: Åseby

Figur. 117: Vy mot Bärby från Skändlaberget.

Orienteringsfigur

Figur. 118: Skändlaberget

D. Skändlaberget

Det skogsbevuxna Skändlaberget reser sig ovan det omgivande slättlandskapet drygt 80 meter över havet. Skogen utgörs av en talldominerad blandskog med med inslag av bland annat hassel, murgröna och kaprifol. Det finns också dammar med stor vattensalamander och på bergets östra sida finns en stor skaljordsbank med rester av små havsdjur, snäckor och musslor.

I karaktärsområdet ligger två kulturmiljöer i viktiga siktlinjer; de båda byarna Assmundstorp (se sida 72) och Skändla by (se sida 70) är koncentrerade till bergets fot. Området är fornlämningsstätt med spår från sten-, brons-, järnåldern och vikingatiden, samt husgrunder från 1800-talets stor- och backstugor.

Figur. 119: Övan, Vy mot Kvillehed sett från Åseby.
Figur. 120: Nedan, Alleby sett från flygfältet.

Berget erbjuder promenadstigar och fina utblickar över det omgivande öppna landskapet.

G. Kuperat landskap vid Alleby och Kvillehed

I siktlinjen rakt söder ut, sett från flygfältet, uppfattas karaktärsområdet som två skogsbeklädda höjder med en liten öppning i emellan, där slättlandskapet och Norra Lexby (se sida 41) skymtas.

Den östra höjden är mycket fornlämningsstätt med äldre bevarade bystrukturer vid dess fot.

Vid foten av den västra ligger den utpekade kulturmiljön, Alleby (se sida 19). Där ligger en hästgård och genom den anslutande unga blandskogen löper ridstigar.

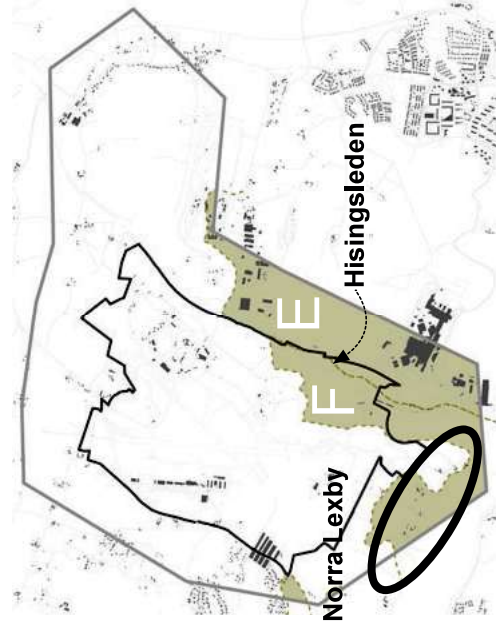
I detta skogsdominerade karaktärsområde finns ett antal områden med naturmiljövärden, Figur. 110. Skogen utgörs i stort av barrträdsdominerad blandskog där det exempelvis förekommer betesmarker, vilka dock, i olika grad, är näringspåverade eller igenväxande.

I karaktärsområdets nordligaste del ligger ytterligare en identifierad kulturmiljö i en, för utredningsområdet, viktig siktlinje, Kvillehed (se sida 33).

E. Industri- och verksamhetsområde med skogsinslag längs Hisingsleden

Till största delen öster om Hisingsleden och utanför programområdet löper ett kuperat landskap. Höjdområdena är skogsklädda och i anslutning till vägen återfinns industri- och verksamhetsområden. I övrigt utgörs den plana marken av jordbruksmark, där det finns en del småvatten och omgrävda diken.

Eftersom merparten av karaktärsområdet ligger utanför programområdet saknas studier av eventuella naturvärden. Det finns heller inte några utpekade områden med kulturmiljövärden.

Orienteringsfigur

F. Uppodlat slättlandskap längs Osbäcken

I utredningsområdets sydligaste del, dock mestadels utanför, meandrar Ostbäcken, genom det öppna uppodlade slättlandskapet.

Området karaktäriseras av småskalig jordbruksmark med åkrar, beteshagar och annan hästrelaterad verksamhet. I karaktärsområdets sydöstra del finns även en galoppbana.

I området förekommer många biotoper med betydelse för den biologiska mångfalden. Den del av karaktärsområdet som ligger inom programområdet saknar dock identifierade naturvärden.

Kulturmijön Norra Lexby (se sida 41) återfinns inom karaktärsområdet.

Figur. 121: Betad hagmark med ädellövträd utmed Hisingsledens västra kant.

Figur. 122: Allebyvägen genom jordbrukslandskapet.

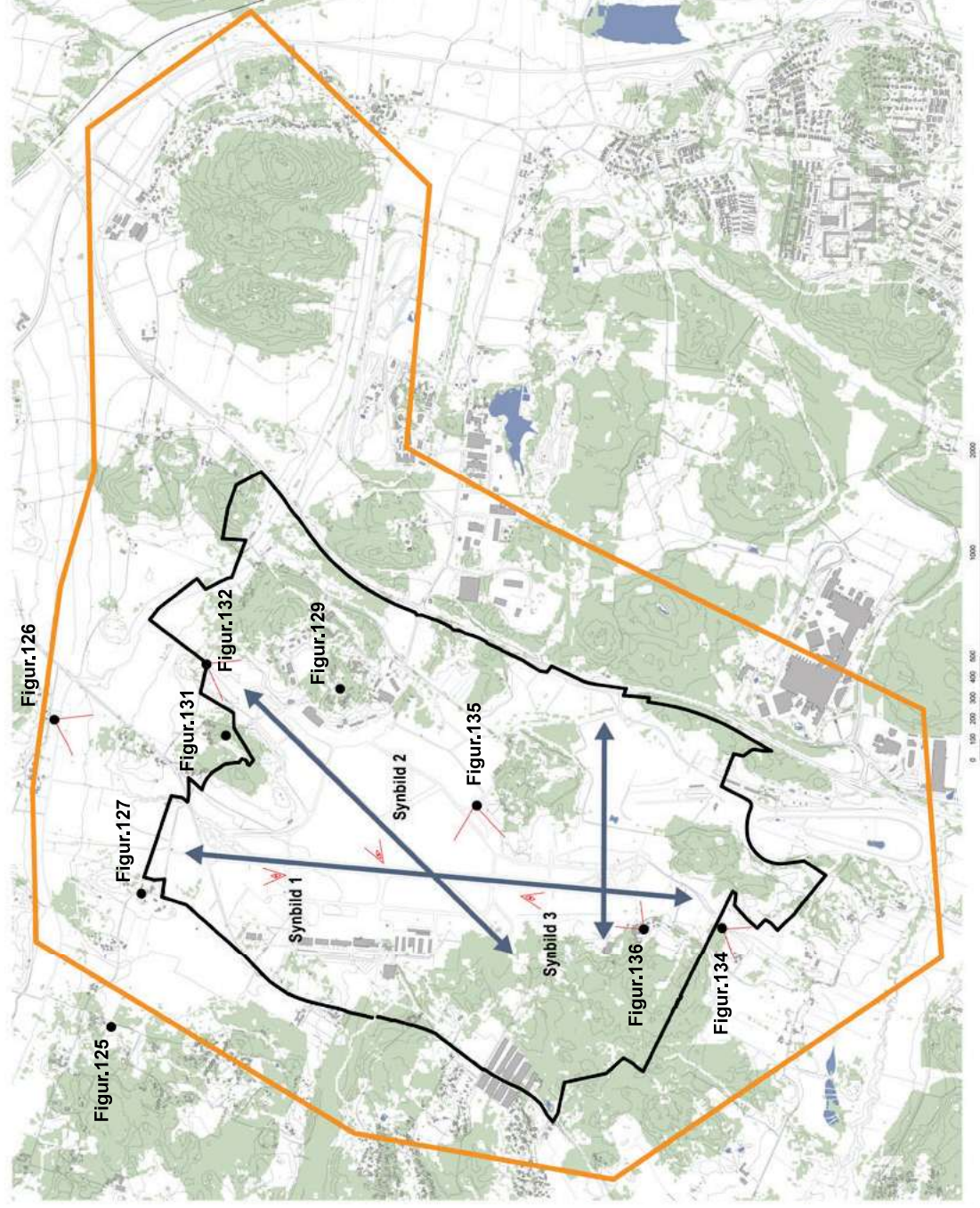

Figur. 123: Osbäcken

Synbilder

Med syfte att beskriva och reflektera områdets visuella, rumsliga och fysiska kulturmiljöegenskaper har tre stycken vyer/synbilder identifierats. Utgångspunkten för dessa är de konstaterade, för området betydelsefulla, siktlinjerna (visuella kopplingarna).

Synbilderna bedöms vara av strategisk betydelse för upplevelsen av området och för möjligheten att avläsa kulturmiljön. Samtidigt bör de betraktas endast som exempel då de återger statiska vyer. Det öppna och vidsträckt landskapet ger vida, dynamiska perspektiv vilket gör att kulturmiljön och de kulturhistoriska sambanden i landskapet kan upplevas ur betydligt fler synvinklar.

Figur. 124: Utvalda synbilder med markering av placering av tillhörande, förklarande fotografier samt viktiga siktlinjer.

Figur. 125: Ovan, Kvillehed

Figur. 127: Åseby

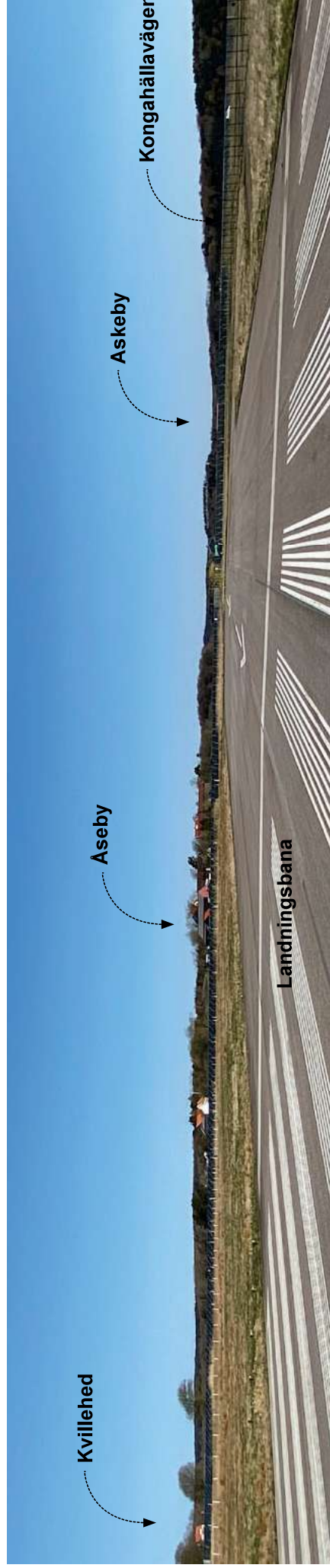
Figur. 126: Nedan , Vy från Askesby mot flygfältet

Synbild 1: Utblick norr

I synbilden, med utgångspunkt i den nordsydliga siktlinjen genom programområdet, avtecknar sig kulturmiljöerna Kvillehed (inom karaktärsområde G. Kuperat landskap vid Alleby och Kvillehed), Åseby och Askesby (inom karaktärsområde C. Småskaligt odlingslandskap vid Åseby, Askesby och Bärby)

Denna vy belyser relationen mellan det öppna landskapsrummet i förgrunden och de anslutande skogsklädda höjderna med äldre byformationer vid dess rand. Byarnas närhet och sambandet dem emellan framkommer likaså och bedöms centralt för förståelsen av landskapet och dess historia.

Övergången mellan flygplatsområdet och det böljande odlingslandskapet norr därom uppfattas som mjuk. Den utgörs av relativt små skogsklädda bergspartier med mer öppen mark emellan.

Figur. 128: Synbild mellan Kvillehed och Askesby

Synbild 2: Utblick nordost

I siktlinjen som går i nordost till syväst genom programområdet mot karatärsområde B (Småkuperat landskap kring flygflottijlen) återfinns kullen med den före detta avrättningsplatsen och flygtornet på flottijlökullen med landmärket, flygtornet på. Även höjdområdet i anslutning till Solberg kan anas mot horisonten.

Tillsammans ger de en mjuk men tydlig och, för upplevelsen, betydelsefull avgränsning av det flacka och öppna flygplatsområdet. De kan de sägas utgöra ett slags övergångszon till böljande kulturlandskapet norr därom.

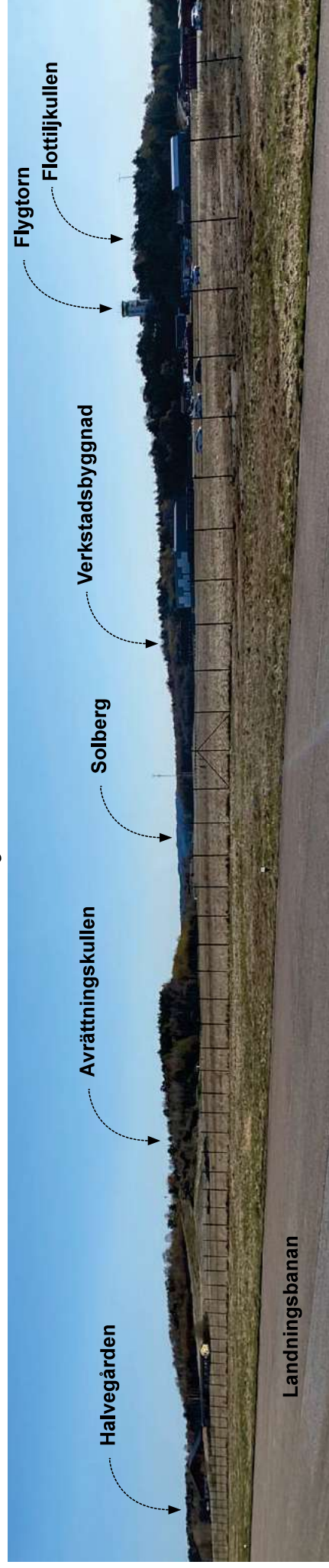
Det skogsklädda bergspartiet med flygtornet och flygflottijlen har en stark koppling till flygplatsområdet vilket ger kulturmiljön sammanhang och förstärker dess identitet.

Figur. 131: Ovan, Före detta avrättningskullen
Figur. 132: Nedan, Vy från Bärby åt söder, mot flygfältet, motsatt riktning.

Figur. 129: Flygtornet

Figur. 130: Synbild mellan Kvillehed och Åseby

Synbild 3: Utblick söder

I södra delen av karaktärsområde G (Kuperat landskap vid Alleby och Kvillehed) syns Alleby, Norra Lexby och dalgången med betesmarker i den nordsydliga siktlinjen, utanför flygfältet.

I synbilden gestaltar sig flygplatsområdet södra gräns vilken är betydligt mer sluten än i norr. Det västra bergspartiet uppfattas som en skarp gräns vilken längre väster ut luckras upp något genom att den övergår till att bestå av mindre höjdområden.

I den öppning mellan höjdområdena, man på plats kan ana syns betesmarker vilka kopplar till Norra Lexby och kulturlandskapet längs Osbäcken.

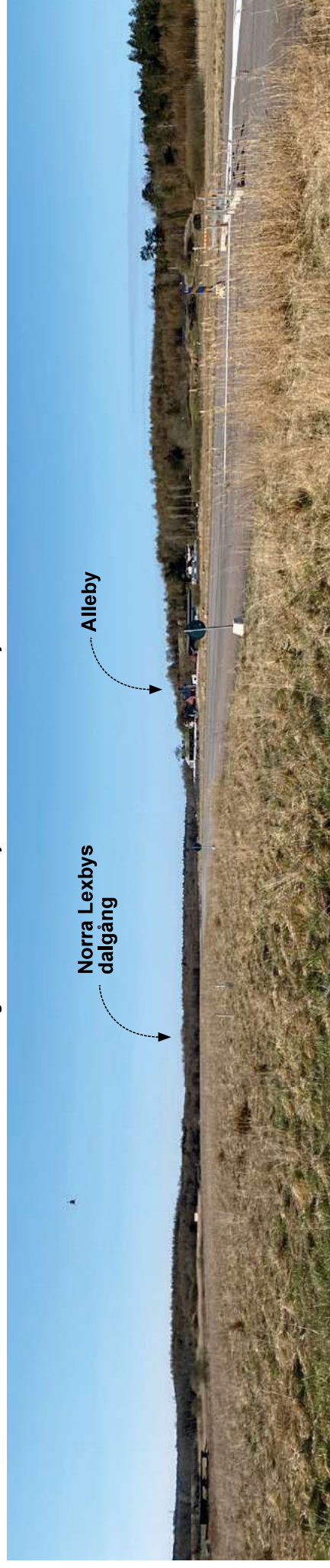
Väster därom ligger Alleby karakteristiskt placerad vid bergsfoten.

Figur.134: Ovan, vy mot söder mot Norra Lexbys dalgång

Figur.136: Nedan, vy, mot norr, från Alleby mot flygfältet, motsatt riktning

Figur.133:Norra Lexby och Alleby

Slutresultat

Sammanfattning av kulturhistoriska uttryck

Inom utredningsområdet och i angränsande omland finns höga kulturhistoriska värden. Stora delar av området samt ett flertal enskilda miljöer inom området är utpekade i kommunens bevarandeprogram. I Skändla by återfinns ett byggnadsminne, Skändla Sörgård. Utöver detta har frågan om byggnadsminnesförklaring lyfts för en av bergshangarna, detta har ej genomförts. Utredningsområdet gränsar också till Öxnäs by som är riksintresse för kulturmiljövården.

Utredningsområdet är anmärkningsvärt fornlämningsrikt, lämningarna utgörs

Figur. 137: Byggnadsminnet Skändla sörgård.

huvudsakligen av boplatser, gravar och gravfält. Inget annat område i Göteborgs kommun har lika stark koppling mellan förhistoriska lämningar och odlingslandskapet. Utredningsområdet visar på en lång

kontinuitet av flertusenårig markanvändning som kan upplevas, från äldsta stenåldern till tiden efter laga skiftet. Lämningar som återfinns i utredningsområdets välbevarade kulturlandskap är exempelvis fossil åkermark, hägnader och dammar. Inom utredningsområdet finns skogsområden som till största delen är spontant uppkommen blandskog på före detta betesmarker.

Även där finns fortfarande spår kvar från den tidigare markanvändningen i form av stenmurar och döda enbuskar inne i skogsområdena. De döda enbuskarna utgör tydliga tecken på att området tidigare haft en mer öppen karaktär.

Figur. 138: Kulturlandskap i Kvillehed.

Kulturhistoriska spår finns vidare att finna på en mer strukturell nivå genom den äldre jordbruksrelaterade bebyggelsens, för landskapstypens karakteristiska placering vid de skogsklädda höjdpartiernas fot. Den äldre jordbruksrelaterade bebyggelsen utgörs av en bystruktur med tätt liggande byar som vuxit fram sedan förhistorisk tid, varje enskild by bidrar till denna bystruktur. I och mellan byarna finns stora delar av det äldre vägnätet kvar som förr knöt samman byarna med varandra.

Det olika skiftesreformernas påverkan på bebyggelsens placering i landskapet finns representerat inom området, med byplatser som helt övergivits exempelvis Solberg, de som delvis flyttats såsom Kvillehed, de som glesats ut likt Norra Lexby och där gårdsanläggningarna till stor del ligger kvar på

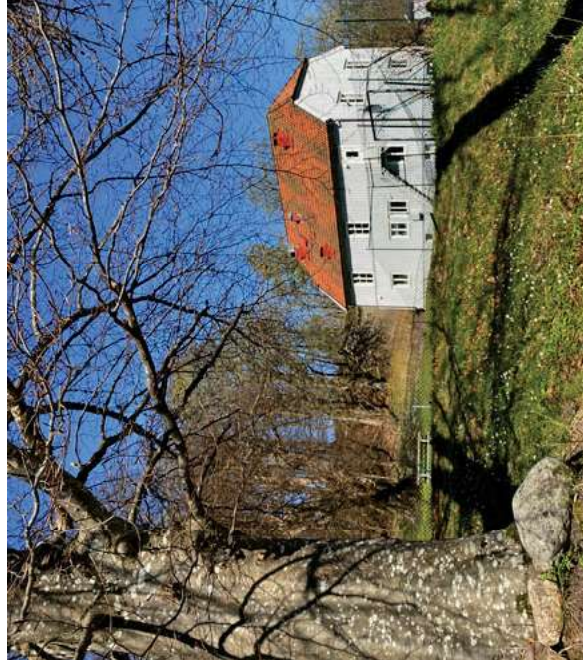

Figur. 139: Sörgården i Askesby.

den gamla byplatsen som exempelvis Åseby, Askesby, och Skändla. De byar som till stor del ligger kvar på den gamla byplatsen har en mycket ålderdomlig karaktär då husen ligger i en sammanhållen klunga i anslutning till höjdparter vilka upplevs som oskiftade. Dessa räknas till några av kommunens bäst bevarade bybildningar.

I områdets nordöstra delar ligger Bärby som är ett intressant exempel av ett byggedentrum där den gamla landsvägen, häradshövdingsboställe, tingsställe, skola och gårdsmiljöer finns bevarade.

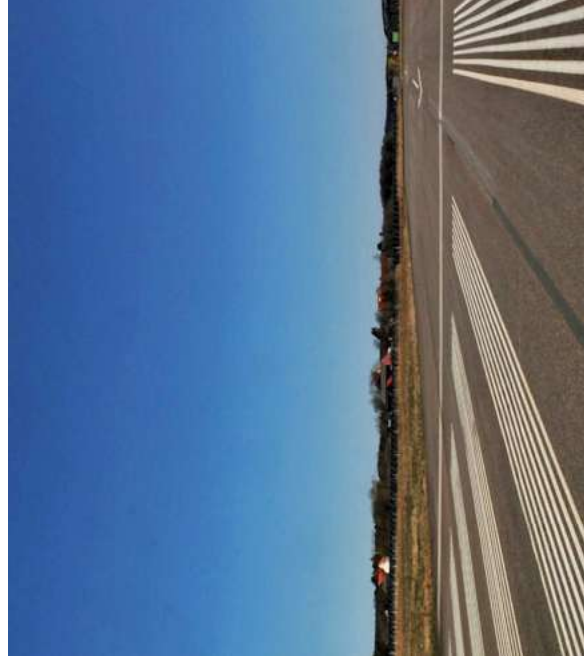
Inom byarna finns även enskilt viktiga och välbevarade gårdsmiljöer och byggnader. Bland andra finns Skändla Sörgård, Skändla Nordgård, Askesby Sörgården, Askesby Östergården, Åseby Mellangård, Bärby

Figur. 140: Håradshövdingbostället i Bärby.

håradshövdingboställe och Bärby tingsställe. Utöver nämnda byggnader finns flertalet andra välbevarade bostadshus på både dubbel och enkel bredd samt ekonomibyggnader.

F.d. Göta Flygflottilj ligger inom programområdet och innehåller både intressanta bergshangarer och viktiga byggnader. Bergehångaren i gamla berget var sannolikt den första bergshangaren i världen. Bergshangren i nya berget (Aeroseum) var det första atombombsäkra objektet i sitt slag i Sverige och är en välbevarad lämning efter tidens militära säkerhetstänkande. Byggnadsbeståndet på flottilkullen på gamla berget tillsammans med landningsbanan och bergshangarerna bildar en sammanhållen och välbevarad flottilmiljö.

Figur. 141: Utblick från landningsbanan mot Åseby.

Programområdet idag är påtagligt bullerutsatt varför de naturområden som finns där, på en övergripande nivå, är mindre värdefulla ur ett upplevelseperspektiv än de mer ostörda miljöerna utanför programområdet. I dag kan den betraktas som mindre värdefull men om den bullrande verksamheten upphör kan det förändras. Däremot de unika miljöerna med anknytning till flygplatsens historia inom programområdet (området vid Göta flygflottilj och Aeroseum) bedöms i dagsläget ha betydelsefulla upplevelsevärden. Även kulturmiljöerna som direkt gränsar till eller ligger inom programområdet, Åseby, Solberg och Alleby med sin visuella koppling till flygplatsen och det omgivande kulturlandskapet bedöms ha upplevelsevärden.

Figur. 142: Ingång till den ålsta bergshangaren.

Kritiska aspekter för fortsatt arbetsprocess

Utredningen har resulterat i vissa, för kulturmiljön, kritiska aspekter som bör beaktas inför fortsatt programarbete. Följande stycke ger en översiktlig beskrivning av dem.

Förändring av områdets karaktär

Programmets genomförande kommer att medföra en stor förändring av områdets karaktär. Flygverksamhet med den vidsträckt landningsbanan har präglat området sedan slutet av 1930-talet. Landskapsrummets öppenhet har därigenom bibehållits trots förändringen av markanvändningen från jordbruksmark. Ur ett rent visuellt perspektiv har därför inte flygverksamheten haft så stor påverkan på kulturmiljön som en högre och tätare bebyggelse skulle komma att ha. När den öppna landningsbanan byggs med storskalig bebyggelse kommer området och de visuella sambanden förändras i grunden.

Placering av ny bebyggelse

Placering av ny bebyggelse i landskapet kommer att ha stor betydelse för påverkan på den kulturhistoriska karaktären. Områdets agrara bebyggelse har traditionellt placerats vid foten av höjdparter. Bebyggelsen vid

flygflottiljen och flygplatsen är placerad runt höjdparter och invid den öppna landningsbanan. Det flacka öppna landskapet har lämnats obebyggt.

Bystrukturerens avläsbarhet

Om de öppna flygfältet byggs riskerar siktlinjer och viktiga utblickar med historisk koppling att brytas vilket försvårar förståelsen för landskapet. Även det visuella sambandet mellan byarna är viktigt för helhetsupplevelsen. På flera platser ligger bebyggelsens väl synlig i det vidsträckt landskapet. Om landskapets öppna karaktär upphör riskerar avläsbarheten och upplevelsevärdet att minska.

Flygfältets koppling till flottilkullen och hangarerna

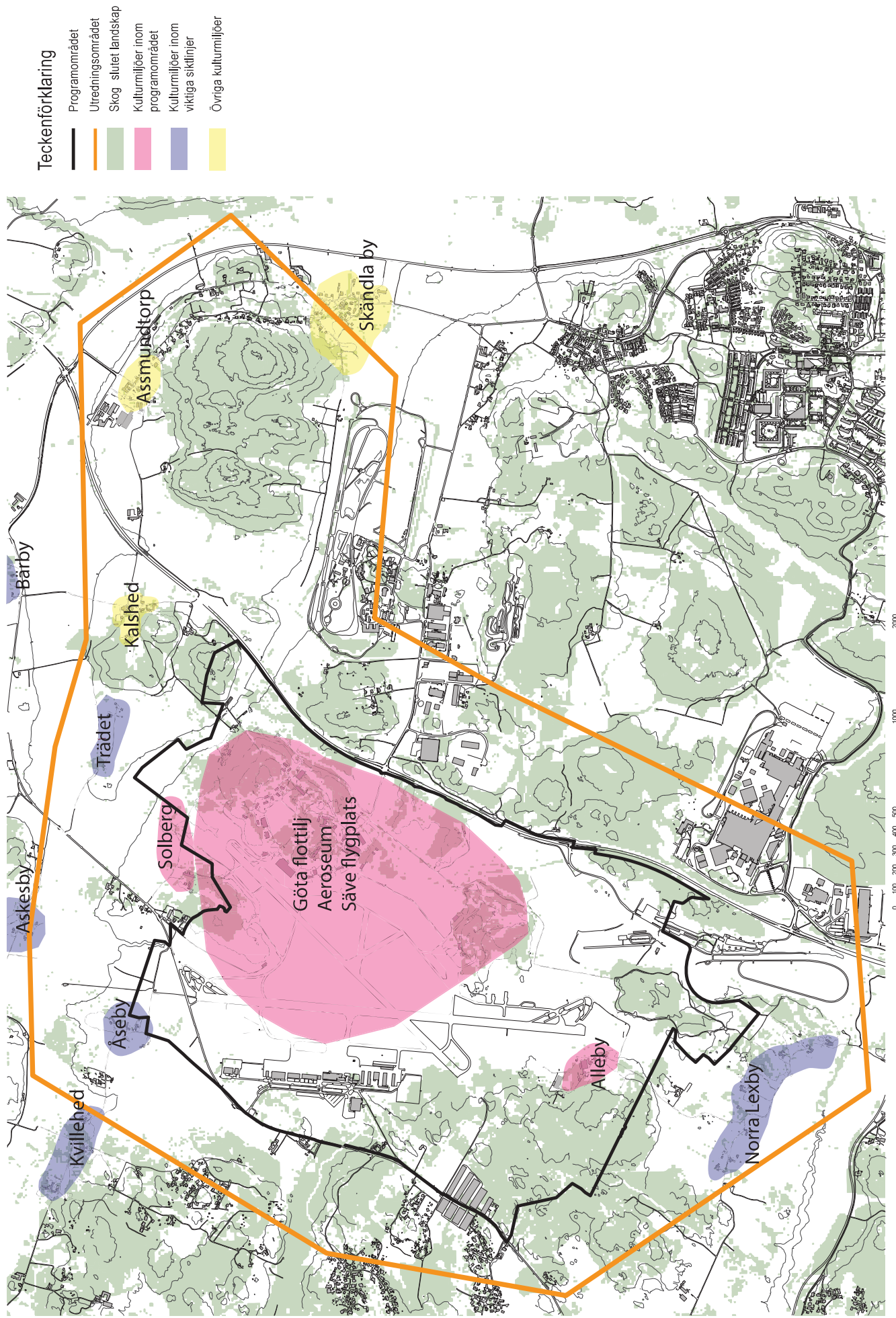
Byggnader och anläggningar bevarade efter flygflottiljens verksamhet är av kulturhistoriskt värde. Förståelse för, och upplevelsen av flygflottiljens bebyggelse minskar om kopplingen mellan byggnaderna och landningsbanan upphör.

Kulturmiljöernas läge i förhållande till programområdet

De bebyggda kulturmiljöer som presenterats i utredningen och som ligger inom eller angränsar till utredningsområdet kan delas upp i tre kategorier vilka grundar sig i den visuella påverkan som uppstår genom planprogrammets genomförande.

I den första kategorin finns kulturmiljöer som ligger inom själva planområdet och kan därmed bli föremål för en direkt påverkan. Inom den andra kategorin finns kulturmiljöer som ligger inom viktiga siktlinjer eller i utblickar mot programområdet och därmed riskerar en visuell påverkan. Inom den tredje kategorin återfinns kulturmiljöer som är skymda av höjdparter i landskapet och därmed utsätts för en mindre påverkan. Kulturmiljöer belägna inom programområdet och i viktiga siktlinjer och utblickar utgör, ur kulturmiljösynpunkt, kritiska punkter för en större exploatering inom programområdet. De tre kategorierna innehåller följande kulturmiljöer se Figur.143:

1. Kulturmiljöer inom programområdet
Göta flygflottij, Aeroseum och Såve flygplats, Alleby, Solberg
2. Kulturmiljöer inom viktiga siktlinjer
Åseby, Askesby, Kvillehed, Bärby, Norra Lexby/Smedjegården, Trädet
3. Övriga kulturmiljöer
Kalshed, Skändla, Assmunstorp

Figur. 143: Kulturmiljöernas läge i landskapet i förhållande till programområdet.

Känslighet inom programområdet

Baserade på tidigare sammanfattande kulturmiljövärden och de ovan beskrivna kritiska aspekter har rapporten resulterat i ett antal övergripande bedömningar avseende områdets känslighet för förändringar. Nedan beskrivs områden och dess känslighet samt tålighet för exploatering. De olika områdena finns inritade på illustrationen nedan, se Figur. 144. Illustrationen innehåller även de resultat som redovisats tidigare i rapporten såsom kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer, viktiga siktlinjer, utblickar och synbilder.

1. Området utgör ett sammanhängande landskapsrum där långa siktlinjer och det öppna kulturlandskapet tillsammans med kringliggande bymiljöer utgör värdebärare. Området ligger inom viktiga utblickar från byarna i norr, nordöst och söder. Möjlighet finns att utläsa kopplingarna mellan byarna och deras placering i jordbrukslandskapet vilket är en tydlig del av områdeskaraktären. Byarna ligger placerade intill höjdpartierna och kan tydligt avläsas i landskapet. Miljöerna karakteriseras av byggnader, äldre vägsystem, dammar, gårdsgårdar och hägnader. Åseby och Askesby i områdets norra delar räknas till några av kommunens bäst bevarade bybildningar, de gränsar även till Öxnäs som är av riksintresse för kulturmiljövärden. I södra delarna ligger

Alleby inom programområdet, kopplingen mellan Alleby och byarna i norr är viktig. Området har mycket höga kulturhistoriska värden och stor känslighet.

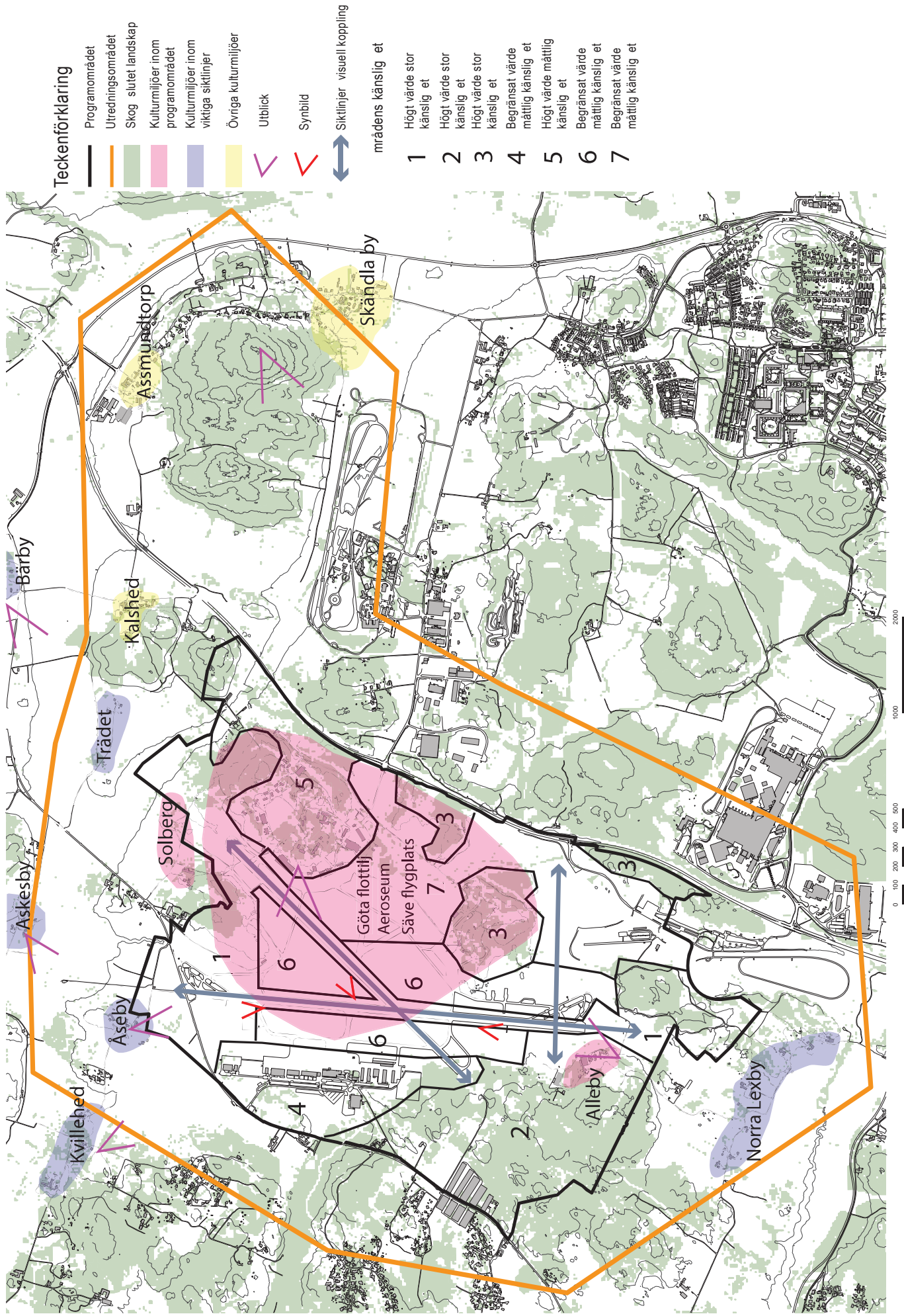
2. Området består av en vegetationsklädd höjd där fornlämnningar utgör värdekärnan. Områdets agrara bebyggelse skapar med intilliggande fornlämningsmiljöer en lång kontinuitet med höga kulturmiljövärden. Området har mycket höga kulturhistoriska värden och stor känslighet för förändringar.

3. Höjdparter och kulturlandskap utgör en central del av landskapets karaktär. De skogsbeklädda kullarna med fornlämnningar speglar människans långa kontinuitet av brukandet av landskapet. Aeroseum och en bergshangar är belägen i den ena kullen och utgör en del av den militära historien där berget och det öppna landskapet varit central för verksamheten och dess placering. Hangaren var den första atombombsäkra objekt i sitt slag i Sverige. Området har mycket höga kulturhistoriska värden och stor känslighet.

4. Landskapsrum som tidigare hängt samman med det större jordbrukslandskapet och kulturbygden, men som genomgått större förändringar genom anläggandet av Såve flygplats. Flygplatsens byggnader och verksamhet har påverkat områdets karaktär avsevärt. Området ligger inom viktiga utblickar från de kulturhistoriskt värdefulla byarna i norr, men utöver

det saknas kända värdekärnor och utpekade värden inom själva området och känsligheten bedöms därför som måttlig.

5. Vegetationsklädd höjd där flygflottiljens bevarade byggnader, bergshanger och kopplingen till landningsbanorna utgör värdekärnan. Området har höga kulturhistoriska värden. Bebyggelsens placering följer inte jordbrukslandskapets traditionella mönster intill höjdpartierna, utan byggnaderna är i stället fritt placerad både på, i (hangaren) och intill höjden. Vegetationen och den kuperade terrängen bidrar till att bebyggelsen inte ligger i de centrala siktlinjerna. Bebyggelsens läge bidrar till en större flexibilitet gällande förändring av området trots de höga kulturhistoriska värdena. Områdets känslighet bedöms därför som måttlig.
6. Öppet landskap som binder samman områdets kulturlandskap. Området har betydelse för den totala helhetsmiljön och upplevelsen av landskapet som jordbrukslandskap men saknar högre kända värdekärnor eller kulturmiljöer, känsligheten bedöms som måttlig.
7. Kulturmiljölandskap som avgränsas av omkringliggande höjdparter. Området har betydelse för den totala helhetsmiljön och upplevelsen av landskapet som jordbrukslandskap men saknar kända värdebärande egenskaper eller kulturmiljöer och känsligheten är låg.

Figur. 144: Områdets värden och känslighet gentemot förändringar.

Rekommendationer för fortsatt arbete

Arkeologisk inventering med analys

En kulturmiljöinventering med analys som fokuserar på områdets arkeologiska lämningar bör upprättas för att stärka och fördjupa kunskapen om områdets förhistoriska kulturlandskap. Samband mellan det förhistoriska och historiska kulturlandskapet bör belysas.

Konsekvensbedömning av program genomförande

Denna rapport ska ligga till grund för en konsekvensbedömning av programmet. Fokus bör riktas mot samtliga kulturmiljöer som ligger inom programområdet och mot det kulturmiljöer som ligger inom viktiga siktlinjer i eller angränsande till utredningsområdet.

Fördjupade kulturmiljöinventeringar för kulturmiljöer inom programområdet

För utpekade kulturmiljöer inom programområdet (flygflottiljen, Alleby och Solberg) bör fördjupade kulturmiljöinventeringar med analyser genomföras. Ingen grundlig inventering av byggandsbeståndet för respektive miljö inom programområdet finns i dagsläget att tillgå. Då flygflottiljen varit militärverksamhet är det befintliga kunskapsunderlaget begränsat.

Källor

Webb

Aeroseum, <https://www.aeroseum.se>, 2021-04-10

Säve flygplats, <https://www.saveflygplats.com>, 2021-04-01

Länsstyrelsen Västra Götalands Län, Informationskartan Västra Götaland <https://ext-geoportal.lansstyrelsen.se/>

Riksantikvarieämbetet, Fornsök, raa.se/open/fornsoek, 2021-04-03

Riksintresse för kulturmiljövården – Västra Götalands län (O). Riksantikvarieämbetet 2018.

Riksarkivet, Krigsarkivet, Krigsarkivets kart- och ritningssamling. <https://riksarkivet.se/krigsarkivets-kartor-och-ritningar>, 2021-04-03

Lantmäteriet, Historiska kartor. <https://www.lantmateriet.se/sv/kartor-och-geografisk-information/historiska-kartor/>, 2021-04-21

Trycka källor

Hansen, Andreas & Nordström, Karin, Gårdar kring Göteborg: en bebyggelsehistorisk översikt, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Göteborg Stad, 2007

Lönroth, Gudrun (red.), Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande. D. 2, Stadsbyggnadskontoret,

Göteborg Stad, 2000

Nilsson Emil, Nordström Karin & Ragnesten Ulf, Värdefulla odlingslandskap: Natur- och kulturvården i Göteborgs Jordbruksområden. Göteborgs stadsmuseum Kulturmiljörapport 2014:1. Kulturförvaltningen och Park- och Naturförvaltningen, Göteborgs Stad, 2014

Utredningar och rapporter

Ragnesten Ulf och Nordström Karin, Kulturförvaltningens underlag till Göteborgs kommuns Natur-kultur-sociotop karta, Kulturförvaltningen, Göteborgs Stad, 2008

Olovsson, Maria, Acanthus Arkitektur och Kulturvård AB, Kulturmiljöunderlag Detaljplan Skra bro, Göteborgs Stad, 2013

